

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE GÜVENLİK ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
2021-YL-080

ARNAVUTLUK'UN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK
SÜRECİNDE YUNANİSTAN DIŞ POLİTİKASININ ETKİSİ

HAZIRLAYAN
Ekin Deniz UYĞUN

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Murat Necip ARMAN

AYDIN-2021

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2021

Ekin Deniz UYĞUN

ÖZET

ARNAVUTLUK'UN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİNDE YUNANİSTAN DIŞ POLİTİKASININ ETKİSİ

Ekin Deniz UYGUN

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat Necip ARMAN

2021, XV+119 sayfa

Avrupa Birliği, Schuman Deklarasyonu ve Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun ilanından bugüne, Kıta Avrupası'nı kapsayan birçok genişleme dalgasını ortaya çıkartmıştır. Yugoslavya'nın çözünme sürecinde yaşanan kanlı durum Avrupa ülkeleri için birçok açıdan güvenlik unsuru yarattığından dolayı Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte Balkan ülkeleri Batıyla karşılıklı olarak yakın ilişkiler kurmuştur. Bu kapsamda özellikle Selanik ve Zagreb Zirveleri AB'nin Balkan politikasını yansıtmaktadır. AB'nin temel amacı, bahsi geçen ülkeleri yakın gelecekte AB üyesi yapmak ve Kıta Avrupası'nın ekonomi, enerji, demokrasi güvenliğini sağlamaktır.

Arnavutluk'un AB ile ilişkiler kurması 1991 yılında olmuştur. Komünist ve izolasyonist bir yönetim anlayışını terk eden Arnavutluk, demokrasiye ve yeni küresel sisteme adapte olmaya çalışmıştır. Süreç içerisinde AB ve Arnavutluk arasında birçok ikili anlaşma imzalanmış ve Arnavutluk'un en büyük destekçisi AB haline gelmiştir. Bu kapsamda, yapılan reformların akabinde 2019 yılında Arnavutluk ile müzakerelerin başlama kararı alınmış ancak 2021 yılı dahilinde henüz bir görüşme gerçekleşmemiştir.

Arnavutluk'un AB hedefini zorlaştıran tek durum yalnızca yapması gereken reformlar değildir. Arnavutluk aynı zamanda Balkan coğrafyasının AB üyelik süreci için yol gösterici misyonunu üstlenen Yunanistan engelini aşmak zorundadır. AB üyeliği için tüm AB üyelerinin onayını alması gereken Arnavutluk, Yunanistan'ın onayını almak için aralarında geçen sorunlara kimi zaman taviz vermiş kimi zamansa Yunanistan'ın çözümlerini kabul etmiştir. Bu kapsamda AB için oldukça olumlu bir dış politika izlemiş ve Balkan işbirliğine katkı sağlamıştır.

Bu çalışmada Arnavutluk'un bağımsızlık kazanmasından itibaren dış politikasında geçirdiği evrimi ve süreç içerisinde AB müktesebatına uyumunu incelenmiştir. Ayrıca Arnavutluk-Yunanistan arasında günümüzde devam eden sorunlar analiz edilmeye çalışılmış ve Yunanistan'ın AB üyeliği kozunu oynayarak Arnavutluk'a karşı kendi lehine bir dış politika izlettirmeye çalıştığı sonucuna varılmıştır. Diğer yandan iki ülke arasında hâlihazırda bir uzlaşmaya kavuşturulamayan sorunlar açıklanmış ve Yunanistan'ın, ortaya çıkan sorunlarda Arnavutluk'un tam üyeliğini engelleme kartını oynadığı açıklanmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Arnavutluk, Avrupa Birliği, Dış Politika, Yunanistan,

ABSTRACT

THE EFFECT of GREECE on the ACCESSION PROCESS of ALBANIA to the EUROPEAN UNION

Ekin Deniz UYĞUN

M.sc. Thesis, at International Relations

Supervisor: Doç. Dr. Murat Necip ARMAN

2021, XV+119 pages

By this time Schuman declaration and the European Coal and Steel Community established, the European Union has made several expansion waves that in Continental Europe. Since the bloody situation in the dissolution process of Yugoslavia which created some security aspects for European countries, the Balkan countries established mutually close relations with the Western countries by the end of Cold War. In this context, especially the Thessaloniki and Zagreb Summits reflect the Balkan policies of the EU. The main purpose of the EU is to make the mentioned countries full members in near future and support their economies, energy politics and democracies in order them to integrate the European security system.

Albania's first contact to establish relations with the European Union, was in 1991. Leaving communist and isolationist manner of rule, Albania tried to adapt her democracy to the post-Cold War global system. In the process, many bilateral agreements were signed between the European Union and Albania, then European Union has become one of the main supporters of Albania. In this context, following the reform process, the EU decided to start accession negotiations with Albania in 2019, however there is not any opened negotiation chapter as far as 2021. It's not only because of the lack of Europeanization attempts of Albania, but also due to Albania has to cross a hurdle of Greece which has undertaken the guiding mission of the Balkan geography for the European Union membership process. Albania, which requires the approval of all the European Union members for membership, betimes made concessions or accepted Greek solutions in order to figure out problems between two countries. Within this framework, it followed quite positive foreign policy for European Union and contributed to the Balkan cooperation.

In this study, since the democratic era started which caused an evolution of Albania's foreign policy and its concord with the European Union acquis has been examined thanks to official reports of the European Union. In addition, the ongoing problematic issues between Greece and Albania are tried to be analysed. It has been come to a conclusion that Greece is trying to apply a foreign policy against Albania by playing the European Union membership card. Furthermore, the problems between the two countries, which could not be reconciled, were explained and it has been tried to explain that Greece plays the card of preventing the full membership of Albania in order to solve in favour of him the bilateral issues which comes from the history.

KEY WORDS: Albania, Foreign Policy, Greece, The European Union,

ÖNSÖZ

Balkanlar tarih boyunca birçok önemli medeniyete ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Birçok savaşın yaşandığı bu coğrafyanın jeopolitiği eşsiz bir öneme sahiptir. İki kutuplu sistemde, kutuplar arası ayrışmaya uğrayan bu coğrafya, Avrupa devletleri için daima önemini korumuştur. Küreselleşmeyle birlikte Avrupa'ya açılan bir koridor görevi gören Balkan coğrafyası, Avrupa'nın güvenliği için daha da önemli bir hale gelmiştir. Selanik Zirvesi ile birlikte Balkan coğrafyasını Birliğe entegre etme fikri güçlenmiş ve Balkan devletleri de, Batılılar gözünde Avrupalı olarak değerlendirilmiştir. Yugoslavya'nın sancılı dağılımını ve kanlı iç savaş süreçleri yaşayan Balkan coğrafyasının Avrupa Birliği'ne yakınlaşması hem bölgede Rusya nüfuzunu azaltacak hem de Avrupa'nın birçok alanda güvenliğini sağlayacaktır. Bu anlamda Balkan ülkelerinin Avrupa Birliği'ne yakın olması, bunun için de Soğuk Savaş'ın izlerini geride bırakarak global sisteme uyum sağlaması gerekmektedir. Bu süreçte AB en önemli dönüştürücü temsil etmektedir. Güvenlik ve demokrasi temelli bu dönüşüm süreci dış baskılar sonucunda olumsuz etkiler ve çözümsüzlükler yaratmaktadır. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti örneğinde olduğu gibi Arnavutluk özelinde de Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan bazı devletlerin Birlik üyesi olmak için gösterdiği çabaları kendi lehine çevirmektedir. Bu çalışmada Arnavutluk'un Avrupa Birliği sürecinde attığı adımları ve kurulan karşılıklı diyalog ve uygulamaları analiz etmeye çalıştım. Diğer yandan Yunanistan'ın Arnavutluk ile yaşadığı çözülme sorunları çözmek için Avrupa Birliği üyelik kozunu masaya koyduğunu genel sorun başlıkları ve Yunanistan'ın tutumuyla ispatlamaya çalıştım.

Bu çalışmayı hazırladığım süreçte benden desteğini asla esirgemeyen, manevi yardım ve varlığını daima hissettiğim başta danışmanım ve değerli hocam sayın Doç. Dr. Murat Necip ARMAN'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kendimi geliştirmeme katkı sağlayan değerli hocalarım, sayın Prof. Dr. Yücel BOZDAĞLIOĞLU'na, sayın Dr. Öğr. Üyesi Ali BİLGENOĞLU'na, sayın Dr. Öğr. Üyesi Barış GÜRSOY'a ve sayın Doç. Dr. Öğr. Üyesi Bülent Sarper AĞIR'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kıymetli yorumları ve bana verdikleri katkı bütün ailem ve Aylin ÇETİNKAYA'ya teşekkür etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
RESİMLER DİZİNİ	xiv
TABLolar DİZİNİ.....	xv
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	7
1. ARNAVUTLUK SİYASİ TARİHİ	7
1.1. Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci	7
1.2. Ahmet Zogo Döneminde Arnavutluk	9
1.3. Komünizm Yönetiminde Arnavutluk	11
1.3.1. Arnavutluk'ta Enver Hoca Dönemi	13
1.3.1.1. Dış Politikada Kriz: Korfu Kazası	14
1.3.1.2. Yugoslavya Ekseninde Arnavutluk (1941-1948).....	16
1.3.1.3. Sovyetler Birliği Ekseninde Arnavutluk (1945-1961)	20
1.3.1.4. Çin Ekseninde Arnavutluk (1961-1978)	24
1.3.1.5. İzole Zamanlar (1978-1985)	26
1.4. Demokratikleşme Sürecinde Arnavutluk.....	27
1.5. Genel Değerlendirme	29

2. BÖLÜM.....	31
2. RESMİ ADAYLRECİNDE ARNAVUTLUK-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ.....	31
2.1. Arnavutluk'un Avrupa Birliği Tam Üyeliği İçin Başvuru Süreci	31
2.1.1. Üyelik Sürecine Temel Teşkil Eden Zirveler	34
2.1.2. Arnavutluk'a Avrupa Birliği ile Uyum Süreci İçerisinde Yardım Sağlayan Temel Programlar	40
2.1.3. Arnavutluk ve Avrupa Birliği Arasında İstikrar Ve Ortaklık Anlaşması İmzalanma Süreci.....	44
2.1.4. Arnavutluk'un Vize Serbestiyeti	50
2.2. Arnavutluk'a Adaylık Statüsü Verilmesi.....	51
2.2.1. Avrupa Komisyonu'nun Arnavutluk İlerleme Raporları.....	52
2.2.2. Temel Öncelikler Üst Düzey Diyalog Toplantıları	60
2.3. Genel Değerlendirme.....	65
3. BÖLÜM.....	66
3. YUNANİSTAN-ARNAVUTLUK ARASINDAKİ TEMEL SORUNLAR.....	66
3.1. Çamerya Sorunu	67
3.2. Mülkiyet Sorunu	74
3.3. Savaş Hali	79
3.4. Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP).....	82
3.5. Deniz Sınırı Sorunu	84
3.6. Azınlıklar Sorunu.....	88
3.7. Genel Değerlendirme.....	93
4. TARTIŞMA VE SONUÇ.....	95
5. KAYNAKLAR.....	102
ÖZGEÇMİŞ.....	121

KISALTMALAR DİZİNİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
Ayr. Bknz:	Ayrıca Bakınız
BAB/WEU:	Batı Avrupa Birliği
BM:	Birleşmiş Milletler
BMDHS:	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BMMYK:	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CARDS:	Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı
COMECON:	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
CSPA/CPA:	Çamerya (Ulusal) Politik Derneği
EIB:	Avrupa Yatırım Bankası
ELAS:	Yunan Halk Kurtuluş Ordusu
FYROM:	Kuzey Makedonya Cumhuriyeti
GSYİH:	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HLSG:	Arnavutluk Üst Düzey Yönlendirme Grubu
İİT:	İslam İşbirliği Teşkilatı
ICG:	Uluslararası Kriz Grubu
IPA:	Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı
KKE:	Yunanistan Komünist Partisi
NATO:	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NCEI:	Ulusal Avrupa Entegrasyon Konseyi
ODGP:	Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası
OECD:	Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü

PAR:	Kamu Yönetimi Reformu Stratejisi
PDI:	Entegrasyon ve Adalet Partisi
PHARE:	Ekonominin Yeniden Yapılandırılma Projesi
SAA:	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması
SAC:	İstikrar Ve Dernek Konseyi
SAP:	İstikrar ve Ortaklık Süreci
SEECF:	Güney Doğu Avrupa İşbirliği Süreci
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAP:	Trans Adriyatik Boru Hattı
TAIEX:	Teknik Destek ve Bilgi Değişim Mekanizması
TANAP:	Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
UAD:	Uluslararası Adalet Divanı

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1.1. Korfu Haritası, Kaynak: https://tr.maps-greece.com/korfu (e.t. 20.04.2020) ...	15
Resim 3.1. Çamerya Bölgesi Haritası.....	68
Resim 3.2. TAP projesini güzergahı.....	83

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Arnavutluk'a AB tarafından sağlanan ekonomik yardımlar ve temel başlıklar (2014-2020).....	43

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte, Soğuk Savaş'ı Doğu bloku içinde geçirmiş bazı Balkan devletleri otoriter ve komünist rejimlerden demokrasiye geçiş yapmaya başlamıştır. Ancak bu geçiş hızlı ve sancısız olmamıştır. Birçok Balkan devleti komünist yönetimle idare edilen sistemlerini bırakıp demokratik cumhuriyetler şeklinde yeni formlar kazanmaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda Batı'yla kurulan ilişkiler demokrasinin tahsisi, serbest piyasa ekonomisine geçiş, liberal kurumların inşası gibi birçok reform gerektirmiştir.

Nitekim bu geçişin Arnavutluk nezdinde görece daha sancılı olduğunu söylemek mümkündür. Soğuk Savaş döneminde yaklaşık yarım yüzyıl komünist iktidarın egemenliğiyle yönetilen Arnavutluk demokrasi adına adımlarını ancak 1991 yılından sonra atabilmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan 1991 yılına kadar kimi zaman SSCB ve Yugoslavya kimi zamansa Çin yörüngesine giren Arnavutluk, komünizmin yıkılmasına yaklaşan süreçte izole bir dış politika izlemiş ve bütün dünya ülkeleriyle ilişkilerin kesmiştir. Bu açıdan Arnavutluk'ta demokrasi inşası ve Batı ile yakınlaşması geç ve kolay olmayan bir süreci beraberinde getirmiştir.

Demokrasinin inşası ve liberal ekonomiye geçişte Arnavutluk ilk yardımlarını Avrupa Birliği'nden (AB) almıştır. Gerek bölge devletlerinin istikrarı gerek bölge halklarının ve devletlerinin güvenliği açısından Balkan bölgesine ilgi duyan AB zaman içerisinde 7. Genişleme dalgasıyla birlikte Arnavutluk'u da Birlik içerisinde görmeyi amaçlamıştır. Yunanistan'ın dönem başkanlığı sırasında, Selanik Zirvesi'yle birlikte AB üyeliğine daha da yaklaşan Arnavutluk demokrasinin inşası ve üyelik kriterlerinin karşılanması için gerekli kimi reformları yapmış ve hala yapmaktadır. Bu süreç boyunca Arnavutluk gerekli ekonomik ve organizasyonel desteği AB kurum ve fonlarından sağlamıştır. Bu doğrultuda Arnavutluk İmar, Demokratikleşme ve İstikrar için Topluluk Yardımı (CARDS), Teknik Destek ve Bilgi Değişim Mekanizması (TAIEX) ve Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) gibi çeşitli ekonomik destek programlarıyla desteklenmiştir. Çalışmamızda bu yardımlarla yapılmış reformlar, Arnavutluk ile AB arasında imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA) ve İstikrar ve Ortaklık Süreci (SAP) kapsamında incelenmiştir. Bu süreçte AB tarafından Arnavutluk'taki politik, ekonomik ve kurumsal ilerlemeyi ölçmek ve Arnavutluk'un mevcut durumun AB kriterlerini ne derecede karşıladığını anlamak için genellikle yıllık raporlar şeklinde

hazırlanmıştır. Bununla birlikte Arnavutluk'un Batı ile yoğunlaşan ilişkileri 2009 senesinde Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'ne (NATO) üyesi olmasıyla ve 2010 yılında AB tarafından vize serbestliği verilmesiyle sonuçlanmıştır. Bununla birlikte Arnavutluk 2014 yılında AB aday ülke statüsü kazanmıştır. Ancak AB tam üyelik süreci 2014 sonrasında da Arnavutluk için devam etmektedir. 2019 yılında AB üyeliği için karşılıklı müzakerelerin başlaması planlanmış olsa da COVID-19 pandemisi dolayısıyla 2021 yılı itibariyle başlayan bir müzakere başlığı bulunmamaktadır.

Arnavutluk AB ilişkilerinin finansal boyutunu 1999 öncesi ve sonrası dönemlere ayırarak finansal yönden açıklayan Altin İliçirani, "*The Euro before the EU? An Estimate of the Effect of Euroization on Trade and Growth of Albania, Macedonia, and Serbia*" isimli eserinde Balkan ülkelerinin AB etkileşimiyle yaşayacakları potansiyel değişimleri açıklamıştır. Bu doğrultuda AB ülkelerinin Balkan coğrafyasına, bilhassa Arnavutluk'a demokratikleşme sürecinde en güçlü finansal desteği verecek dayanak olduğu açıktır. Benzer şekilde fakat siyasal ve kurumsal açıdan Ailish M. Johnson, "*Albania's relations with the EU: On the road to Europe?*" makalesi ile AB-Arnavutluk ilişkilerini 1990 öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayırmıştır. Çalışmada Arnavutluk'un izolasyonist bir politikadan AB destekli demokratik bir yapıya geçmesinin temel hedef olarak belirlendiği görülmektedir. Arnavutluk'un 'Washington Uzlaşısı' olarak da adlandırılan serbest piyasa, liberal sistem ve demokratik yapıya geçişi Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı'nın editörlüğünü yaptığı "*Çağdaş Balkan Siyaseti*" eserinde Hikmet Mengüaslan'ın "Arnavutluk Cumhuriyeti" bölümünde de vurgulanmaktadır. Bu kapsamda Arnavutluk-AB arasındaki kurumsal ilişki ve bu ilişkinin Arnavutluk kurumlarının gelişimine olumlu yönde katkı sağladığı vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, Arnavutluk-AB ilişkisinin başarısı, AB'nin Balkan politikalarının ve stratejilerinin göstergesi olduğu anlaşılmaktadır. Selanik ve Zagreb zirveleriyle birlikte, Balkan bölgesine yardımları 1995 öncesine dayanan Yunanistan Balkan coğrafyasının AB entegrasyonunu sağlayacak adımlarında yol gösterici olmak istemiştir. Vassilis Monastiriotis ve Achilleas Tsamis'in "*Greece's new Balkan Economic Relations: policy shifts but no structural change*" isimli makalesinden yola çıkarak, Yunanistan'ın Arnavutluk'a ve Balkanlara bir AB üyesi olarak karşılıklı ve çok miktarda yatırım yaptığı sonucuna varmaktayız. Bu çalışmada Yunanistan'ın bölgede daha anahtar roller oynaması gerektiği aksi takdire Balkan ülkelerinin zayıflığının artacağı ve AB'ye uyumlarının daha güç olacağı iddia edilmiştir.

Yunanistan'ın Balkan ülkelere verdiği pozitif destek kadar yarattığı engeller de söz konusudur. John McCormick'in "*Avrupa Birliği Siyaseti*" kitabında belirttiği üzere, AB aday

ülkesi, üye ülkelerin tümünden AB üyesi olabilmek için destek almak zorundadır. Bu hususta herhangi bir üye ülke ile aday ülkenin kurduğu ikili ilişki mutlak önem arz etmektedir. Yunanistan-Arnavutluk örneğine bakıldığında iki ülke arasındaki anlaşmazlıklar Arnavutluk'un üye olmasını –Arnavutluk'un AB müktesebatı uyumundaki koşulluluk ilkeleri haricinde- tehdit etmektedir. Glevin Dervishi'nin "*Greek-Albanian Relations, The Past, The Present and The Future*" makalesinde de ele alındığı gibi, Arnavutluk'un AB üyeliği ancak Yunanistan'ın onayı ile bu da ancak ikili sorunlarda çözüm ya da uzlaşmalar ile sağlanabilecektir. Dervishi'nin çalışmasında da belirttiği gibi iki devlet arasında günümüzde de yokluğu resmi olarak kabul edilmediği için var olan savaş hali sorunu ve buna bağlı olan mülkiyet sorunu en büyük anlaşmazlıklardandır. Bu iddiayı Miranda Vickers "*The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece*" isimdeki eserinde desteklemekteyken, yine Vickers'ın "*The Greek Minority in Albania- Current Tension*" makalesi Yunanistan'ın, Yunan azınlıkları kullanarak Arnavutluk iç politikasına dahi tesir etmeye çalıştığını göstermektedir. Yunanistan sadece ikili ilişkiler içerisinde değil uluslararası gündemlerde de Arnavutluk özelinde, AB tam üyeliği hedefi güden Balkan ülkeleri üzerine baskı kurmaktadır. Acer Yücel "*The Aegean Maritime Disputes and International Law*" eserinde deniz sınırı sorununu önemli bir sorun olarak tanımlarken; Albert Rakipi ise "*Albania and Greece: Understanding and Explaining*" ve "*Understanding Albanian-Greek Relations: Deconstructing Paradoxes And Myths*" isimli çalışmalarında Yunanistan'ın bahsi geçen sorunların çözüme isteksizliği belirtilmiştir. Yunanistan'ın bu isteksizliğin temel sebebinin Avrupa enerji güvenliğinde söz sahibi olmak olduğu ve bu hususta ulusal politik-ekonomik çıkarları yönünde hareket ettiği Murat Necip Arman ve diğerleri tarafından "*The Shift in the Energy Policy of Greece after the 2008 Financial Crisis in the Context of Energy Security*" isimli çalışmada iddia edilmiştir. Yunanistan'ın AB kurumları ve kararları doğrultusunda desteklediği Arnavutluk, iç ve dış politikada ılımlı, Yunanistan ile ikili ilişkilere halel getirmeyecek adımlar atmaya çalışmaktadır. Myron Weiner'e göre, her Balkan devleti benzer sorunlarla yüzleşmektedir. Weiner'in 1971 de yayımlanan "*The Macedonian Syndrome An Historical Model of International Relations and Political Development*" makalesinde "Makedon Sendromu" olarak nitelendirdiği durum iki temel kapsamda bütün Balkan ülkelerini içermektedir. İlk olarak, Balkan devletleri içlerinde komşu devletlerden azınlıklar içermektedir. İkinci olarak, her Balkan devletinin uluslararası sınırları aynı ya da akraba etnik grupları içerdiği için anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır.

Weiner'in iddiasına göre bu iki olgu, yani etnik gruplar ve onların sebep olduğu ulusal ya da uluslararası anlaşmazlıklar, bu devletlerde karakteristik davranış kalıpları yaratmaktadır ve bu düzenli davranış biçimleri "Makedon Sendromu" olarak adlandırılmıştır.

Weiner'in "Makedon Sendromu" görüşünden yola çıkarak, Arnavutluk'un AB üyesi olması yalnızca Arnavutluk'un iç politikada yasama ve yürütmede attığı adımlara yahut yaptığı reformlara bağlı olmadığını iddia edebiliriz. AB üyesi olmak isteyen her ülke gibi Arnavutluk da tüm AB üyesi devletlerden onay almak zorundadır. Bu kapsamda Arnavutluk ve üye devletlerin ikili ilişkileri gündeme gelmekte ve bu ilişkiler en az AB'nin koşulluluk ilkelerinin yerine getirilmesi kadar önem arz etmektedir. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti örneğinde olduğu gibi AB tam üyeliği yolunda Arnavutluk'un temel dış politikasını belirleyecek ve üyeliğini etkileyecek en önemli dış aktör Yunanistan'dır. Selanik Zirvesi'nin Yunanistan'ın başkanlığında yapılması ve Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci'nin başlamasıyla, Yunanistan AB ve bölge arasında köprü görevi görmek istemiştir. Weiner'in iddia ettiği üzere bir ülke içinde bulunan azınlık grubun kültür varlığı ve farkındalığı azınlığa sahip olan ülke için sorun haline gelmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde daha detaylı anlatılacağı üzere, Yunanistan- Arnavutluk ilişkileri kapsamında, Yunanistan kendi vatandaşı olan azınlıklara düzenli ve sistematik bir asimilasyon politikası uygulamış ancak Arnavutluk'ta yaşayan Yunan azınlığın eksik gördüğü haklarını Arnavutluk'a karşı kullanmaktan da geri durmamıştır. Weiner "Makedon Sendromu"nun ortaya çıkması için bir devletin yayılmacı ve güçlü olması ya da güçlü bir ittifaka sahip olması gerektiği iddia etmektedir. Çalışmanın özneleri bakımından Arnavutluk ve Yunanistan arasında politik bir güç dengesizliği söz konusudur. Yunanistan'ın ya da Arnavutluk'un yayılmacı bir dış politika izlemiyor oldukları söylenebilirse de, Yunanistan -AB üyesi olmak ve bu ülkeden çok daha önce NATO üyesi olmaktan kaynaklanan pozisyonunu- Arnavutluk'a karşı her fırsatta kullanmaktadır. Bu çalışmada özetle Yunanistan'ın Kuzey Makedonya'ya yaptığına benzer biçimde AB üyeliği ile dolaylı olarak elde ettiği baskı gücünü Arnavutluk üzerinde de kullandığını ve ikili sorunlar temelinde Arnavutluk'un iç ve dış politikasını olarak etkilemeye gayret ettiğini iddia etmekteyiz.

Çalışmada yukarıda anlatılan çerçeve dahilinde "Yunanistan Arnavutluk'un alacağı ulusal ve uluslararası girişim kararları için bir baskı oluşturmakta mıdır?" sorusuna bir yanıt aranacaktır. Bu soruya ilişkin en önemli iddiamız Yunanistan'ın Arnavutluk'la yaşadığı her

sorunda, sorunun kendi lehine çözümlü için AB kartını oynamakta ve Arnavutluk'u AB tam üyeliği hususunda ret oyu kullanmakla tehdit etmekte olduğudur. Yunanistan, Selanik Zirvesi'nden bugüne kadar geçen süreçte Balkan ülkelerini AB yolunda destekleyeceğinin taahhüdünü vermiş olsa da varlığı bölgede bir yaptırım mekanizmasından ileriye gidememiştir. Özellikle Yunanistan'ın Kuzey Makedonya ile uzun yıllar sürdürdüğü isim krizini, ülkenin uluslararası örgütlere üye olmasını engelleyecek bir politikaya dönüştürmesi bu noktada bir delil olarak gösterebiliriz. Bu çalışmada Yunanistan'ın benzer bir politikayı, sadece Kuzey Makedonya konusunda mı uyguladığı; yoksa Balkanlarda AB'ye üye olma isteğinde olan ülkelerin üyelik süreçlerini, kendi ulusal çıkarlarının gerçekleşmesi için bir enstrümana mı dönüştürdüğü sorusunun da yanıtı aranacaktır.

Araştırma sorumuz kapsamında Arnavutluk'un AB tam üyelik sürecinde AB koşulluluk ilkelerinin gerektirdiği reformları takiben, özellikle Yunanistan'la arasındaki uyumsuzlukları çözmesi gerekeceği sonucuna da varabiliriz. Bu durum Yunanistan ve Kuzey Makedonya arasında yaşanan isim sorununda olduğu gibi Arnavutluk'un dış politikasının Yunanistan'ı tatmin edici yönde hareket etmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Arnavutluk dış politikası karar alıcılarının kısmen, Yunanistan-Arnavutluk arasındaki ilişki ve uzlaşmanın etkisiyle hareket etmekte olduğunu ve Arnavutluk'un AB tam üyelik sürecinin bir ölçüde bu doğrultuda ilerlediği tezi de bu çalışmada delillendirilmeye çalışılacaktır.

Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümü, Arnavutluk'un siyasi tarih süreci 20.yy'ın başından itibaren ele alınmıştır. Bu kapsamda Arnavutluk'un bir devlet olarak resmen bağımsızlığını kazanması anlatılmış, akabinde İkinci Dünya Savaşı boyunca işgal altında kaldığı dönem incelenmiştir. İkinci Dünya Savaşı boyunca işgal edilen bir ülke konumunda olması günümüzde Yunanistan ile yaşanan Çamerya Arnavutları sorunu, mülkiyet sorunu ve savaş hali sorunuyla yakından ilişkilidir. Bahsedilen sorunlar üçüncü bölümde detaylı olarak incelenecektir. Bunun yanı sıra ilk bölümde Arnavutluk'un hem dış hem de iç politikasını etkileyen ideolojik olarak yakın olduğu devletler ve bu devletlerle ilişkilerine değinilecek, demokratik sürece geçiş tanımlanacak ve bu doğrultuda Arnavutluk'un AB hedefinin nasıl bir arkana plana dayandığı izah edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Arnavutluk'un Soğuk Savaş sonrası dönemin belirgin özelliği olan tek kutuplu sistemde eski politik ve ideolojik yapısını reformlar yoluyla geride

bırakması incelenecektir. Bu doğrultuda AB-Arnavutluk ilişkileri, ikili anlaşmalar ve zirvelere değinilecek ve Arnavutluk'un AB tam üyelik yol haritası anlaşma metinleriyle açıklanacaktır. Bu bölümde Arnavutluk'un AB İlerleme Raporları kronolojik sırayla incelenecek ve Arnavutluk'un 2021 yılına kadar AB ile kurduğu ilişki tartışılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Arnavutluk'un AB tam üyelik yolunda Yunanistan tarafından önüne engel olarak çıkarılan sorunlar üzerine durulacak ve sorunların sebep-sonuç ilişkisi analiz edilecektir. Bu sorunların birbiriyle ilişkisi ve tarihi süreçlere dayanması ayrıca açıklanacaktır. Yunanistan ve Arnavutluk arasında sorun teşkil eden Çamerya Arnavutları sorunu, mülkiyet sorunu ve savaş hali sorunu detaylıca incelenmiş ve bölümün sonunda bu sorun alanlarının AB bütünleşme sürecine etkileri analiz edilecektir. Ayrıca Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) sorunu, deniz sınırı sorunu ve azınlıklar sorunu detaylıca açıklanacaktır. Bu analize göre Çamerya Arnavutları sorunu, mülkiyet sorunu ve savaş hali sorunun birbirleriyle doğrudan ilişkili olduğu, Yunanistan'ın bu sorunları çözmeye yanaşmadığı, bu durumun da Arnavutluk'un AB tam üyelik sürecinde büyük bir engel teşkil edip etmediği tartışılacaktır.

Çalışmanın son bölümünde bütün analizler ve veriler toplanarak Yunanistan'ın Arnavutluk'un AB tam üyeliğini elde etmesini destekleyip desteklemediği; bu desteğin Yunanistan'ın Arnavutluk'la ikili sorunlarına bağlanabilip bağlanamayacağı ve böylece Yunanistan'ın Balkan devletlerinin AB ile entegrasyonunu kendi ulusal çıkarlarının çözümü için bir enstrüman olarak kullanma yolunda bir politikasının varlığı delillendirilmeye çalışılacaktır.

1. BÖLÜM

1. ARNAVUTLUK SİYASİ TARİHİ

Arnavutluk, 1913 yılında Balkan Savaşı'nın sonucu olan Bükreş Antlaşmasıyla bir ulus devlet olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Kral Zogu yönetiminde kalan Arnavutluk, savaş zamanında İtalya'nın işgaline uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Arnavutluk yeniden bağımsızlığını kazansa da ülke her zaman İtalya'nın ve Yunanistan'ın çıkar arayışı içinde olduğu bir bölge olarak kalmıştır. Bağımsızlığından sonra komünist rejim altına giren Arnavutluk, hem bölgesel hem de küresel komünist güçlerine etkisi altında 90'lı yıllara gelmiştir. SSCB'nin dağılması ve küresel sistemde komünizmin yıkılması ile birlikte Arnavutluk yıllar sonra yüzünü Batı'ya dönmüştür.

Transatlantik ortaklık vizyonunu ortaya çıkmasıyla Arnavutluk'un AB entegrasyonu için yapması gereken reformlar daha net şekilde görülmüştür. Bu noktada, AB entegrasyonunu etkileyen bir faktör olarak Yunanistan-Arnavutluk anlaşmazlığının gerek ekonomik ve politik gerekse toprak bütünlüğü açısından daha net anlaşılması gerekmektedir. Komünizmin totaliter yapısından çıkan Arnavutluk'un yüzünü neden Batı'ya döndüğü, ekonomik ve sosyal dönüşümün neden amaçlandığı bu tarihsel arka planla anlaşılabilir.

1.1. Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci

Arnavutların kökenlerine ilişkin kabul gören en yaygın görüş, Arnavutların tarihi kökenlerinin Balkan coğrafyasına en erken gelip yerleşmiş olan ve aynı zamanda Hint-Avrupa kökenli antik bir toplum olarak kabul gören İlliryalılar'a kadar dayandığıdır. Bu kapsamdan bakıldığında Arnavutlar bölgenin otokton uluslarından biri olarak görülmektedir. Şöyle ki; Bizans tarihi üzerine yapılmış olan çalışmalar içeriğinde bugünkü Arnavutluk kıyı şeridinde bulunan bölge, "Arbanon" bölgesi, bu bölgede yaşayan topluluk ise İllirya kabilelerinden biri olan "Albanoiler" şeklinde yer almaktadır. İlliryalılar hakkında yapılan çalışmalarda bu halk, patriarkal topluluklar halinde yaşayan ve siyasal birliğini tam olarak gerçekleştirmemiş, birbirleriyle sürekli çatışma içinde bulunan kabileler topluluğu olarak belirtilmektedir (Bozboru, 1994, s. 14). Birçok etnolog ve dilbilimcinin ortak kanısına göre İlliryalılar, bölgenin güney kısmında yerleşik olan ve sınırları İtalya ile Trakya'ya kadar uzanan Helen dönemi öncesi Tyrrhenopelasgia halkının temelini oluşturmuşlardır. Bunun

dışında İlliryalıların, Geg kabilesinin yani kuzeyli Arnavutların ataları olduğu yaygın bir görüştür. İlliryalılar ile akraba topluluk olan Epirotlar'ın ise Tosk kabilesinin yani güneyli Arnavutların ataları olduğu kabul edilir (Akyol, 2007, s. 2). Arnavutluk yakın tarihine dahi etki etmeyi başaran bu iki kabile kuzey-güney olarak ayrılmıştır, ayrıca ulus altı; dini ve kabilesel bir kimliğe sahiplerdir. Kuzey kabilesi olan Gegler'in genel olarak dağlık ve ayrık coğrafyalarda görece olarak daha fakir olduğu düşünülmektedir. Öte yandan Güney kabilesi olan Tosklar görece daha iyi şartlarda yaşamakta ve kültürel anlamda daha iyi seviyededir. (Mengüaslan, 2021, s. 160)

Arnavutluk, Osmanlı İmparatorluğu'nun 500 yılı aşan hâkimiyeti nihayetinde, Balkan Savaşları'ndan sonra bağımsızlığını kazanan son ülke (Göktaş, 1995, s. 1), nüfusunun çoğunluğu Müslüman bir gruptan oluşan ve bu özelliğiyle bağımsızlığını kazanan ilk ülke olmuştur (Sümer, 2013, s. 727). 1913 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu, Arnavutluk üzerinde sahip olduğu bütün haklardan vazgeçmiştir. Bu tarihten itibaren Birinci Dünya Savaşı süresince Arnavutluk Yunanistan, İtalya ve Karadağ'ın işgali altında kalmıştır (Akyol, 2007, s. 15). Yapılacak işgal 1915 tarihli gizli bir anlaşma ile Arnavutluk toprağının paylaşımı doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu anlaşma doğrultusunda Arnavutluk'un Kuzey bölgesi Karadağ ve Sırbistan tarafından, güneyi ise Yunanistan'ın Kuzey Epir bölgesinde hak iddia etmesi ile Yunanistan tarafından işgal edilmiştir. Öte yandan aynı anlaşma çerçevesinde İtalya ve Yunanistan birbirlerinin Arnavutluk üzerinde iddialarını karşılıklı olarak kabul etmişlerdir (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 52). Yunanistan'ın Arnavutluk'un güneyinde bulunan Kuzey Epir bölgesi için İtalya'yla anlaşmasının bir diğer gerekçesi ise Yunan azınlığının haklarının Yunanistan sınırları dışında bırakılması olmuştur. Diğer yandan Otosefal¹ Arnavut Ortodoks Kilisesi üzerinde Yunan devletinin etkisi ve Yunanlıların Megali İdea fikirleri de bu anlaşmanın yapılmasında etkili olmuştur (Dervishi, 2019, s. 25). Bu bağlamda 27 Ekim 1914'te Yunan kuvvetleri Kuzey Epir'i, 30 Ekim 1914'te ise İtalyan kuvvetleri önce Sazan Adası'nı daha sonra ise Vlore şehrini işgal etmiştir (Tallon, 2014, s. 443). Büyük Güçlerin de katılımı ile yapılan 1913 Floransa Protokolü bahsi geçen işgallere zemin hazırlamıştır. Zira Protokol çerçevesinde Arnavutluk Kuzey Epir bölgesine hak iddia edememiş ve Epir'in de bulunduğu Çamerya bölgesi rahatça işgale maruz kalmıştır (Hall, 2002, s. 131).

¹ Otosefal Kilise: Kendi başına hareket edebilen, patrik atayabilen, otonom kilise.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte Arnavutluk'ta yapılan işgallere karşı Fan Noli liderliğinde bir halk hareketi başlatılmış ve yeni bir hükümet kurulmuştur (Emin, 2014, s. 16). Kurulan yeni hükümet, Arnavutluk'un toprak bütünlüğünü sağlamak için 1919 tarihinde başlayan Paris Barış Konferansı'na bir heyet göndermiştir. Bu durum akabinde 1920 yılında Lushaje'de toplanan ikinci kongrenin kararı ile Arnavutluk toprak bütünlüğünün korunması ve mevcut İtalyan işgalinin sona ermesi kararı alınmıştır. Alınan kararlar üzerine ülkenin her bölgesinde İtalyan işgaline karşı gösteriler düzenlenirken geçici hükümet yerine Süleyman Delvina başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuş ve önceden Avlonya olan başkent aynı yılda -1920'de- Tiran olarak belirlenmiştir. Ancak daha sonra Arnavutluk içerisinde artan gösteriler sonucunda İtalya yönetimi Arnavutluk'la "Dostluk Antlaşması" imzalamak zorunda kalmış ve Sazan adası İtalya'da kalmak şartıyla Arnavutluk'tan çekilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Woodrow Wilson'un mevcut sınırları tanınması üzerine Arnavutluk'un günümüzde de mevcut tanınan sınırları kabul edilmiş ve Aralık 1920 tarihinde Arnavutluk Milletler Cemiyeti üyesi olmuştur (Göktaş, 1995, s. 3).

1.2. Ahmet Zogo Döneminde Arnavutluk

Arnavutluk siyasal hayatı bağımsızlıktan sonra oldukça istikrarsız geçmiştir. 1921 yılı içerisinde beş kez hükümet değişmiş, beşinci hükümet olarak Halk Partisi görev almıştır. Ahmet Zogo² kurulan beşinci hükümette İçişleri Bakanı olarak görev almış, fakat reform karşıtları Tiran'a saldırınca Zogo dışındaki bütün hükümet üyeleri kaçmıştır. Bu durum akabinde Zogo, muhafazakâr kanadın desteğini alabilmek ve yönetimle bağlarını güçlendirmek için başbakan Şevket Verlaci'nin kızıyla evlenmiştir. 1922 yılında ise Başbakanlık görevine bu destekle yükselmiştir (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 53). Başbakanlık koltuğuna oturan Zogo, ülkeyi yabancı yardım ve yabancı danışmanlarla yönetmiştir. Fakat bu durum iç siyasette bir gerilime neden olmuş, Zogo da ağır eleştiriler getiren muhalefete fazla direnmeden 1924 yılında görevinden istifa etmiş ve koltuğunu Fan Noli'ye bırakarak Yugoslavya'ya kaçmıştır. Noli idaresinde Arnavutluk SSCB ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Zogo, Arnavutluk'un komünistleşeceği endişesiyle, Noli'nin arkasında bulunmayan halk ve ordu gücünü kontrol edebileceğini düşünerek, Yugoslavya'nın da desteği ile ülkeye geri dönmüş ve ordu desteği ile 1925'te yeni hükümeti kurarak cumhuriyeti ilan

² Ahmet Zogo, kimi kaynaklarda Ahmet Zog yahut Zogu şeklinde çevrilmiştir.

etmiş, kendisi de Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. İlk icraat olarak yeni bir anayasa oluşturmuş ve kendisi için Cumhurbaşkanına şartsız veto, seçim çağrısı ve anayasada koşulsuz değişiklik haklarına ilişkin anayasal haklar sağlamıştır (Göktaş, 1995, s. 4).

Zogo Cumhurbaşkanı olduktan sonra Yugoslavya ve İtalya ile yakın ilişkiler geliştirmiş aynı zamanda İtalya'ya birçok siyasi ve ekonomik imtiyaz sağlamıştır. Arnavutluk hukuk sistemini İtalya'dan uyarlamış ve İtalya ile "Dostluk ve Güvenlik Antlaşması" imzalayarak Arnavutluk'un toprak bütünlüğünün korunması hususunda İtalya'nın hak ve sorumluluğunu kabul ederek İtalya'ya bağımlı bir hale gelmiştir. Bu tarihten İkinci Dünya Savaşı'na kadar Arnavutluk İtalyan yardımlarıyla ayakta kalmıştır. Aynı zamanda yapılan anayasayla ülkeyi kendi diktatörlük yönetimine hazırlayan Zogo, 1928 yılında "Kral Zogo I" ismiyle kendi kendini kral ilan ederek Arnavutluk Demokratik Parlamenter Krallığı'nı kurmuştur. Verlaci'nin kızından boşanarak da ülke hâkimiyetinde kendisinden başka hiçbir gücün etkin olmamasını sağlamıştır. Keza tüm güçleri kendisinde topladığı için artık herhangi bir kesimin desteğine de ihtiyaç duymamıştır. Bu bağlamda Zogo, Arnavutluk'u tek başına hiçbir iç ya da dış yardım olmadan yönetebileceğini düşünmüş ve kendisini tek adam olarak görmeye başlamıştır (Emin, 2014, s. 17; Akyol, 2007, 16-17; Göktaş, 1995, s.5; Sürgevil & Özgün, 2012, 53).

Kral Zogo'nun İtalya ile yapmış olduğu 1926 antlaşması, 1931 yılında kralın artık İtalyan desteğine ihtiyaç duymaması yüzünden yenilenmeyince İtalya ile ilişkiler gerilemeye başlamıştır. 1934 yılında Arnavutluk'un Yugoslavya ile yaptığı ticaret anlaşması ile İtalya Arnavutluk'un karşısına geçmiştir. Fakat Kral Zogo'nun içinde bulunduğu güç zehirlenmesi oldukça anlamsızdır. Zira Arnavutluk 1921-1939 yıllarını kapsayan süreçte Epir bölgesi için giderek artan Yunanistan ve Arnavutluk'u bir hâkimiyet alanı olarak görmek isteyen Yugoslavya tehdidine karşı Zogo ancak İtalyan yardımlarıyla ayakta durabilmiştir (Özkan, 2017, s. 65). Bu durumdan faydalanan İtalyanlar, Habeşistan harekâtını başarıyla bitirerek Arnavutluk'u 7 Nisan 1939'da işgal etti. Arnavut halkı İtalya'nın 40-45 bin askerine karşı cılız bir direniş göstermiş ve nihayetinde harekâtın başlamasından bir gün sonra başkent Tiran İtalya kontrolüne geçmiştir. İtalya'nın Arnavutluk'u işgali iki kez bağımsızlık kazanmış bu ulusu yok olma tehlikesiyle yeninden karşı karşıya bırakmıştır. Bu olay üzerine Kral Zogo, yaklaşık 4 milyon pound değerinde serveti ve Napolyon altınları bulunan yedi sandıkla yurt dışına kaçmıştır. Kral Zogo, öncelikle Yunanistan üzerinden Türkiye'ye, buradan da Fransa

üzerinden İngiltere'ye gitmiştir (Özkan, 2017, s. 65-66; Sürgevil & Özgün, 2012, s.53). Arnavutluk'un işgali üzerine İtalya, Güney Epir bölgesinden Yunanistan'a saldırmış ve fakat bu saldırı püskürtülmüştür. Bunun akabinde Yunanistan aynı bölgeden Arnavutluk'u işgal etmiş, daha sonra ise Almanlar 1942 yılında Arnavutluk'u işgal etmişlerdir (Özkan, 2017, s. 66).

İtalya işgali süresince Şevket Verlaci, büyük mal sahiplerinin oluşturduğu Kurucu Meclis tarafından başkan ilan edilmiştir. Hem kurulan meclis hem Verlaci iç politikada İtalyanlaştırma politikası izlemişleridir. Bu dönemde idari ve bürokratik işlerde İtalyan nüfuzu artmış, ülkede 350 İtalyan işletmesi kurularak ekonomik olarak da İtalya'ya bağımlılık ortaya çıkmıştır. 1942 yılında Alman işgali gerçekleştiğinde ise cılız bir Arnavut milliyetçiliği canlanmaya başlamış fakat etkisiz olmuştur. Yapılan işgallere karşı olarak komünist düşünce ülkede yayılmış ve arkasına halkın desteğini almaya başlamıştır. Bu dönemde Arnavut komünistler Ulusal Kurtuluş Hareketi etrafında toplanarak ülkede etki göstermeye başlamışlardır (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 81-82).

1.3. Komünizm Yönetiminde Arnavutluk

Arnavutluk'ta komünizmin yükselme sürecinin temel adımları 1942 yılında Peza Konferansı (Ayr. Bknz. Hocxa, 1974, s. 54) ile atılmıştır. Enver Hoca liderliğinde komünist grup, Arnavutluk'un güneyinde yaşayan toprak ağaları, Kral Zogo'ya ve monarşiye karşı olan liberaller ve cumhuriyetçiler Peza kentinde, sosyalist bir Arnavutluk'un inşası için toplanmışlardır. Peza Konferansı'nda anti-faşist ve işgalci karşıtı gruplar birleştirilmiş ve asıl amaç olarak Arnavutluk'un işgalden kurtulup bağımsızlığını kazanması olarak belirlenmiştir. Konferansla birlikte Partizan birlikleri daha da güçlenmiş, silahlı çatışmalar artmış ve böylece milli kurtuluş mücadelesi büyük bir ilerleme kaydetmiştir (O'donnel, 1999, s. 9; Özkan, 2017, s. 7-79). Konferansa katılan gruplar arasında Mukaj Antlaşması imzalanmış, anlaşma içeriğince, anlaşmaya taraf olan gruplar "ortak amaç ve ortak çıkar olan milli bağımsızlık hedefinde sahip oldukları, farklılıklarını görmezden gelerek dışarıda tutacakları" hususunda mutabakata varmışlardır. Aynı zamanda Mukaj Antlaşması'nda alınan diğer karar ise Kosova ve Çamerya bölgesinin Yunanistan'dan Arnavutluk'a verilmesini ve büyük Arnavutluk'un oluşturulmasını sağlamaktır. Büyük Arnavutluk'un kurulmasına müteakip serbest bir seçim yapılacak ve kazanan taraf iktidara gelecektir. Böylelikle Anlaşma çerçevesinde Arnavutluk

milli çıkarları öncelikli görülmüştür. Fakat kısa ömürlü olan bu antlaşma Komünist Parti'nin diğer grupları zamanla tasfiye etmesi nedeniyle bozulmuştur (O'donnel, 1999, s. 9).

Almanya 1944'te Arnavutluk'tan geri çekilirken Arnavutluk iç siyasetinde etki edecek ve potansiyel olarak hükümet oluşturmayı yetisine sahip olabilecek üç grubun varlığından söz edilebilir:

1) The *Legaliteti* grubu: Abas Kupi liderliğinde, İngiliz yardımlarını kabul eden ve yeniden inşa edilecek Arnavutluk'un eskiden sahip olduğu monarşinin restore edilmesini isteyen ve Ulusal Özgürlük Birliği içinde bulunan eski komünistlerden oluşan grup,

2) Balli Kombetar: anti-faşist, anti-Zogocu ve anti-komünist olan Milli Birlik grubu,

3) Arnavutluk Komünist Partisi: liderliğini Enver Hoca'nın yaptığı ve 1941'de bütün etkili komünist grupların Tiran'da bir araya gelerek oluşturdukları partidir (O'donnel, 1999, s. 8).

Bahsi geçen grup ve partiler arasında Arnavutluk idaresinde söz sahibi olabilen en güçlü parti Arnavutluk Komünist Partisi olmuştur. Peza Konferansı'nın ardından güçlenen bağımsızlıkçı direniş hareketi Enver Hoca komutasında zaferler kazanmış ve 1944'de Almanların Arnavutlara karşı başlattığı büyük taarruzu geri püskürterek Almanları bozguna uğratmıştır. Komünist Parti bir yandan işgalci güçlere karşı mücadele verirken bir yandan da monarşi taraftarı 'Legaliteti' ile mücadele vermekteydi. 1943'te kurulan Arnavutluk Genel Kurmay Başkanlığı görevine getirilen Enver Hoca, on dokuz gün süren silahlı kent mücadelesinden sonra 25 Kasım 1944'te Tiran'ı kurtarmış ve iki gün sonra bütün ülkeyi işgalden temizlemiştir (Özkan, 2017, s. 80). Arnavutluk böylece SSCB'nin hiçbir askeri desteği olmadan işgalden kurtulabilen tek komünist ülke olmuştur. Ayrıca kıtada, Avrupalı ülkelerin desteği olmadan, kendi kendine kurtuluşunu gerçekleştirebilmiş de tek ülke olmuştur (Özkan, 2017, s. 89).

Arnavutluk'ta ilk kez 2 Aralık 1945 yılında Arnavutluk devletinin üst düzey organlarını seçmek üzere genel oy hakkı ve eşit oylama ilkelerine dayanan seçim gerçekleşmiştir. Seçime katılım oranı %90'ın üzerinde gerçekleşmiş ve tek aday parti olan Enver Hoca liderliğindeki Komünist Parti seçimi kazanarak ülke yönetimine geçmiştir. Bu tarihten itibaren artık Arnavutluk monarşiyi geride bırakarak bir "halk cumhuriyeti" olmuştur.

Ülkenin yeni anayasası büyük ölçüde Yugoslavya Anayasası'ndan uyarlanarak kaleme alınmıştır (O'donnel, 1999, s. 12). Yeni Arnavutluk hükümeti ilk olarak Yugoslavya tarafından 1945 yılında ve ardından 10 Kasım tarihinde ise SSCB tarafından tanınmıştır. Batılı güçlerin tarafından tanınma bu tarihten sonra sırasıyla ABD ve İngiltere ile gerçekleşmiştir (O'donnel, 1999, s. 12). 2 Aralık 1945 seçimin ardından 11 Ocak 1946'da Kurucu Meclis seçilmiş ve devlet ismi "Arnavutluk Halk Cumhuriyeti" olarak belirlenmiştir (Özkan, 2017, s. 90). Anayasa en başta halkın iktidar yapısını ve proletarya diktatörlüğünün temel ilkesi şu şekilde belirlenmiştir: "*iktidar halktan doğar ve halka aittir*" (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 38). Anayasa Marksist-Leninist ilkelere bağlı kalarak hazırlanmıştır. Aynı zamanda yeni anayasa genel ve eşit seçimle seçmenlerin çeşitli devlet organlarında halkı temsil etmek üzere görev alan temsilcilerin yetkilerini sınırlama ya da sonlandırma hakkına sahiptir. Böylece, anayasanın kabul edilmesiyle, Arnavutluk yönetimi "*...Bir proletarya diktatörlüğü devleti olarak demokratik halk düzenin siyasi örgütlenme sürecini daha da yetkinleştirdi*" (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 39). Bu bağlamda Arnavutluk Halk Cumhuriyeti proletarya diktatörlüğünde bir halk demokrasisi devleti olarak kurulmuştur (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 40).

1.3.1. Arnavutluk'ta Enver Hoca Dönemi

1945 seçimlerinin zaferle kazanılması Arnavut halkının Enver Hoca'ya ve Komünist Parti'ye duyduğu güveni göstermektedir. Bu sayede Arnavutluk bir "Halk Cumhuriyeti" olarak tarihe geçmiştir. Nihayetinde Enver Hoca yeni kabinede hem Dışişleri Bakanı hem de Bakanlar Kurulu Başkanı olarak görev almıştır. Arnavut halkının bağımsızlığından sonra dış politikada en büyük hedef Arnavut milli menfaatlerinin korunması olmuş, Arnavutluk bağımsızlığı hem uluslararası konferanslarda hem de SSCB ile olan ikili ilişkiler çerçevesinde sağlanmıştır (Özkan, 2017, s. 94).

Enver Hoca'nın iktidara gelmesiyle birlikte, Arnavutluk içerisindeki Gegler ve Tosklar arasındaki güç dengesi Tosklar yönünde değişmiştir. Gegler ve Tosklar birçok konuda birbirinden farklılık göstererek Arnavutluk halkını oluşturur. Tosklar Arnavutluk'un güneyinde yaşarken Gegler ise kuzeyinde yaşamaktadır. İki grup arasında mezhep ve dil hususunda da farklılıklar görünmektedir (O'Brien, 2008, s. 17-18).

Enver Hoca bağımsızlıktan sonra, Partinin başarısının ve yerine getirilecek misyonların Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında ortaya çıkan ve Parti etrafında örgütlenen kitlelerin birleşimiyle olacağını düşünmüş ve bu çizgide, Batılı ülkelerin desteği ile kurulmaya çalışılan Demokratik Parti'ye karşı olarak 1945'te Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin Birinci Kongresi'nde Arnavutluk Demokratik Cephesi'nin kurulduğunu açıklamıştır. Bu bağlamda işçilerinde hedeflenen yol, parti etrafında halk birliğinin sağlanması, ulusal bağımsızlığın korunması ve proletarya diktatörlüğünün inşası olmuştur. Bu doğrultuda komünist eğitime önem verilmiş, işçi sendikaları kurulmuş ve kentte yaşayan işçilerle emekçi köylüler arasında kuvvetli bir bağ kurulmaya çalışılmıştır (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 20-21). Nitekim Enver Hoca'nın nihai hedefi olan sosyalizmin mihenk taşı bahsi geçen bu işçi-köylü bağının oluşturması amaçlanmıştır. İşçilerinde ilk olarak feodalitenin tasfiyesine çalışılmıştır. Böylelikle, topraksız emekçi köylüye toprak dağıtılmış ve feodal düzene adım adım son verilmiş, köy burjuvazisi hem ekonomik hem politik olarak zayıflatılmıştır (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 22). Bununla birlikte Enver Hoca ve kadrosu özel sektöre karşı mücadele ederek kaynakların dışarıdan değil içeriden sağlanmasına uğraşmış, üretici ve tüketici arasında devlet desteği ile kooperatifleşmeyi desteklemiştir (Hoxha, 1976, s. 500-501). İç politikada karşılaşılan en büyük muhalefet, Yugoslavya ile birleşmeyi dahi düşünene kadar ileri gitmiş olan Seyfullah Maleşova ve Partinin oportünistler olarak tanımladığı gruplardan gelmiştir (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 41). Maleşova'ya göre Arnavutluk'ta kurulan demokrasi bir halk demokrasisi yerine bir burjuva demokrasisi olmalıydı. Fakat Maleşova ve yandaşları kısa süre içerisinde Enver Hoca tarafından bastırıldı (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 42). Genel itibari ile Arnavutluk için iç politikada sert ama istikrarlı bir süreçten bahsetmek mümkündür. Fakat dış politikada aynı istikrardan söz edilmesi mümkün görünmemektedir (Göktaş, 1995, s. 12).

1.3.1.1. Dış Politikada Kriz: Korfu Kazası

Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından bir süre sonra Arnavut hükümeti, karasularının 3 millik sınır hattınca uzadığını ve bu durumun Korfu Kanal'ındaki egemenlik durumunu etkileyeceğini beyan etmiştir. Bu duruma müteakip İngiliz donanmasından dört

savaş gemisi bölgeye gönderilerek ülkeye gözdağı vermek ve caydırmak istenmiştir. Fakat 1946 yılının Ekim ayında gönderilen iki gemi mayına çarpmış ve 44 denizci hayatını kaybetmiştir (Göktaş, 1995, s. 12). Aynı zamanda körfezde seyreden iki İngiliz kruvazörüne Arnavut topçu bataryaları tarafından ateş edilmiştir (Özkan, 2017, s. 325). Bu durum üzerine İngiltere Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) başvurmuştur (Açar, 2008, s. 66-67).

Resim 1.1. Korfu Haritası, Kaynak: <https://tr.maps-greece.com/korfu> (e.t. 20.04.2020)

Bu hususta İngiltere'nin argümanı, uluslararası boğazlarda zararsız geçiş hakkının olmasından hareketle, Arnavutluk'un mayınları döşemesinin haklı bir gerekçesi olmadığı yönündedir (İnanç & Betül Yazıcı, 2019, s. 160). Arnavutluk'un argümanı ise, Arnavutluk hükümetince bilgilendirilmeyen (Ahmedi & Sheihu, 2016, s. 4) savaş gemilerinin geçişinin zararsız geçiş şeklinde olmadığı, aksine Arnavutluk egemenliğine bir tehdit oluşturduğu ve ayrıca savaş gemilerinin Arnavutluk topraklarını hedef aldığı şeklindedir (International Court of Justice (ICJ), 1949, s. 30; Özkan, 2017, s. 327). Arnavutluk argümanına göre Korfu Kanalı geçiş için gerekli bir rota olmamakla birlikte Korfu Kanalı'nın konumu ülke için stratejik önem taşımaktadır. Ayrıca Korfu Kanalı'nın uluslararası su olarak nitelendirilmediği ve mayınların İkinci Dünya Savaşı'ndan kaldığı da açıklanmaktadır (Özkan, 2017, s. 327). İngiltere bu argümana karşı olarak mayın yerleştirme olayının Arnavutluk tarafından yapılmasa dahi bu durumdan Arnavutluk'un haberi olduğunu ileri sürmüştür (Özkan, 2017,

s. 326). Nihayetinde UAD Arnavutluk'un tazminat ödemesine karar vermiştir. Fakat asıl netice olarak ABD ve İngiltere Arnavutluk'un Birleşmiş Milletler'e (BM) alınmasına karşı çıkmış ve ABD Senatosu Yunanistan'ı Güney Arnavutluk diğer bir deyişle Epir bölgesindeki iddiası hususunda destekleme kararı almıştır. Bu şekilde Arnavutluk ve Batı arasındaki ipler kopmuş ve Arnavutluk SSCB liderliğindeki kampa sıkı sıkıya bağlanmıştır (Lalaj, 2014, s. 4; Özkan, 2017, s. 329; Açar, 2008, s. 67).

1.3.1.2. Yugoslavya Ekseninde Arnavutluk (1941-1948)

Yugoslavya ve Arnavutluk ilişkileri 1941 yılında Arnavutluk Komünist Partisi'nin kurulmasına kadar uzanmaktadır. 1945 yılında Komünist Parti, Arnavutluk yönetimini kazanmayı yine Yugoslavya'nın yardımları ile birlikte gerçekleştirmiştir. 1941 yılından bu yana Arnavutluk ve Yugoslavya çok yakın müttefik olmuştur. Çünkü iki ülke de savaş sırasında faşizme karşı mücadele vermişlerdir. Aynı zamanda komünist blok lideri SSCB'nin bu ittifaka olumsuz bir tutum sergilememesi de Arnavutluk-Yugoslavya yakınlığının önünü açmıştır. Yugoslavya, Arnavutluk'u tanıyan ilk ülke olması ile birlikte birçok hususta Arnavutluk'a yardımda bulunmuştur. Arnavutluk'la ilk diplomatik ilişkiyi kurmuş olan Yugoslavya, 1945 yılında düzenlenmiş olan Londra Konferansı'nda Arnavutluk'un BM tarafından tanınması çağrısında bulunmuş, bu çağrıyı Paris Barış Konferansı'nda da yinelemiştir (Özkan, 2017, s. 222-223).

Aynı zamanda Yugoslavya lideri Josip B. Tito'nun kendi ülkesinde yürüttüğü Partizan faaliyetlerine de Arnavutluk tarafından destek gelmiştir. Aynı zamanda Arnavutluk kendi anayasasını hazırlarken Yugoslavya'dan yardım almıştır. Yugoslav yardımlarının diğer bir kısmı ise somut adımlardan oluşmaktadır. Özellikle Enver Hoca'nın ülke içinde proletarya diktatörlüğünü ilan etmek üzere yapmış olduğu özel mülkün kamulaştırılması, endüstrinin millileştirilmesi, tarımın kolektif tarım haline dönüştürülmesi adımlarından sonra Batı'dan uzaklaşmış ve Yugoslav yardımlarıyla kendi kendine yetip ilerleyecek bir Arnavutluk inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Yugoslavya Arnavutluk'a 1945 yılı içerisinde 5.700 ton mısır ve 2.900 ton buğday göndermiş (Czekalski, 2013, s. 32), 1 milyon Yugoslavya Dinarı'ndan fazla ekonomik yardım yapmış, teknik uzman ile teknik malzeme desteği sağlamıştır (Özkan, 2017, s. 224). Ayrıca 1.500 Arnavut öğrenci teknik öğrenim amacıyla Yugoslavya'ya gönderilmiştir (Czekalski, 2013, s. 32).

İki ülke arasında aynı yıl, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve iki ülkenin dostluğunu pekiştirmek amacıyla; "Ekonomik Planların Koordinasyonu Gümrüklerin

Birleştirilmesi ve Para Birimlerinin Dengelenmesi” (Dranqoli, 2011, s. 194) amaçlı bir dostluk, iş birliği ve karşılıklı yardım anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre: Yugoslav fiyat sistemi Arnavutluk tarafından benimsenecek, Arnavutluk para birimi Leke ile Yugoslavya Dinarı’nın değeri eşitlenecek ve iki ülke arasından tüm gümrük vergileri ile tarifeler kaldırılacaktır (Zickel & Iwaskiw, 1994, s. 40-41). Aynı zamanda bahsi geçen anlaşmanın diğer maddelerince: iki ülke birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı duyacak ve iki ülkeden birine üçüncü bir ülke tarafından saldırı olması halinde diğer ülke her koşul altında saldırıya uğrayan ülkeye askeri ve ekonomik yardımı yapacak, iki ülkeden hiçbiri diğerinin karşı olduğu bir koalisyona dâhil olmayacaktır. Bu durum göstermektedir ki Yunanistan’ın Epir iddialarına karşı Arnavutluk Yugoslavya’ya sığınmaktadır (Armaoğlu, 1999, s. 231). Ayrıca yapılan bu anlaşma ile Yugoslavya’nın Arnavutluk’u yutma planının da paralel yönde gittiği iddia edilebilir. Öte yandan SSCB bu plana itirazı etmemiş, İngiltere ve müttefiklerine karşı Arnavutluk’u koruma sorumluluğunu Yugoslavya’ya vermiştir. Bu çerçevede Arnavutluk’un hem İngiltere etkisine girmesi istenmediğinden hem de Arnavutluk’un toprak bütünlüğünü kaybetmesi yahut toprak bütünlüğünden taviz vermesi Yugoslavya ve SSCB’nin nüfuz alanını etkileyeceğinden böyle bir anlaşma yapılmıştır. Bu çerçevede Arnavutluk’un askeri bütçesi, Yugoslavya bütçesinden karşılanmıştır. Eğer Yunanistan’ın Güney Arnavutluk’a karşı bir saldırısı olursa, kötü duruma düşenin SSCB değil Yugoslavya ve Arnavutluk olacağı görülüyor için bahsi geçen anlaşmanın yapılması kaçınılmazdır (Majstorovic, 2010). Aynı zamanda bu anlaşmanın bir diğer önemli maddesi olarak: iki ülke arasında maden, petrol gibi hammaddeleri araştırma ve kullanma, dış ticaret, bankacılık ve elektrik konularını içeren ortak bir stok şirket oluşturmak istenmiş ve genel yardımlar çerçevesince Arnavutluk’a kredi yardımı yapılmıştır (Özkan, 2017, s. 225-226).

1947 yılına gelindiğinde Yugoslavya tarafından Arnavutluk’a yapılan kredi yardımı, Arnavut ekonomisinin %57’sine, 1948 yılında ise ülke ekonomisinin %48’ine denk gelmektedir (Özkan, 2017, s. 227). Bununla birlikte bu yıllar dâhilinde Tito ve Enver Hoca’nın isimleri birlikte anılmaya başlanmış ve resimleri her iki ülkede birlikte asılmıştır (Özkan, 2017, s. 225). Bu yardımlar dâhilinde Arnavutluk daha önce İtalya ile yaşamış olduğu durumu bu kez Yugoslavya ile yaşar hale gelmiş ve Yugoslav etkisinde hareket eden bir Arnavutluk görünüşü çizmeye başlamıştır. Böylece uluslararası toplumda Arnavutluk’u Yugoslavya’nın uydusu haline geldiğine ilişkin bir görüş de oluşmaya başlamıştır (Özkan, 2017, s. 229).

Bu bağlamda içişleri bakanı Koçi Xoxe önderliğinde muhalif grup Yugoslavya ile yakın ilişkiler kurulmasını birçok kez dile getirmiş hatta Yugoslavya ve Arnavutluk'un birleşmesi gerektiğini dahi söylemiştir. Öyle ki Komünist Partisi 8. Plenum'unda Xoxe'nin birleşme çağrısı yapmıştır (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 78). Bu durum Yugoslav lideri Tito'nun aklında ve pratiklerinde Yugoslavya'nın liderliğini yaptığı bir "Balkan Federasyonu" kurma düşüncesini göstergesi niteliğini taşımaktadır. Bu ideale göre bahsi geçen federasyon Yugoslavya ile birlikte Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk'u kaplayacak şekilde oluşturulacak ve Yugoslavya'nın yedi komşusunu kapsayacaktır. Söz konusu birliğin liderliğini ise Yugoslavya ve Tito yapacaktır. Bu bağlamda Arnavutluk da Yugoslavya'nın yedinci eyaleti olarak birliğe dâhil olacaktır. Tito'nun amacı kurulan birlikle Stalin'den sonra komünist blokta saygı değer ikinci adam olmak ve sosyalist kozmozda İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, SSCB'den sonra en büyük ikinci askeri güce sahip olmaktır. Yugoslavya'nın Arnavutluk'u topraklarına katmak için Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi işgal yoluyla değil de ülkede bir komünist rejim yaratması, kurulan rejimi de kendisine bağımlı kılması bu amacın varlığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Özkan, 2017, s. 236).

Enver Hoca, Tito'nun bu amacını ve içeride Xoxe gibi Tito destekçilerinin düşüncelerini anladığı anda yani 1945 yılının sonunda Xoxe ekibini merkezi komiteden çıkartmış (Zickel & Iwaskiw, 1994, s. 41) ve 11. Plenum'da Yugoslav etkisini yok etmek için çaba harcamıştır (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 84-85). Bahsi geçen Yugoslav emellerini düşmanca bulan Enver Hoca, ülkenin içinde bulunduğu ağır ekonomik koşullardan dolayı Yugoslav yardımlarını birkaç yıl daha kabul etmiş olsa da Yugoslavya'nın kontrolü altında olmaktan memnun olmadığını belli etmiştir. Nitekim bölgesel güç olma yolunda ilerlemek isteyen Yugoslavya, SSCB konusunda da hasmane bir tutum içine girmiştir. Bu duruma rağmen Enver Hoca, Tito ve Yugoslavya'yla bağlarını 1948 yılına kadar kopartmamıştır. Enver Hoca, Tito'nun amacının Arnavutluk'un sanayi olarak kalkınması değil aksine bir hammadde kaynağı olarak kalmasına çaba göstermek olarak değerlendirmiştir. Bu esnada SSCB'nin Yugoslavya ile arasında oluşan gergin ortam Yugoslav-Arnavut ilişkilerini de etkilemiştir.

SSCB Yugoslavya gerilimini, ülkenin Yugoslavya'ya bağımlılığını koparmak ve aradığı ekonomik desteği SSCB'den sağlamak için bir fırsat olarak değerlendiren Enver Hoca

harekete geçmiştir. Bu amaçla kaleme alınan Arnavutluk Merkez Komitesinin deklarasyonuna göre: “*Arnavutluk Komünist Partisi Marksizm-Leninizm’e ve sosyalizme ihanet eden ve Stalin’in partisine karşı utanç verici bir savaşta bulunan Yugoslavya Komünist Partisi*” şiddetle kınanmaktadır. Arnavutluk Komünist Partisi,” *Arnavutluk’a ihanet politikasını empoze etmeye çalışan ve kendilerinin bağımsızlığını ihlal etmek için anti-Marksist politikada ısrar eden Yugoslav Merkez Komitesi ile*” savaş halinde olduğunu beyan etmiştir (Dranqoli, 2011, s. 195). Bahsi geçen amaç için uygun fırsatı yakalayan Enver Hoca 1947 yılında SSCB’ye gitmiştir. Bu görüşmede SSCB, Hoca’ya endüstri projelerini ve genel ekonomik kalkınmayı sağlayacak istediği yardımı vaat etmiştir. 1948’de Yugoslavya’nın COMINFORM’dan ihraç edilmesi üzerine Yugoslavya ve Arnavutluk arasındaki bağlar tamamen kopmuş ve aynı yılın temmuz ayı içerisinde Enver Hoca, Yugoslav danışmanlara ülkeyi terk etmeleri için 48 saat süre vererek aradaki bütün bağları kopartmıştır. Bu durum akabinde iki ülke arasında akdedilmiş ekonomik anlaşmalar da feshedilmiştir (Özkan, 2017, s. 232).

1948 yılında Arnavutluk’un Yugoslavya’dan uzaklaşması, Arnavutluk ve Enver Hoca nezdinde bir kazanım haline gelmiştir. Uzaklaşmanın ardından Yunanistan’ın Epir iddialarına karşı Arnavutluk’un sınır güvenliğini Yugoslavya değil SSCB sağlamıştır. Öte yandan SSCB, Arnavutluk’u küçük bir Balkan ülkesi olarak görmesi de daha fazla yardım gönderilmesine sebep olmuştur. Zira daha önce belirtildiği gibi kendi kendini koruyacak kapasiteye sahip olmayan Arnavutluk, Yugoslavya ile gerilimin artması sonucu kendi güvenliğini SSCB ile garanti altına almak istemiştir. SSCB’den Arnavutluk’a krediler verilmiş, endüstri makineleri ve tarımsal malzemeler gönderilmiştir. Bu şekilde SSCB desteğinin ardından Arnavutluk bir tarım endüstrisi ülkesine dönüşmeye başlamıştır (Özkan, 2017, s. 234). Öte yandan 1950’lilere gelindiğinde Enver Hoca, Tito’yu, uyguladığı SSCB karşıtı ve Avrupa’ya yakınlaşan politikasından dolayı eleştirmiştir. Aynı zamanda Yugoslavya’yı revizyonist olmakla ve Marksist-Leninist çizgiden tamamen kopmakla itham etmiş, bu gerekçeyle Batı’yla ilişki kurmak isteyen herkesi revizyonist (Hoca, 1988, s. 179) özellikle Tito’yu da “hain” ilan etmiştir (Özkan, 2017, s. 239). Bunun yanı sıra Stalin, Hoca tarafından bir kurtarıcı ve halk kahramanı olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 81).

Stalin'in uyguladığı Arnavutluk politikası 1948 yılından itibaren Enver Hoca'nın istediği şekilde ilerlemiş ve Arnavutluk'un kalkınması yolunda önemli adımlar atılmıştır. 1948 yılında Arnavutluk Komünist Partisi'nin adı Arnavutluk Emek Partisi olarak değiştirilmiştir. Hazırlanan yeni tüzükte acil ve nihai hedef olarak sosyalizmin inşası ve ardından komünizm belirlenmiştir (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 98). İsim değişikliği ve yeni tüzükte bulunan değişiklik Yugoslavya yönetiminin yardımıyla ve ilhamıyla kurulan Parti'nin artık Yugoslavya'dan ve Tito'dan bağımsız olduğunu ve Marksist-Leninist çizgiye bağlı kalınacağına bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

1.3.1.3. Sovyetler Birliği Ekseninde Arnavutluk (1945-1961)

Arnavutluk ve SSCB arasında tarihi bir bağ olmaması ile birlikte Arnavutluk'un kurulduğu ilk yıllarda iki devlet arasında ekonomik ya da politik büyük bir gelişme görülmemiştir. Öyle ki, Arnavutluk İtalyan ve Alman işgaline karşı SSCB'den herhangi bir askeri yardım almamış ve ülkeyi kendi imkanlarıyla işgalden kurtarmıştır. Öte yandan Arnavutluk bir Slav ülkesi değildir ya da ülke içerisinde Slav azınlık bulunmamaktadır. Enver Hoca ile Stalin'in tek ortak noktası Marksizmin ve Leninizmin kuvvetli savunucuları olmalarıdır. Arnavutluk'un SSCB ile ilk beş yıllık ilişkileri dostça ve karşılıklı fayda zemininde şekilde ilerlemiştir (Özkan, 2017, s. 248-249).

SSCB, Arnavutluk'un üzerinden Yugoslavya nüfuzu kalktığına, Yugoslavya tarafından vaat edilen fakat ilişkiler kesildiği için gönderilmeyen elzem yardımları göndermiş ve aynı zamanda Arnavutluk'un askeri korumasını üstlenmiştir. Aynı zamanda Stalin, Enver Hoca'nın sosyalist ekonominin Arnavutluk'ta kurulabilmesi için hayati derecede önemli olduğunu düşündüğü endüstriyel yatırımı desteklemiştir. Özetle Yunanistan ve Batı'ya karşı Yugoslav nüfuzundan SSCB nüfuzuna sığınan Arnavutluk bu ikili ilişkinin henüz ilk yıllarında Batı'dan tamamen kopuk bir dış politika izlemiştir (Czekalski, 2013, s. 37).

1948 yılında Arnavut heyeti Moskova'ya Yugoslavya'ya bir alternatif bulabilmek amacıyla, yardım istemek amacıyla gitmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde SSCB, Yugoslavya'ya verilmek üzere planlanan yardımı Arnavutluk'a vermeye ve Arnavutluk'la karşılıklı ticaret koşullarını yaratacak ekonomik iş birliğini içeren bir anlaşmayı onaylamaya karar vermiştir. Bu durum bir yıl sonra Enver Hoca'nın Moskova ziyareti ile pekişmiş ve 1949

yılında Arnavutluk, Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON-Council of Economic Mutual Assistance) üyesi olmuştur (Marku, 2017, s. 29; Özkan, 2017, s. 250; Czekalski, 2013, 3). COMECON anlaşması içeriğinde sadece ekonomik bir destek söz konusu değildir; anlaşma aynı zamanda karşılıklı teknoloji paylaşımını da içermektedir. Bu anlaşma bağlamında SSCB Arnavutluk'un ihraç mallarında yarı fiyat alınacağı ve ithal mallarda ise iki katı fiyat verileceğinin garantisini vermiştir. Öte yandan ekonomik işbirliği kapsamında Yugoslavya'nın Arnavutluk'a vermeyi taahhüt ettiği fakat vermediği kredilerin SSCB tarafından karşılanacağını da belirtmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda SSCB, Arnavutluk'un sosyalist ekonominin inşası için önemli gördüğü endüstriyel gelişimi desteklemek için fabrika kurma sözü de vermiştir. Bu bağlamda, SSCB önderliğinde ve COMECON garantisi altında diğer Doğu Blok'u üye ülkeleri de Arnavutluk'la ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 1951 yılında SSCB ile Arnavutluk dış ticaretinin %57'sinin karşılanacağını garanti eden ilk beş yıllık plan anlaşması imzalanmış; aynı zamanda Arnavutluk teknik ekibinin eğitimini ve gelişimini, Arnavut ordusunun modernleşmesini, eğitimini ve gelişimini, Arnavut halkının edebiyat ve eğitim alanında gelişmesini destekleyecek bir yardım planı da buna dahil edilmiştir. Bu anlaşma kapsamında yaklaşık 5.000 Sovyet uzman Arnavutluk'a gelmiştir. Bu bağlamda ekonomiden, kültürden, eğitimden orduya kadar SSCB'nin etkisi altında giren Arnavutluk, Yugoslav yörüngesinden çıkıp SSCB'nin yörüngesine dâhil olmuştur. Fakat SSCB'in yardımındaki temel fark Arnavutluk'u bir endüstriyel tarım ülkesine dönüştürme amacıdır. İki ülke arasındaki bağ 1953'te büyükelçilik statüsüne kadar ilerlemiştir (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 129-130; Özkan, 2017, s. 254-256). Bu diplomatik statü iki devlet arasında 1961 yılına kadar devam etmiştir (Lala, 2014, s. 340).

SSCB ve Arnavutluk arasındaki bu güçlü Marksist-Leninist ve anti-Titocu bağ ile ortak kalkınma hareketi Josef Stalin'in 1953 yılında ölümüne kadar ivmeli şekilde devam etmiştir. İlk beş yıllık kalkınma planı SSCB yardımıyla hazırlanmış ve ülkenin petrol, kromit, bakır, nikel, asfalt ve kömür kaynakları; elektrik şebekelerinin genişletilmesi ve tarım ile ulaşımın iyileştirilmesi planlanmıştır (Zickel & Iwaskiw, 1994, s. 44). Bu zamana kadar Arnavutluk kendi ülke gelişimi için aradığı destek ve kaynağı SSCB'den bulmuş, ayrıca ülke güvenliği ve toprak bütünlüğünü de garanti altına almıştır. Bu durum Yunanistan'ın 1949 yılında Arnavutluk sınırlarını ihlal ederek 300-400 metre kadar içeri sokulmasına ve böyle bir kalkışmanın tekrarlanmaması adına önem taşımaktadır (Arnavutluk Emek Partisi Merkez

Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 114). Bahsedilen durum Yunan iç savaşında SSCB liderliğinde Bulgaristan ve Arnavutluk'un Yunan komünist grupları Yunanistan'ın Kuzey Epir bölgesinde desteklemesiyle doğru orantılı olmuştur. Aynı zamanda Yunan iç savaşı bittikten sonra komünist milis güçler Arnavutluk'a sığınmıştır. Fakat bu durum Arnavutluk'un Yunan saldırganlığından çekinmesine yol açmış (Semczyszyn, 2016, s. 29-30) ve Arnavutluk kendisini koruyacak bir Sovyet gücüne ihtiyaç duymuştur. SSCB ise bu durum doğrultusunda değerli hammadde kaynaklarına ve Akdeniz'de güvenlik üssü görevi görebilecek Vlora vilayetini değerlendirmiştir (Czekalski, 2013, s. 38).

Stalin'in ölümüyle birlikte Doğu Bloğu derin bir sessizliğe bürünmüştü. Bu sessizliğin sebebi ise Stalin yönetimi sonrasında SSCB'nin izleyeceği politikanın belirsizliği idi. Doğu Blokunun lokomotifleri olarak SSCB'nin dış politikasının nasıl olacağı her Doğu Bloku üyesi devlet gibi Arnavutluk içinde bir bilinmezlik taşımaktaydı. Yeni dönemde, Doğu Blokunun pek çok ülkesinde tek adam sisteminden komite ya da kolektif liderlik dönemine geçiş başlamıştı. Enver Hoca da bu sebepten ötürü başbakanlığı Mehmet Şuhu'ya bırakmıştır. Fakat hala Arnavutluk Emek Partisi Genel Sekterliğini devam ettirerek ülkenin en üstündeki isim olmayı sürdürmekteydi (Özkan, 2017, s. 256).

SSCB'nin Arnavutluk konusundaki dış politikası da Stalin sonrası dönemde değişmeye başlamıştır. Fakat değişimin ana hatları 1955 yılında Nikita Kruşçev'in bozulan ilişkileri düzeltmeye yönelik yaptığı Yugoslavya ziyareti ile ortaya çıkmıştır (Lala, 2014, s. 341). Bu ziyaret ile birlikte iki ülke arasında karşılıklı işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu Moskova-Belgrad işbirliği Arnavutluk'u anti-Yugoslav kampında yalnız hissettirmiştir (Czekalski, 2013, s. 39-40). Arnavutluk ve SSCB arasındaki ilişkiler Stalin'in ölümü ve yeni rejimin Yugoslavya ile yumuşama politikası başlatmasıyla giderek bozulmaya başlamıştır. Elbette Enver Hoca ve Kruşçev'in görüş farklılıkları da bu bozulmanın sebepleri arasında değerlendirilebilir. Kruşçev'in dış politikası esasen, bir arada barışçıl yaşam, rekabet politikası ve sosyalizme giden barışçıl yol olan üç temel dayanaktan oluşmaktadır. Kruşçev, sosyalizmin yaşaması ve sürdürülmesi için aynı sistem içerisinde kapitalizmle barışçıl şekilde yaşayabileceğini düşünmektedir (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 149-150; Özkan, 2017, s. 257). Enver Hoca içinse Marksist-Leninist görüş Arnavutluk'u satılan bir mal olmaktan kurtulan yegâne güçtür ve bağlı kalınması gerek en önemli değerdir (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 211). Öte yandan Enver Hoca

nezdinde ve Marksist-Leninist anlayış çerçevesinde savaşın tek kaynağı kapitalist sistemdir. Bundan dolayı kapitalizmin olduğu bir uluslararası ortam içerisinde barış mümkün olmayacaktır (Hoxha, 1976, s. 15). Nihayetinde, Enver Hoca'ya göre Kruşçev'in bu dış politikası temellerinde Marksist Leninist görüşe sahip olan SSCB'ye, Stalin'e ve Marksizm'e ihanettir (Czekalski, 2013, s. 40; Hoxha, 1976, s.210).

Kruşçev yönetimi Arnavutluk ekonomisi konusunda da Stalin'den farklı görüşteydi. Kruşçev'e göre Arnavutluk'un bir ağır sanayi kurmaya veya tarımsal sanayi kapasitesini artmasına ihtiyacı yoktu. Arnavutluk, SSCB'nin "meyve bahçesi" (Özkan, 2017, s. 269) olarak kalmalıydı. ABD'nin Latin Amerika'da kurduğu sistemi kurmak isteyen Kruşçev, Arnavutluk'u SSCB'ye temel hammadde kaynağı sağlayacak küçük bir ülke olarak görmekteydi. Bu yüzden endüstriyel gelişim yerine Arnavutluk tarım ve hayvancılıkla ilgilenmesi gerektiği görüşündeydi. Fakat diğer taraftan, Enver Hoca ülkesinin sosyalizme geçişini sağlayabilmek için endüstrileşmeye ihtiyacı olduğunu düşünmekteydi. Bu sebepten ötürü Enver Hoca, Kruşçev'in içeride ve dışarıda uyguladığı politikayı Marksizm'e aykırı bulmuş ve Stalinizm karşıtı politikasını daima reddetmiştir. Bu bağlamda 1954 yılında yapılan Enver Hoca-Kruşçev toplantısında iki tarafın talepleri karşılıklı olarak iletilmiş ve Kruşçev verilen kredilerin tarım ve hayvancılığa harcanmasını, Arnavutluk'un diğer endüstriyel ihtiyaçlarının ise SSCB tarafından karşılanacağını yinelemiştir (Özkan, 2017, s. 258).

İki ülke arasındaki ilişkileri iyiden iyiye bozan diğer gelişme ise SSCB Komünist Partisi'nin 1956 yılında yapılan 20. Kongresi sırasında olmuştur. Kruşçev bu kongrede Stalin'i diktatör olarak ilan etmiş ve Stalin'in putlaştırılmasına karşı çıkarak onun sertlik yanlısı politikalarını eleştirmiştir. 20. Kongre çerçevesinde "barış içerisinde bir arada yaşama" politikası ifade edilmiştir. Bu politikanın oluşturulma sebebi ise ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır (Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü, 1990, s. 160-163). 20. Kongre'nin akabinde Arnavutluk ile SSCB ilişkisi büyük bir yara almış ve bunun sonucunda SSCB, Arnavutluk'a verilecek 3. Beş Yıllık Planı'nı desteklemeyeceğini açıklamıştır. Bununla birlikte Vlora yakınlarındaki Sazan Adası'ndan deniz kuvvetlerini tüm personeliyle birlikte geri çekmiştir. Aynı zamanda Arnavutluk'un gelişimi için gönderilen teknik personel geri çekilmiş ve Rusya'da bulunan Arnavut öğrenciler ülkelerine geri gönderilmiştir (Zickel & Iwaskiw, 1994, s. 48; Özkan , 2017, s. 262-263).

Bu durum üzerine Arnavutluk nasıl ki Yugoslavya'nın yerini SSCB ile doldurduysa, bu kez de SSCB'nin yerini dolduracak yeni bir güç arayışına girmiştir. Bu arayış çok uzun sürmemiş ve Arnavutluk yüzünü Çin'e çevirmiştir. Kruşçev'in politikaları bütün Doğu Bloku tarafından kabul edilirken, Çin ve Arnavutluk tarafından reddedilmiştir. Bu kongreden sonra iki Marksist ve Leninist görüşü savunan devlet SSCB ve Yugoslavya cephesine karşı ortak hareket etmeye başlamıştır. Çin ile ilişkilerin gelişmesinde diğer bir etken faktörse 1956 yılında Macaristan ve Polonya'da ortaya çıkan serbest seçim ve tek partili sistem taleplerinin SSCB tarafından sertlikle bastırılmasıdır (Özkan, 2017, s. 263). Enver Hoca bu iki devletle aynı akıbeti yaşamamak arzusu ve Tito'nun Yugoslavyasının yedinci eyaleti olmayı reddetmesi üzerine Çin ile ilişkiler kurulmaya başlamıştır. 1960 yılında SSCB ile ilişkiler iyice kopmuş, 1961 yılında Tiran ve Moskova'da bulunan diplomatik misyonlar ülkelerine geri çağırılmış (Tarifa, 2008, s. 266), Enver Hoca SSCB'nin politikalarını Sovyet sosyal emperyalizmi olarak nitelendirmeye başlamış ve Çin ile aynı safta yer almıştır (Özkan, 2017, s. 279).

1.3.1.4. Çin Ekseninde Arnavutluk (1961-1978)

1950'lerde başlayan Arnavutluk Çin ilişkileri iki ülke arasında tarihsel, coğrafi, kültürel, dilsel anlamda hiçbir benzerlik ve yakınlık olmamasına karşın, Yugoslavya ekseninden çıktıktan sonra SSCB ile olan ortak Marksist-Leninist anlayış gibi ortak bir payda bulunmasının yanı sıra Arnavutluk'un güvenlik endişeleri sayesinde ortaya çıkmıştır. Öte yandan Kruşçev'in SSCB liderliğine gelmesi ve Stalin'in politikalarını terk ederek revizyonist hale gelmesiyle Çin ve Arnavutluk daha çok yakınlaşmaya başlamıştır. İki devlet arasındaki ilk sıcak ilişkiler 1961 yılında Kruşçev yönetiminin desteklemeyeceğini belirttiği Arnavutluk'un 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Çin tarafından desteklenmesiyle olmuştur. Bu kapsamda Çin, Arnavutluk'un endüstriyel gelişimi maksadıyla 60'lı yılların sonuna kadar 594 milyon dolar yardımda bulunmuştur (Özkan, 2017, s. 284-285).

Bu durum uluslararası ilişkiler içerisinde John Mearsheimer ve Stephan Walt'un "*offshore balancing*"³ kavramı ile açıklanabilir. Denizaşırı dengeleme stratejisine temelde ABD'nin global hegemon gücü karşısında diğer devletlerin dengeleyici ittifaklar oluşturmasını tarif etmek için açıklayıcı olsa da bu çalışmada Yugoslavya-SSCB

³ Offshore Balancing kavramı Türkçeye denizaşırı ya da kıydan uzak dengeleme olarak çevrilmiştir ve çalışmada "denizaşırı dengeleme" olarak kullanılacaktır.

yakınlaşmasının akabinde Çin-Arnavutluk yakınlaşmasının da bu kavramla açıklanabileceğini iddia etmekteyiz. Denizaşırı dengeleme stratejisi, aralarında hiçbir bağ ya da sınır bulunmayan devletler arasında, diğer devletlerin ya da ittifakların güçlerini dengelemek için oluşturulan bir stratejidir (Mearsheimer & Walt, 2016). Böylelikle, kurulan güç dengesiyle revizyonist dayanışma olarak ortaya çıkan SSCB-Yugoslavya birlikteliği Arnavutluk ve Çin yakınlaşmasıyla bir tehdit unsuru olmaktan çıkarılmak istenmiştir. Diğer bir ifade ile Arnavutluk, Yugoslavya ve SSCB'nin muhtemel müdahalesinden Çin'in desteğine ve garantörlüğüne sığınmıştır. Çin ise "Tek Çin" politikasına destek bulabilmek ve BM'de kendisi lehine davranacak bir müttefik elde etmek gibi saiklerle Arnavutluk'la yakın ilişkiler kurmayı kabul etmiştir. Arnavutluk gibi küçük bir ekonomiyi desteklemek Çin için bir külfet yaratmayacağı gibi bu ittifaktan Çin'in sağlayacağı diplomatik avantajlar ülkenin bu fayda maiyet analizini yapmasına neden olmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nde Tayvan'ın işgal ettiği koltukta gözü olan Çin, bunu savunacak bir BM üyesi bulmakla kalmamış, kendisi için küçük sayılabilecek bir ekonomik yardım karşılığında Blok içi (Doğu Bloku) dengeleri de kendi lehine çevirmeye çalışmıştır.

Bu bağlamda iki ülke arasında ihracat ve ithalat arttırılmış 1961 yılında kurulan Arnavut-Çin Gemi ile Taşıma Şirketi tarafından ticaret sağlanmıştır. İki ülke arasında yapılan görüşmelerin tümü olumlu sonuçlar vermiştir. Nitekim Arnavutluk için Çin, Kruşçev'e karşı iyi bir ortaktır. Öte yandan krom üretimi ve coğrafi konumu ile Arnavutluk Çin için iyi bir partner rolündeydi (Özkan, 2017, s. 290). Karşılıklı ortaklık kapsamında Çin Başbakanı Zhou Enlai 1964 yılında Tiran'ı ziyaret etmiş ve bu ziyaretin sonucunda "Çin-Arnavutluk Ortak Bildirisi" imzalanmıştır. Bahsi geçen bildiri çerçevesinde iki sosyalist ülke yeni tipte uluslararası ilişkiler kurduklarını, ülkelerin büyük ya da küçük, gelişmiş ya da az gelişmiş fark etmeksizin tam eşitlik çerçevesinde toprak bütünlüklerini ve egemenliklerini koruyacaklarını ve birbirlerinin iç işlerine karışmadan karşılıklı kalkınmayı ve proleter enternasyonalizmi desteklemeyi amaçladıklarını beyan etmişlerdir (O'donnel, 1999, s. 67). Çin ile kurulan ilişkiler doğrultusunda Arnavutluk bir kez daha dış yardıma muhtaç olduğu göstermiştir. Öyle ki, Çin'den 6.000'e yakın uzman Arnavutluk'a SSCB'den yarım kalan projeleri tamamlamak için gelmiştir. Aynı zamanda iki ülke arasında öğrenci değişimleri gerçekleşmiştir. Öte yandan Çin askeri olarak da Arnavutluk'u desteklemiş ve Çin'den Arnavutluk'a füze yardımı gerçekleşmiştir. Ayrıca iki ülke Amerikan emperyalizmi ile Sovyet revizyonizmini ortak düşman olarak belirlemişlerdir (Özkan, 2017, s. 291-293).

SSCB'nin 1968 yılında Çekoslovakya'ya müdahalesi Çin ve Arnavutluk'u daha da yakınlaştırmıştır. Bu durum üzerine aynı yıl Arnavutluk Varşova Paketi'nden çekilmiştir. Emek Partisi'nin üst düzey üyelerinden Hysni Kapo bu durumu, "Eğer bize kaç kişisiniz diye soracak olursanız, cevabımız 701 milyondur" şeklinde açıklayarak Çin-Arnavutluk işbirliğini göstermiştir (O'donnel, 1999, s. 69-70).

1970'lere gelindiğinde iki ülke arasında ilk ayrılık işaretleri görülmeye başlanmıştır. İlk olarak 1969 yılında Çin izolasyonist politikadan vazgeçip, dünyaya ekonomik ve politik ilişkilerle açıldığında Enver Hoca ve Mao Zedong'un sıkı bağları sarsılmaya başlamıştır. Çin bu bağlamda "kültür devrimi" doğrultusunda sert bir dış politika izlemekten vazgeçmiş ve diğer devletlerle daha yumuşak bir dış politika izlemeye başlamıştır. 1971 yılından itibaren Çin'in Amerikalı politikacılara, sporculara, gazetecilere ve bilim adamlarına vize yasağını kaldırması iki ülke arasındaki ilişkileri kötü yönde etkilemiştir. Bu sebepten Enver Hoca Çin'in Marksist-Leninist anlayışı, SSCB ve Yugoslavya gibi terk ettiğini düşünmüştür. Fakat Enver Hoca, Arnavutluk'un kendi kendine yetecek gücünün olmadığını başka bir deyişle Çin'e karşı olan bağımlılığı bildiğinden Mao'ya karşı sert bir tutum takınmamıştır (Özkan, 2017, s. 293-295).

Fakat Mao Zedong'un 1976 yılında ölmesiyle birlikte, ülkenin Çin ile ilişkileri daha da kötüleştirilmiştir. Çin Mao'nun ölümüyle birlikte Arnavutluk algılamasına göre daha "revizyonist" bir hale bürünmüş (Tarifa, 2008, s. 137) ve Arnavutluk ile ortaklaşa çalışmayı kendi çıkarlarına uygun görmemeye başlamıştır. Tito'nun Çin'e davet edilmesiyle bozulmaya devam eden ilişkiler 70'li yılların sonunda politik desteğin kesilmesine kadar varmıştır. Bu duruma müteakiben, 1978'de Çin daha önce yapılan askeri, ekonomik ve kültürel anlaşmaları iptal etmiş ve aynı zamanda öğrenci değişimi projesi de iptal edilmiştir (Özkan, 2017, s. 296). Bu tarihten itibaren Arnavutluk izolasyon politikasına geçmiştir.

1.3.1.5. İzole Zamanlar (1978-1985)

Arnavutluk Çin ile ilişkiler koptuktan sonra kendisini görülmemiş bir yalnızlık durumunda bulmuştur. Öyle ki, kendi modern tarihinde ilk kez yabancı bir devletin koruması ya da yakın müttefikliği altında değildir. Ancak Enver Hoca için bu durum sürpriz bir gelişme niteliğinde değildir. 1970'lerin sonuna doğru, böyle bir durumu geçmiş tecrübelerinden bilen Enver Hoca Arnavutluk İşçi Partisi'nin 7. Kongresi'nde yeni bir anayasa formüle etmiş ve

Arnavutluk'un Marksist-Leninist çizgiyi takip edeceğinin taahhüt etmiştir (O'donnel, 1999, s. 83).

Hazırlanan yeni anayasaya göre Arnavutluk politik gücü Arnavutluk İşçi Partisi tekelindedir. Ekonominin kalkınması ve sosyalist ekonominin gelişmesi "*kendine güven*" yani kendi kendine yeten bir Arnavutluk ile sağlanacaktır. Öte yandan Arnavutluk sınırları içerisinde yabancı askeri üslerin kurulması ve yabancı birliklerin konuşlandırılması yasaklanmıştır. Bununla birlikte yabancı kredi, yardım ya da yatırım yasaklanmıştır (O'donnel, 1999, s. 84). Bu anayasa çerçevesinde Arnavutluk'un bütün dünyadan izole bir hal aldığı söylenebilir. Bu durumla birlikte Enver Hoca üç kez ortak paydada bulunduğu inandığı değerlerle aynı doğrultuda hareket eden devletlerle iş birliği yaptığını ama üç kez yarıldığını ve devletlerin hain olduğunu belirtmiş, bundan dolayı ekonomiyi sadece Arnavutluk'un iç kaynaklarına bağladığını söylemiştir (O'donnel, 1999, s. 86). Aynı zamanda bu yalnızlık durumunu, herhangi bir devlete bağlı olmadığından bir özgürlük ya da sosyalist özgürlüğe çıkacak yol olarak görmüştür (O'donnel, 1999, s. 87-88).

Enver Hoca bu dönemde SSCB'nin ve ABD'nin ilişkileri normalleşme çağrılarını kabul etmedi. Bunun yerine Batı Avrupa ve gelişmekte olan ülkelerle diplomatik bağlar kurmaya başladı fakat kendine güven ilkesinden taviz vermedi (Zickel & Iwaskiw, 1994, s. 51). Çünkü kendine yeterlilik politikası Enver Hoca'nın beklentilerini karşılamamıştır. Otarşik ekonomi 1970'lerin başından itibaren zayıf ve durgun bir performans sergilemiştir ve 1980'ler de bu yolda devam etmiştir (Açar, 2008, s. 91). Enver Hoca 1983'ün başlarında sağlık sorunları sebebiyle yarı emekliliğe girdi ve arkasında veliahttı olarak Ramiz Alia'yı bıraktı. Enver Hoca 11 Nisan 1985'te öldüğünde Arnavutluk'a baskı, teknolojik gerilik, tecrit ve dış dünya korkusu bıraktı. Ölümünden sonra 1986'da yapılan 9. Parti Kongresi'nde Ramiz Alia partinin ve ülkenin tartışmasız lideri oldu. (Zickel & Iwaskiw, 1994, s. 52)

1.4. Demokratikleşme Sürecinde Arnavutluk

Bu ortamda, Arnavutluk dış politikasında değişim kademeli olarak gerçekleştirmiştir. Bu değişimlerden ilki dış ilişkilerinin yürütülmesinde uygulanmaya başlanan esnekliktir. Böylece Alia'nın dış politikayı oluşturmasında "pragmatizme, ideolojiye göre öncelik verildi."(Açar, 2008, s. 92). Ancak, Arnavutluk'a bırakılan Enver Hoca'nın izolasyonist mirası yumuşatılmıştır. R. Alia döneminde Arnavutluk SSCB ve ABD ile ilişkiler kurmaya

başlamıştır. Aynı zamanda Yunanistan ile ilişki kurma çabası da Alia döneminde gösterilmiştir (Mengüaslan, 2021, s. 160-161). Arnavutluk Batı ülkeleriyle, öncelikle de Batı Almanya'yla 1987 yılında diplomatik ilişkilere başladı. Bu tarihten itibaren Batı Almanya Arnavutluk için önemli bir ortak oldu ve iki ülke sanayi, ticari ilişkiler ve tarımsal üretimi geliştirecek adımlar attı. Aynı zamanda Kanada, İspanya, İtalya ve Türkiye ile diplomatik ve ticari ilişkiler kurularak ülke, Enver Hoca döneminde yaratılan “kale zihniyeti”nden arınmaya başladı (Açar, 2008, s. 94).

Arnavutluk politikalarındaki bu yumuşama, 1985 yılında Kruşçev yerine geçen Gorbaçov'un ‘Glastnost (açıklık), Perestroyka (yeniden yapılanma)’ (Ayr. Bknz. Armaoğlu, 1999, s. 457) politikalarıyla ve SSCB'nin dağılma süreci ile birleşti. Doğu Bloğunun yıkılmaya başlaması ile ortaya çıkan hareketler neticesinde Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya'daki rejim değişiklikleri Arnavutluk'u da etkiledi (Armaoğlu, 1999, s. 463).

Ortaya çıkan yeni konjonktür doğrultusunda Tiran'da öğrenciler tarafından rejim karşıtı gösteriler düzenlenmiştir. Jivkov ve Çavuşescu gibi Doğu Bloku liderleri ile aynı kaderi paylaşmak istemeyen Alia, izlenilen politikalarından geri adım atmış ve liberalleşme ve demokratikleşme için atılması gereken adımların sürdürülebilir olması gerektiğini düşünmüştür (Mengüaslan, 2021, s. 161). Uzun süreden beri ülke ekonomisinin kötü gidişatı, üç ittifak denenerek sağlanmaya çalışılan sosyalist refah projelerinin yarım kalması ve başarısızlığa uğraması ülkeyi ve Alia'yı reformlar yapmaya itmiştir. 1990 yılının Ocak ayında yapılan Parti Merkez Komitesi toplantısında sosyalizmin esasına dokunulmadan demokrasiye geçileceği beyan edilmiş böylelikle demokratikleşme hareketlerinin başladığı belirtilmiştir (Akyol, 2007, s. 29). Fakat bu durum bile Arnavutluk halkını tatmin etmemiştir. Verilen reform sözlerinin gerçekleştirilmemesi ve hükümetin pratikleriyle halkın taleplerinin farklı olması tansiyonu daha da yükseltmiştir. 1990 yılının ortalarından itibaren rejimden kaçmak isteyen 5 bine yakın Arnavutluk vatandaşı Adriyatik denizini aşarak İtalya'ya ya da Yunanistan ve Yugoslavya'ya geçmeye çalışmıştır. Devrim dönemine giren Arnavutluk'ta 1990 yılının sonunda siyasi hayatta çoğulculuk ve demokratikleşme kararı alınmıştır. Böyle Arnavutluk Emek Partisi dışında başka partilerin de kurulmasına izin verilmiştir (Akyol, 2007, s. 29-30). Arnavutluk'ta ilk çok partili seçim 1991 yılında yapılmıştır. Kuruluşundan kısa bir sonra gerçekleşen seçimi Demokrat Parti kazanamamış, seçimin galibi Fatos Nano

liderliğindeki sosyalistler olmuştur. Fakat Nano, gerekli siyasal reformlar yapılmadan ülkenin demokratik şekilde yönetilmesinin imkânsız olduğunu beyan ederek istifa etmiş (Brahaj, 2009, s. 18) ve enflasyon oranının %226 seviyesinde olduğu, Arnavut halkının Yunanistan'a kaçak yollarla kaçmaya çalıştığı bu dönemde, 1992 seçimleri sonucunda Sali Berisha liderliğindeki Demokrat Parti “*Yönetiyoruz, Dünya bize yardım ediyor*” (Tarifa, 2008, s. 156) sloganıyla iktidara gelmiştir (Laar, 2011, s. 13).

Aynı zaman çerçevesinde Arnavutluk, Korfu Olayının sorumluluğunu kabul etmiş ve 1991 yılında İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile yeniden diplomatik ilişkiler kurmayı kabul etmiştir. Bu olay üzerine Arnavutluk Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) üyeliği talebinde bulunmuştur. Bir sene sonra ise İslam İş birliği Örgütü'ne (İİT) katılma kararı almıştır (Czekalski, 2013, s. 145).

Genel itibari ile Arnavutluk Doğu Bloğunun gerek ekonomik gerekse politik anlamda en kapalı devletiydi. Bu durumda yukarıda bahsedildiği üzere Enver Hoca'nın son dönem dış politikasının etkileriyle birlikte, süreç içerisine artan ve özellikle 1990 yılından itibaren en yüksek seviyesine çıkan yolsuzluk ve enflasyon da etkili olmuştur. Arnavutluk yönetimi geçiş döneminde ortaya çıkan idari, ekonomik ve yargı reformlarını çözmek için Avrupa'dan gelecek gerek teknik gerekse finansal tüm desteklere ihtiyaç duymuştur. Alınan destekler reformların gerçekleştirilmesi ve toplumsal desteğin sağlanması adına harcanmıştır. Bu etkenlerden ötürü Arnavutluk'un hem demokratikleşme sürecini hem de Euro-Atlantik entegrasyonlara katılımı gecikmiştir. AB'nin ve Brüksel çevresindeki ülkelerin Arnavutluk üzerindeki etkilerini görmek için 2000'li yılları beklemek gerekmiştir (Brahaj, 2009, s. 19; Mengüaslan, 2021, s. 163).

1.5. Genel Değerlendirme

Arnavutluk Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanmasının ardından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar iki kez işgale uğramış ve bağımsızlığını herhangi bir destek almaksızın kazanmıştır. Savaş sonrasında iki kutba ayrılan uluslararası sistemde yerini Doğu Bloku tarafında almıştır. Savaş sonrası yeniden inşa döneminde, bir tarım devletinden tarım-sanayi devletine dönmek amacıyla ve Yunanistan'a karşı güvenliğini sağlamak amacıyla öncelikle yüzünü Yugoslavya'ya dönmüştür. Enver Hoca yönetimindeki Arnavutluk reformist hareketler sergilediği gerekçesiyle Yugoslavya'yla olan işbirliğine son

verip bu kez SSCB'nin yardımına sığınmıştır. Fakat aynı gerekçeyle üçüncü olarak yüzünü Çin'e dönmek zorunda kalmıştır. Zaman içerisinde Enver Hoca Çin'den de istediği ekonomik ve politik desteği alamayınca yalnızlık politikası izleyerek ülkeyi uluslararası sistemde izole etmiştir.

Enver Hoca'nın ölmesiyle ülkede kısmi reform hareketleri başlamış olsa da başarılı olamamıştır. SSCB'nin dağılmasıyla ve AB'nin Balkanlar devletlerine üyelik perspektifi sunmasıyla Arnavutluk yüzünü AB'ye dönmüştür. İkinci bölümde AB ve Arnavutluk arasındaki ilişki ve bu amaca uygun olarak akdedilen iki taraflı antlaşmalar incelenecektir. Bu bağlamda Arnavutluk'un AB entegrasyonu yolundaki güncel durumu analiz edilecek ve Birliğe üyelik için Arnavutluk'un önündeki engeller belirlenecektir.

2. BÖLÜM

2. RESMİ ADAYLRECİNDE ARNAVUTLUK-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Arnavutluk 1990'ların başından itibaren AB ile temasa geçmiştir. Arnavutluk başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurmuş ve sağlanan ilişkiler Arnavutluk'un AB'nin parçası olması hedefiyle pekişmiştir. Bu süreç zarfında AB müktesebatı ile Arnavutluk'un uyumluluğu incelenmiştir. Çalışmamamızın bu bölümünde Arnavutluk'un ortaya çıkan AB hedefinde Yunanistan dış politikasının etkisi de tartışılacaktır. Bu bağlamda Yunanistan'ın Batı Balkan bölgesinin entegrasyonu ve uyumlaştırılması için AB'den koordinasyon görevi istediği açıkça belirtmesi de bu bağlamda incelenecektir. Arnavutluk adaylık statüsüne kadar AB projelerinden siyasi ve ekonomik destekler almış ve süreci genel itibari ile olumlu şekilde tamamlamıştır.

2.1. Arnavutluk'un Avrupa Birliği Tam Üyeliği İçin Başvuru Süreci

Arnavutluk ile AB ilişkileri ilk olarak 1991 yılında başlamış ve çalışmanın ikinci bölümünün devam eden başlıklarında daha kapsamlı anlatılacağı gibi kapalı bir ekonomiden siyasi, ekonomik ve kurumsal reformların yapılacağı Arnavutluk'a gerek mali ve siyasi destek ilk olarak AB'den gelmiştir. Bu kapsamda Arnavutluk'un demokratik bir statü sahibi olması ve etkili bir pazar ekonomisi oluşturulması amacıyla teşvik edici destek güç olarak AB öne çıkmaktadır (Begaj, 2008, s. 20). 11 Mayıs 1992 tarihinde, aynı yıl yapılan Siyasi Diyalog Bildirisi üzerine yapılan Ticaret ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Bahsi geçen anlaşma Arnavutluk- AB ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Ayrıca bu dönemde Arnavutluk, AB'nin çok sayıda ülkeye sunduğu genel ticaret rejimini temsil eden Genel Tercihler Sistemine dâhil edilmiştir (Kuko, 2004, s. 1). 11 Mayıs 1992 tarihli Ticaret ve İş Birliği Anlaşması ile Arnavutluk'un PHARE⁴ program fonlarından yararlanmasına izin verilmiştir. Bu anlaşma, Arnavutluk'a yardımının yeniden yapılandırılması yönünde önemli bir adımdır. Bu program çerçevesinde, 1990-1998 döneminde, yaklaşık. 315 milyon € ile

⁴ Phare programı, 1989 yılında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin komünist rejimlerin yıkılmasından sonra yeniden yapılanmalarını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur ve ana katılım öncesi yardım araçlarından biridir. Başlangıçta yalnızca Polonya ve Macaristan'a yönelik olmuş fakat daha sonra 13 ülkeyi (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, FYROM, Macaristan, Romanya, Slovakya, Slovenya) içerecek şekilde genişletilmiştir. Aynı zamanda PHARE programı Arnavutluk, Makedonya ve Bosna-Hersek'in yeniden yapılandırılması için hazırlanan OBNOVA Programı ile desteklenmiş ve ilerletilmiştir.

hatırı sayılır bir yardım Arnavutluk'a teslim edilmiştir (Commission, EU, 2000, s. 84; Dinan, 2005, s.255).

Bununla birlikte 1994 yılında Fransa liderliğinde etnik ve kültürel husumetleri tartışmak amacı ile “Avrupa'nın istikrarı” konulu bir konferans yapılmıştır. Konferans akabinde Avrupa'nın güvenliğini arttırmak başta olmak üzere Orta ve Doğu Avrupa devletlerini AB üyeliğine hazırlamak sebebiyle, gayri resmi olarak Balladur Planı⁵ şeklinde adlandırılan, bir Avrupa İstikrar Paketi tasarlanmıştır. Pakt içeriğinde AB'nin bölgesel ihtilaflara açıklık kazandırmak ve çözüme ulaştırmak amacıyla üstleneceği arabulucu rolü ve ikili ya da çok taraflı bir istişare sürecini kapsamaktadır (Dinan, 2005, s. 236-237).

Arnavutluk, 1996 yılı itibariyle AB ile klasik bir ortaklık anlaşmasının önünü açacak yeni bir anlaşma imzalamaya yakındır. Bununla birlikte, Mayıs 1996'da tartışmalı parlamento seçimleri, Piramit Şemaları⁶ başarısızlığının ardından 1997'nin başında yaşanan mali ve sosyal kriz sebebiyle yapılan girişimlerin başarısızlığıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemin farklı bölgesel ülkelerdeki siyasi gelişmeleri, eski Yugoslavya'nın dağıtılması parametreleri ve Orta Avrupa ülkelerinden farklı olan bir dizi yeni rejimin kurulması AB'yi “Bölgesel Yaklaşım” politikasını benimsemeye yöneltmiştir. Bu durum AB'nin ilişkilerini geliştirmek ve güçlendirmek için yerine getirmesi gereken bir takım siyasi ve ekonomik koşulları belirlemiştir. Bu kriterler demokratik hizmetlere saygı, insan hakları ve özgürlükler, hukukun üstünlüğünün inşası, azınlıkların korunması, piyasa ekonomisinin gelişimi ve bölgesel iş birliğiyle bağlantılıdır (Kuko, 2004; Mengüaslan, 2021, s. 165).

AB 1990'ların başından itibaren sürdürülen hazırlıkların ardından 1999 yılında Balkan Paketi'ni gündeme getirmiştir. Özellikle 1994 yılında ortaya konan İstikrar Paketi merkezinde; bölgesel anlaşmazlıkların çözümü, Balkanlar bölgesinde açık bir ticaret bölgesinin kurulması ve bu doğrultuda bölgede ekonomik bir canlanmanın sağlanması ile AB ile bölge ülkeleri arasında yeni ikili anlaşmaların imzalanmasını içermektedir. Avrupa Komisyonu 26 Mayıs 1999 toplantısında Balkan ülkelerine ilgilendiren bir dizi anlaşma yapılması kararını almıştır.

⁵ Balladur Planı: Fransız Dışişleri Bakanı Edouard Balladur'un 1993'te Orta ve Doğu Avrupa devletlerini kapsayan bir istikrar paketi kurulmasını içeren planıdır. Dinan, Avrupa Birliği Ansiklopedisi, C.2, s. 236.

⁶ Piramit Planları, Arnavutluk içerisinde kurulmuş ve 25 büyük firmayı içeren Arnavutluk politik ve ekonomik saadet zinciridir. 1997 yılında ortaya çıkan kriz, 25 firmanın iflasını ve ekonominin yaklaşık 1.2 milyar dolar zarar etmesine sebep olmuştur. Ayr. Bknz. Chris Jarvis, Internatioanal Monetary Fund, The Rise and Fall of the Pyramid Schemes in Albania, WP/99/98, July 1999.

Yapılması planlanmış İstikrar Paketi projesi Balkan ülkeleri için yapılan Marshall Planı'na benzetilmektedir (Gökçen, 2010, s. 119-120). 3-4 Haziran 1999'da Köln'de yapılan Avrupa Konseyi toplantısında bölge ülkelere yapılacak 100 milyon Euro'luk mali yardımla birlikte Kosova krizinin çözülmesi için AB'nin öncü bir rol üstlenmesi kararı alınmıştır. Öte yandan İstikrar Paketi'nin devamı için özel bir koordinatör atanması kararlaştırılmıştır. Avrupa Konseyi, Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi'nin tanımlanmasına yönelik ilerleme üzerinde durmuştur. Bölge ülkelerinde barış, istikrar ve refahın, ayrıca ülkeler arasındaki işbirliğinin artırılmasına yardımcı olma kararı almıştır. Aynı zamanda Konsey raporla birlikte, AB'nin bu bölge ülkelerini kendi yapısına ve tam entegrasyon sürecine çekmeye hazır olduğunu teyit etmektedir. Bu süreç, bölgesel iş birliğindeki ilerlemeler, ülkelerin bireysel durumları, Amsterdam Antlaşması ve AB üyeliği kapsamında belirlenen kriterlerin yerine getirilmesiyle ilerleyecektir (European Council, 1999).

Öte yandan toplantıdan birkaç gün sonra AB üye devletleri dışişleri bakanları, Avrupa Komisyonu, Arnavutluk Dışişleri Bakanı, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Macaristan, Romanya, Rusya Federasyonu, Slovenya, eski Kuzey Makedonya, Türkiye, ABD, AGİT Ofisi Başkanı ve Güney Doğu Avrupa Konferansı katılımcılarını temsil eden Avrupa Konseyi Temsilcisi; Kanada ve Japonya Dışişleri Bakanları, BM Temsilcileri, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), NATO, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Batı Avrupa Birliği (BAB-WEU), Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, yetkileri dâhilinde, Royaumont sürecinin temsilcileri AB'nin bir İstikrar Paketi kabul etme çağrısına yanıt olarak Güney Doğu Avrupa için 10 Haziran 1999'da Köln'de bir araya gelmiştir. Nihai olarak da bir ortak metin yayınlanmıştır. Toplantıda alınan kararlar doğrultusunda: bölgede kalıcı istikrarın sağlanması ve bölgede ortaya çıkan krizlere son verilmesi, azınlık haklarının düzenlenmesi, insan haklarına ve temel özgürlüklere duyulan saygının sağlanması, özgür ve adil seçimlere dayanan demokratik siyasi süreçlerin hayata geçirilmesi, her bir imzacı ülke için kurumların ve hükümetlerin şeffaflığı ve hukukun üstünlüğü doğrultusunda yolsuzlukla mücadele edilmesi, bağımsız yargı kurumlarının inşası, adil seçimler ve sivil toplumun derinleşmesi ve güçlenmesinin sağlanması kararlaştırılmıştır. Öte yandan güçlü makro politikalara dayanan canlı piyasa ekonomilerinin yaratılması ve şeffaf ve etkili gümrük ve ticari rejimlerin inşası, özelleştirmeler de dâhil olmak üzere mülkiyet hakkının geliştirilmesi karara bağlanmıştır (G8 Köln Summit, 1999).

2.1.1. Üyelik Sürecine Temel Teşkil Eden Zirveler

Arnavutluk'un AB entegrasyonu sürecinde Zagreb ve Selanik Zirveleri önemli rol oynamaktadır. Öyle ki Arnavutluk'un birliğe katılım sürecinde izleyeceği yol haritası bu zirvelerde belirlenmiştir. Öte yandan alınan zirve kararları sonucunda Arnavutluk'un reform süreçleri ve reformların uygulanması için AB'nin ekonomik ve politik yardım yapacağı hususlar yine bu zirve kararlarında alınmıştır.

Kasım 2000'de, Zagreb Zirvesi'nde AB, Arnavutluk ve Birlik arasındaki işbirliğini artırmak ve gerçekleştirilecek reformları belirlemek ve desteklemek amacıyla bir AB / Arnavutluk Üst Düzey Yönlendirme Grubu (HLSG) kurmaya karar vermiştir. Zirvede ayrıca Arnavutluk'un İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (Stabilizasyon And Association Agreement, SAA) müzakeresi için hazırlık aşamasında olduğu belirtilmiştir ve bu atılan adım Arnavutluk'un SAA'ya giden ikinci büyük adımıdır. AB HLSG'den ilerlemeyi değerlendirmesi, gerekli reform önlemlerini önermesi, 1999 Fizibilite Raporunda belirtilen tüm bahsi geçen konularda ve alanlarda tavsiye ve rehberlik sağlaması ve 2001 ortasına kadar Konsey'e raporlaması istemiştir (Hoffmann, 2005, s. 67; Commission E. , Albania Country Strategy Paper 2002-2006, 2001).

AB Komisyon raporunda, “Arnavutluk, İstikrar ve Ortaklık Süreci (Stabilization and Association Processes, SAP) bağlamındaki mevcut diyalogu ve ayrıca Dünya Bankası'nın desteklediği Büyüme ve Yoksulluğu Azaltma Stratejisi için hazırlık çalışmalarını dikkatle izlemektedir” ifadesi bulunmaktadır. Politika Gündemi dört ana alanı kapsamaktadır: 1) yönetim ve kurumsal gelişme; 2) insan kaynakları ve sosyal hizmetler; 3) özel sektör gelişimi ve 4) kamu altyapısı (European Commission, 2001, s. 6).

Zagreb Zirvesi Sonuç Belgesi'nin 3. maddesi uyarınca ilgili beş⁷ ülkenin devlet veya hükümet başkanları ülkeleri arasında, özellikle siyasi bir diyalog, bölgesel bir serbest ticaret alanı sözleşmesi oluşturmayı, adalet ve aynı zamanda içişleri alanında yakın iş birliği sağlayan bölgesel iş birliği sözleşmeleri oluşturmayı taahhüt edecektir. Öte yandan zirvede demokrasi, bölgesel uzlaşma ve işbirliği çabalarının, bahsi geçen her bir ülke için AB ile yakınlaşma hususunda bir bütün olduğu belirtilmiştir. Zagreb Zirvesi'nin temel amacı, bu

⁷ Arnavutluk, FYROM, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti.

ülkeler ile AB arasında Dünya Ticaret Örgütü'nün kurallarına uygun şekilde dengeli bir serbest ticaret bölgesi kurulmasıdır. Bu ticaret bölgesi, endüstriyel ve tarımsal ürünler için AB pazarına erişimi beş ülkeyi kapsayacak şekilde ihracat yönünde genişletilecektir. Bu bağlamda, AB, kısa süre içerisinde, CARDS isimli, SAP'a katılan ülkeler için tek bir topluluk yardım programı başlatacaktır. Böylelikle Zagreb Zirvesi ile Arnavutluk da dâhil olmak üzere Güneydoğu Avrupa'nın beş ülkesi için SAP resmen başlamıştır (Hoffmann, 2005, s. 68).

Aynı isimli başka bir zirve 6 Mayıs 2020 tarihinde Zagreb'de toplanmıştır. Zirve sonrasında yayınlanan Zagreb Deklarasyonu, COVID-19 pandemi sürecinde ve sürecin sonrasında AB-Batı Balkanlar ortaklığını geçmiş anlaşmalar ve zirvelerle birlikte yinelemiştir. Bu bağlamda pandemi sürecinin AB- Batı Balkanlar ortaklığı ile aşılabacağı vurgulanmıştır. Süreç içerisinde AB tarafından Batı Balkanlar'ın yararına 3,3 milyar Euro'nun üzerinde bir yardım paketi hızlıca devreye sokulmuştur. Ayrıca Avrupa Yatırım Bankası (EIB) bölge için 750 milyon Euro değerinde bir makro mali yardım paketi ve 1,7 milyarlık Euro değerinde sağlık sektörü yardım desteği sağlamıştır. AB ve Batı Balkanlar arasında iş birliğinin arttığı vurgulanmış ve iki taraf arasında 'yeşil şeritler'⁸ aracılığıyla temel malların hızlı akışı ve koruyucu kişisel ekipmanların ortak tedarikinin ticareti arttırılmıştır. AB bu bağlamda kimsenin bölgeye vermediği desteği verdiğini savunmuştur. Böylelikle sağlık hususunda artan işbirliği ve yardımlaşmanın gerekli reformlarla birlikte ekonomik ve sosyal dönüşümü de etkileyeceğine dikkat çekilmiştir. Buradan görülmektedir ki pandemi sürecinde dahi AB, Batı Balkan bölgesinin entegrasyonunu unutmuş değildir (European Council, 2020).

Bu doğrultuda AB, Batı Balkanların demokrasinin önceliği ve hukukun üstünlüğü hususunda, özellikle yolsuzluk ve organize suçla mücadele, iyi yönetim, insan hakları ve cinsiyet eşitliğine saygı çerçevesinde kaydedilen ilerlemeyi ve gerekli reformların yapılmasını yeniden belirtmiştir. Aynı zamanda COVID-19 pandemisi süresince toplumsal dönüşüm ve reformların etkili şekilde uygulanmasının bu temellere dayandığı belirtilmiştir (European Council, 2020).

⁸ Yeşil Şerit, Pandemi süresince malların ortak tedarikini güvenli bir şekilde sağlayan bir ulaşım ağıdır. Yeşil şerit planı ile malların dolaşımı, sınır geçişleri, geçiş protokolleri ve ortak tedarik düzenlemeye ve denetlemeye alınmıştır. Ayr. Bknz. Eu Commission Coronavirus: Commission Presents Practical Guidance To Ensure Continuous Flow Of Goods Across Eu Via Green Lanes, Press release 23 March 2020, Brussels. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_510 (10.05.2020 tarihinde erişildi.)

Öte yandan 2020 Zagreb Deklarasyonu doğrultusunda bölgenin Avrupa perspektifini zayıflatmak isteyen üçüncü aktörlerden, ki burada Rusya Federasyonu kastedilmektedir, kaynaklanan dezenformasyon ve hibrit faaliyetlerin ele alınmasının iki taraf arasındaki iş birliğini güçlendireceği belirtilmiştir. Bu bağlamda bölge işbirliğinin önemi bir kez daha hatırlatılmıştır. Geline nokta itibari ile iyi komşuluk ilişkilerinin daha da önem kazandığı görülmüştür. Varılan mutabakatların ve bölgesel istikrarın yanı sıra ortakların ikili mirasları ve geçmişin mirasından kaynaklanan meselelere uluslararası hukuk çerçevesinde bir çözüm bulunması için daha fazla çaba gösterilmesi tavsiye edilmiştir. Bölge meseleleri için özel temsilcilerin atanması ve ortak bir çözüme geçilmesi için harekete geçilmesi AB tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bu bölgesel iş birliği ile hedeflenen durum, bölgenin ekonomik ve politik entegrasyonunu derinleştirmektir. Bu bağlamda AB tarafından bölge için sağlam bir ekonomik plan tavsiye edilmiştir. AB pazarıyla tam olarak bağlantı kurabilen iş ve yatırım ortamını iyileştiren ve hukukun üstünlüğünü teşvik etmek için fırsatlar yaratan bir pazar ekonomisi zorunlu görülmüştür. Bahsedildiği üzere AB ile hem ekonomik hem de yukarıda bahsedilenlere ek olarak terörizmin, kaçakçılığın ve aşırı cılığın önlenmesini de içeren politik bir dayanışmaya ihtiyaç vardır (European Council, 2020).

Sonuç olarak, pandemi süresince Batı Balkanların AB'ye entegrasyonu, AB genişlemesi ve derinleşmesi unutulmamıştır. Aksine AB bölgeye en çok destek veren aktör olmayı hedeflemiştir. Arnavutluk nezdinde çalışmanın ilerleyen kısımlarında da anlatılacağı üzere AB ile Arnavutluk arasında ortaya çıkan pürüzler esasen iki faktör başlıkta toplanabilir: birincisi AB müktesebatı ile uyum, ikincisi ise üye devletlerle Arnavutluk arasındaki sorunlar. Nitekim bu çalışmada, deklarasyonda en önemli konular arasında gösterilen, ülkenin Yunanistan'la yaşadığı sorunların tam üyelik sürecine etkisi tartışılmaktadır. 2020 Zagreb Deklarasyonu göstermektedir ki, bölge ülkeleri ve Arnavutluk halen politik ve ekonomik olarak AB uyumlaşmasını tam olarak başaramamıştır. Fakat bu hususta AB desteğini her ülkeye sürdürmektedir. Diğer yandan AB artık ikili meselelerin çözüme ulaşmasını istemektedir. Çalışmanın 3. Bölümünde daha geniş kapsamlı anlatılacağı üzere Arnavutluk-Yunanistan ilişkilerinin düzelmesi Arnavutluk'un entegrasyon amacı için öncelikli bir konudur. Bu bağlamda 2020 Deklarasyonu'yla birlikte AB, taraflar arasında uluslararası hukuka uygun bir çözüm beklemektedir. Nitekim Yunanistan ve Arnavutluk arasında geçmişten gelen sorunlar çözülmeden Arnavutluk'un AB üyesi olması mümkün görünmemektedir.

Zagreb zirvelerinden sonra diğer Arnavutluk için önem teşkil eden diğer bir zirve 2003 Selanik Zirvesi'dir. 19-20 Haziran 2003'de Selanik'te yapılan Avrupa Birliği-Batı Balkanlar Zirvesi'ne Arnavutluk adaylık perspektifi bulunan devlet statüsü ile katılmıştır. Zirve Raporu'nun genişleme hususunda bulunan kısmı "*Balkanların geleceği Avrupa Birliği içindedir.*" cümlesi ile başlamıştır. Aynı sene içerisinde Birlik'in genişleme beşinci dalgasını (Ayr. Bknz. Eur-Lex, Accession Treaties Lists; McCornick, 2015, s. 140-143) ortaya koyan Atina Anlaşması'nın aday ülkelere bir ilham kaynağı olarak görülmesi istenmiştir. Bu bağlamda ve entegrasyon nihai amacı doğrultusunda SAP'ın gelecekteki katılımlarına kadar Batı Balkan ülkelerinin Avrupa'daki gidişata bir çerçeve olarak yön göstereceği kabul edilmiştir. Bahsedilen SAP ve sürecin sunduğu beklentiler katılım sürecinin, Orta ve Doğu Avrupa'da yaptığı gibi reformların temel taşı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca AB entegrasyonuna doğru ilerleyişin formülü ortaya çıkmış ve bu formül gereğince Zagreb Zirvesi, Kopenhag Kriterleri ve SAP esas alınmıştır (European Commission, 2003).

Selanik Zirvesi'nde karşılıklı siyasi diyalogun güçlendirilmesi, parlamenter iş birliği, gerekli kurumların inşası ve CARDS programı dahilinde mali bütçedeki artış görüşülmüştür. Ayrıca AB, Güneydoğu Avrupa'daki polis ve güvenlik operasyonlarındaki taahhüdünü yenilemiş ve gerekli güvenlik planlarının işleyişi için BM Kararları çerçevesinde AB, ABD ve NATO arasındaki yakın işbirliğini uluslararası ve ulusal kuruluşlarla pekiştirme ve koordine etme kararı almıştır. Öte yandan görüşülen başka bir husus ise Trans-Avrupa Ağları ile uyumlu olarak bölgede enerji, ulaşım ve telekomünikasyon alanlarında modern ağların ve altyapıların geliştirilmesi ve desteklenmesi kararı alınmıştır. Bu husus da Avrupa Yatırım Bankası, uluslararası finansal kurumlar ve diğer özel yatırımlar ile birlikte yukarıda bahsi geçen alanların desteklenmesi teşvik edilmiştir. Diğer bir taraftan Batı Balkan halklarının talebi üzerine, AB'nin kendilerine yönelik vize rejiminin serbestleştirilmesi hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, organize suç ve yolsuzluk, göçle mücadele ve idari reformların yapılmasıyla paralel olarak gösterilmiştir (European Commission, 2003). 31 Haziran 2003 tarihinde dönemin Avrupa Komisyonu başkanı Romano Prodi Arnavutluk ile ilgili İstikrar ve Ortaklık Raporu'nda Arnavutluk ile ilgili olarak Selanik Zirvesi öncesinde bildirdiği incelemelerde yukarıdaki, reforma ihtiyaç duyulan hususlar için Arnavutluk'un yeterli kabiliyete sahip olmadığını açıklamıştır. Bu bağlamda Arnavutluk partiler arası diyalog, organize suç ve yolsuzlukla mücadele, hukukun üstünlüğü, bireysel özgürlük ve azınlık hakları hususunda daha fazla çaba göstermeye teşvik edilmiştir (European Commission, 2003).

AB tarafından Balkan-AB yakınlaşmasının bölgesel yakınlaşma ile paralel ilerleyeceği kararı Zirve’de yenilenmiştir. Selanik Gündemi tarafından öngörülen hatlar boyunca bölgesel serbest ticaret; bölgedeki vizesiz seyahat; silah, elektrik ve gaz ticareti için bölgesel pazarların oluşturulması ve sınır ötesi işbirliğinin ilerletilmesi hükümleri karara bağlanmıştır (European Commission, 2003). Bu durum ışığında Arnavutluk’un siyasi istikrarı sağlama ve uygulamadaki zorluklarından kaynaklanan gecikmelerden sonra yapılan reformlar ışığında SAA için müzakereler 2003’ün sonunda resmen başlatılmıştır (European Commission, 2003).

Nihayetinde, Selanik Zirvesi SAA’nın yeni bir ivme kazandığını ve AB için Balkan ülkelerinin ne derecede önemli olduğunu göstermiştir. Sürecin ilerlemesi tamamen ülkelerin topluluk müktesebatını ne derecede uyguladığına ve bununla ne kadar uyumlu hareket ettikleri ile ilişkilidir. Bu açıdan belirtilen ve hem Zagreb hem de Selanik Zirvesi’nde görüşülen hususlarda reform yapılmasının büyük bir önem taşıdığı vurgulanmıştır.

Fakat Selanik Zirvesi’nin bu çalışma için bir diğer önemli hususu Yunanistan’ın dönem başkanı olarak zirvede bulunmasıdır. Yunanistan Dönem Başkanlığı süresince Balkan bölgesinin entegrasyonunu “öncelik” olarak AB gündemine alınmıştır. Bu bakış açısı Arman (2019, s. 1) tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir:

“...Selanik Zirvesi’ni gerçekleştirebilmek için Yunanistan’ın gösterdiği olağanüstü gayret de göz önüne alındığında Batı Balkanların Yunanistan dış politikasında ne denli önemi bir yer teşkil ettiği anlaşılabilir. Keza AB’nin de Batı Balkan genişlemesini Yunanistan’ın önderliğinde gerçekleştirmek istemesi de gayet anlamlıdır. Pek çok araştırmacı açısından ‘barut fıçısı’ olan bu bölgeye yönelik oldukça cüretkâr sayılabilecek politikaları hayata geçirebilmek için bir bölge ülkesinin liderliğini kabul etmek anlamlıdır”

Öte yandan Yunanistan ve AB’nin bölgeye olan ortak ilgisi bölge istikrarına katkı sağlamıştır. Ancak şu da eklenmelidir ki; 2003 Dönem Başkanlığı aracılığıyla Yunanistan devlet çıkarlarını “Avrupalılaştırmış” ve bölgeye yönelik AB politikalarıyla çıkarlarını teşvik etmiştir. Yunanistan dönem başkanlığı ve aynı zamanda AB ve Yunanistan’ın bölgeye paralel çıkarları, Yunanistan’ın 2003 dönem başkanlığının başarılı sonuçlanmasını sağlamıştır (Stivas, 2018, s. 55). Fakat paralel çıkarlar olmadan bir iş birliğinden söz etmek mümkün

değildir. Örneğin, Yunanistan Cumhurbaşkanlığı Selanik Avrupa Konseyi tarafından “güçlü bir barış ve güvenlik mesajı” gönderilmesini istemiştir. Bu mesaj, 2004-2006 yılları için AB'nin bölgeye yaptığı mali yardımın 210 milyon Euro artması yönünde alınan karara karşı, Yunanistan'ın bu dönem için yıllık 300 milyon Euro tutarında bir yardım gerektiğini bildirmiştir ve sonuçta bir miktar artış sağlanabilmiştir. Fakat Yunanistan alınan karara göre yıllık sadece 71 milyon Euro artış için Komisyon'un teklifini kabul etmek zorunda kaldığı ve böylece Yunanistan'ın bölge ülkelerinin entegrasyon süreçlerinde ekonomik kısıtlarından dolayı inisiyatif kullanmasının kolay olmadığı sonucuna varılabilir (Stivas, 2018, s. 32).

Yunanistan bu zirvenin Selanik'te gerçekleştirilmesi için büyük bir gayret göstermiştir. Bu durumun sebebi Yunanistan dış politikasının Batı Balkanlar'ın Avrupa entegrasyonunda taşıyıcı güç olma talebiyle paralellik göstermektedir. Selanik Zirvesi sonuç bildirgesinin 9. maddesi bu “bölgenin sesi” olarak Güney Doğu Avrupa İşbirliği Süreci'ni (South-East European Cooperation Process-SEEC) işaret etmektedir (European Commission, 2003). Yunanistan sadece SEEC'nin ve bölgesel işbirliğinin bir katılımcısı değildir. Aynı zamanda karşılıklı istikrar ve bölgesel kalkınmayı destekleyen, karşılıklı anlayış içerisinde bölgesel çıkarları savunan koordinasyon sağlayıcı bir dış politika da izleyeceğini de taahhüt etmiştir. Yunanistan Başbakanı Costas Karamanlis bu doğrultuda bölgesel iş birliğinin Balkan coğrafyasında yeni bir çevre yaratacağını ve geçmişten gelen güvensizliği yok edeceğini söylemiştir. Ayrıca Karamanlis, Yunanistan'ın bölge ülkelerinin Birlik beklentilerini desteklemeye devam ettiğini ve bu doğrultuda sürekli olarak çalışıldığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Yunanistan için bölgesel iş birliği ve iyi komşuluk ilişkileri AB'ye katılım için bir ön koşul olarak görülmüştür (Greece Press and Communications Office, 2006, s. 2).

Öte yandan 1996 yılında kurulan ve bölge açısından bir entegrasyon amacı taşımaksızın çok taraflı bir organizasyon olarak ortaya çıkan SEEC, Avrupa entegrasyonu için bu denli önemliken Yunanistan dönem başkanlığı sürecinde organizasyona dahil tek AB üyesi Yunanistan'dır. Bu durumda bölgenin entegrasyonu için Yunanistan'ın lider rol oynaması ve aday ülkeler ve potansiyel aday ülkelerle kurulacak diyalogu Yunanistan vasıtasıyla yapılması kaçınılmazdır. Bu bağlamda Yunanistan dönem başkanlığının da getirmiş olduğu sorumlulukla bölge ile AB arasında koordinasyon görevini üstlenmiştir. Diğer bir deyişle Arman'ın (2019, s. 3-4) da ifade ettiği gibi Yunanistan Selanik Zirvesi'nde

SEECIP doğrultusunda inisiyatif almak istemiş ve AB kurumlarında aday devletlerin sesi olmayı talep etmiştir.

2.1.2. Arnavutluk'a Avrupa Birliği ile Uyum Süreci İçerisinde Yardım Sağlayan Temel Programlar

Arnavutluk hem AB Batı Balkan Stratejisi hem de Avrupa Ortaklığı kapsamında AB'nin oluşturduğu birçok programdan iş birliği ve ekonomik yardım sağlamıştır. Yardımlar Arnavutluk'un AB ile uyumu için eksik görülen hususlarda reform yapması için verilmiştir. Siyasi uyum için bu bölümde bahsi geçen programların ekonomik olarak Arnavutluk'a destek vermesi büyük önem arz etmektedir. 23-24 2003 Mart tarihinde yapılan Lizbon Zirvesi'nde AB, Balkan Devletleri ile SAP kapsamında ekonomik ve mali yardım, iş birliği, siyasi diyalog, AB mevzuatına yakınlaşma, diğer politik alanlarda iş birliği ve serbest ticaret gibi anlaşmaların yapılmasından önce asimetrik ticaret serbestleştirilmesinin yapılmasını gerekli kılmıştır. Aynı zamanda Birlik bölge devletlerinin siyasi ve ekonomik entegrasyon hedefinin bir gereği olarak ticari tavizleri öncelikli görmüştür (European Parliament, 2000). Bu bağlamda Arnavutluk esas olarak CARDS, TAIEX ve IPA programlarıyla desteklenmiştir.

Kosova krizinin (1999) yaşamasının ardından AB, arka bahçesi olarak görülebilecek Balkan coğrafyasında milliyetçi hareketlerin engellenmesini önemli bir konu başlığı olarak ele almıştır. Bu doğrultuda bölgede istikrarın sağlanması adına devreye girip mevcut sisteme bölge ülkelerini entegre etmeyi amaçlamıştır. Böylece sağlanacak entegrasyonla bölgedeki çatışma durumunun ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda AB, bölgenin entegrasyonundan önce ekonomik, politik ve kurumsal yapılarda radikal denebilecek reformlar yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Bu bağlamda ortaya çıkan PHARE ve OBNOVA programları 2001 yılında yerini bütün ülkeler için tek bir politika içeren CARDS programına bırakmıştır. CARDS programı 5 Aralık 2000'de Bakanlar Konseyi'nin kabul ettiği yönetmelikle hayata geçmiştir. Program çerçevesinde Bosna-Hersek, Arnavutluk, Kuzey Makedonya ve Sırbistan-Karadağ devletine beş yıllık bir periyotta yaklaşık 5 milyar Euro yardımı öngörmektedir (Bechev, 2005, s. 127; Abazi, 2008, s. 240). Arnavutluk CARDS programı dâhilinde 2000-2004 yılları arasında 238,5 milyon Euro finansal destek almıştır (Kruse, 2006, s. 124).

CARDS Programı kapsamında, (EC) No 2666/2000 sayılı Konsey tüzüğü uyarınca Güneydoğu Avrupa ülkelerine yardım ve istikrar için hazırlanan OBNOVA tüzüğü yürürlükten kalkmış, PHARE tüzüğü ise değişmiştir. CARDS programının temel amacı, Güneydoğu Avrupa ülkelerinin SAP'a katılmalarını sağlamaktır. Bu bağlamda bahsi geçen ülkeler için yeniden yapılanma, bölgenin istikrarı, mülteciler ve yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşüne yardım, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının düzenlenmesi, azınlık haklarının düzenlenmesi, kurumların bağımsızlığı, cinsiyet ve öğrenim eşitliği, ulusal refahın yükseltilmesi, AB ve bölgenin diğer ülkeleri arasında bölgesel, ulus ötesi, uluslararası ve bölgeler arası işbirliği üzerinde durulmuştur (European Council, 2000). Kısaca özetlemek gerekirse AB, potansiyel aday olarak gördüğü her ülke hukuku ile topluluk hukukunun uyumlaşmasını, ülkelerin ulaşmaları gereken nihai bir hedef olarak tayin etmiştir. Aynı zamanda "ISPA" olarak adlandırılan Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı bu belge vesilesiyle oluşturulmuştur (European Council, 2004).

CARDS programının Arnavutluk ve Balkan ülkeleri için en önemli hususlarından bir diğeri ise, yine 2666/2000 sayılı Konsey tüzüğü uyarınca, 19 ve 20 Haziran 2000'de Feira'da bir araya gelen Avrupa Konseyi, SAP ile ilgili ülkeleri AB üyeliği için potansiyel adaylar olarak tanımlamış olmasıdır. Öte yandan Konsey Tüzüğü uyarınca, Yardım almak için bir ön koşul olarak bahsi geçen ülkelerin demokratik ilkelere, hukukun üstünlüğüne, insan ve azınlık haklarına, temel özgürlüklere ve uluslararası hukuk ilkelerine saygı göstermesi gerekliliği belirtilmiştir. (European Council, 2000). Fakat AB ve Arnavutluk arasında 2002 Haziran ayı içerisinde başlaması ön görülen müzakereler Arnavutluk'un içişlerinde, muhalefet ve hükümet arasında 2001 seçimleri sonrasında yükselen tansiyon nedeni ile Ekim ayına ertelenmiştir (Hoffmann, 2005, s. 67-68).

TAIEX, 1996 yılında açıklanmış olan ve AB Komisyonu Genişleme Genel Müdürlüğü Kurumsal Yapılanma Birimi'nin uygulamakta olduğu bir kurumsal yapılanma aracıdır. TAIEX'in amacı AB mevzuatının uyumlaştırılması ve uygulanması konularında kamu idarelerini desteklemektir. Arnavutluk'un da 2004 yılında dâhil edildiği TAIEX Programı Ortaklık Aracı kapsamındaki tüm ülkelere destek sağlanmaktadır. TAIEX yardımları kamu idaresinde çalışan memurları, yargı ve kolluk kuvvetlerini, parlamentoları ve sendika ile işveren birliklerine yardım sağlamayı ön görürken sivil topluma, vatandaşlara ve şirketlere doğrudan destek sağlamamaktadır (European Commission, European Neighbourhood Policy and Enlargement - TAIEX).

TAIEX Programı'nın destek sağladığı alanlar ve kurumlar hem Zagreb ve Selanik Zirvelerinde hem de AB Komisyon Raporları içeriğinde belirtilmiştir. TAIEX Programı ile gelecekteki AB-Doğu Avrupa entegrasyonun yol haritasını çizmiştir. Aynı zamanda programın SAP doğrultusunda ülkelerdeki kurumsal bozukluğu düzeltmesi ve muhtemel entegrasyona hazırlanması için finansal destek sağladığı söylenebilir.

1 Ocak 2007'den bu yana, AB katılım öncesi fonları, hem aday ülkelere hem de potansiyel adaylara destek sağlamak için tasarlanmış tek ve birleşik bir araç olan IPA aracılığıyla kanalize edilmiştir. IPA 17 Temmuz 2006 tarihli 1085/2006 sayılı Konsey Tüzüğü içeriğinde, eski ön hazırlık araçları olan PHARE, ISPA ve CARDS isimli finansal araçların yerini almıştır. IPA, AB üyeliği için aday ve Arnavutluk'un da (2008 itibari ile) dâhil olduğu potansiyel aday statüsüne sahip Batı Balkan ülkeleri için düzenli yardım sağlamayı amaçlamaktadır. Her ülkenin hedeflerine en verimli şekilde ulaşması için IPA beş farklı bileşenden oluşmaktadır; fakat üçüncü, dördüncü ve beşinci başlıklar sadece aday ülkelere açık olduğundan o dönemde Arnavutluk ile AB arasındaki ilişkileri kapsamamıştır. Diğer yandan bütün yararlanıcılara açık olan birinci ve ikinci başlık Arnavutluk'un faydalanabileceği başlıklardı ve içeriğinde, yerel kurumların kurulması ve yatırımın finanse edilmesi, diğer yandan sınır ötesi iş birliğinin kurulması ve geliştirilmesi için yapısal fonların ve Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı'nın finanse edilmesini içermekteydi (European Commission, 2009, s. 2).

IPA Arnavutluk Ulusal Programı 19 Aralık 2008 tarihinde Komisyon tarafından kabul edilmiştir. IPA 2008, özellikle iyi yönetim ve yolsuzlukla mücadele alanlarında kamu yönetimi reformu ve hukukun üstünlüğünün uygulanması gibi önemli konuları ele almaktadır. Bu program, 2008-2010 kapsamındaki siyasi gereksinimler alanına tahsis edilen fonların artışını da içermekteydi. Program ayrıca, Arnavutluk devlet kurumlarının idari kapasitelerini güçlendirmeyi amaçlayan projelere finansman sağlayarak SAA'nın gerekliliklerini yerine getirilmesini desteklemektedir. Bunun yanı sıra bölgesel kalkınma ve AB müktesebatı ile ilgili gerekli altyapıya yatırım yaparak ülkede yapısal reformların daha fazla desteklenmesi ihtiyacını da içermektedir (European Commission, 2009, s. 7). Fakat 2007 projeleri Arnavutluk'ta imzalanırken, 2008 programının uygulanması olamamıştır. Çünkü 2008 yılı sonunda, IPA 2007'nin sözleşme başarı oranı %15 olarak tespit edilmiş ve 2008 programı yürürlüğe girememiştir (European Commission, 2009, s. 14). Bunun haricinde yukarıda

bahsedilen ve Arnavutluk için geçerli olan birinci ve ikinci bileşen doğrultusunda, Arnavutluk'a birinci bileşen için 62,1 milyon Euro, ikinci bileşen içinse 8,6 milyon Euro tahsis edilmiştir (European Commission, 2009, s. 5). Bu bağlamda Arnavutluk'un IPA programından ve finansal kaynaklardan faydalanabileceği, 30 Ocak 2006'da Avrupa Komisyon Raporu (C(2007)2245) tarafından kabul edilmiş ve 19 Şubat 2008'da Avrupa Birliği Resmi Gazetesi'nde yayınlanan, 18 Şubat 2008 tarihli Konsey Kararında belirtilmiştir (European Council, 2008). Bu bağlamda Arnavutluk'a 2014 yılından itibaren AB tarafından sağlanan ekonomik yardım aşağıda verilen tablo 2.1'de gösterilmiştir (European Commission, Albania - Financial Assistance Under IPA II, 2020).

Tablo 2.1. Arnavutluk'a AB tarafından sağlanan ekonomik yardımlar ve temel başlıklar (2014-2020)

Albania	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2014-2020 Toplam (Milyon €)
Demokrasi ve Yönetim	64,7	48,9	10,2	19,6	10,4	16,4	38,5	208,7
Hukukun Üstünlüğü ve Temel Haklar	4,0	13,0	22,5	0,0	59,0	12,6	22,7	133,8
Çevre, İklim Değişikliği ve Enerji	0,0	0,0	4,0	0,0	26,2	0,0	0,0	30,2
Ulaşım	0,0	0,0	24,0	0,0	0,0	0,0	0,0	24,0
Rekabet, Tarım ve Kırsal Kalınma	0,0	0,0	21,7	60,6	20,0	40,0	40,5	182,8
Eğitim, iş gücü ve sosyal politikalar	0,0	30,0	0,0	0,0	0,0	30,0	0,0	60,0
Toplam (Milyon €)	68,7	91,9	82,4	80,2	115,6	99,0	101,7	639,5

Kaynak: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/albania_en (e.t. 20.4.2020)

Bu kapsamda Arnavutluk'a 2014-2020 arasında yapılan toplam AB yardımı 639 milyon Euro düzeyindedir. Fakat bir diğer Batı Balkan ülkesi olan Sırbistan'a aynı yıl aralığında AB kurumları tarafından toplam yardım 1.539,1 milyar Euro'ya ulaşmıştır (European Commission, Albania - Financial Assistance Under IPA II). Öte yandan Kuzey Makedonya'ya 608,7 milyon Euro (European Commission, North Macedonia - Financial Assistance Under IPA II), Türkiye'ye 3,553 milyar Euro (European Commission, Turkey - Financial Assistance Under IPA II) ve Bosna-Hersek'e 552,1 milyon Euro (European Commission, Bosnia and Herzegovina - Financial Assistance Under IPA II) yardım yapılmıştır. Yapılan yardımlar yardım araçlarının birleştiği IPA çerçevesinde sağlanmıştır. Böylelikle aday ülkelere yapılan yardım tutarları arasındaki orantısızlık gözükmemektedir.

Arnavutluk'un revizyonist olmayan bir komünist yapıdan çıkarak 90'lı yılların başından itibaren demokratikleşmeye çalışması, AB uyumlaşması için gerekli reformların yapılmasına adına daha fazla yardımı kendiliğinden talep etmektedir.

2.1.3. Arnavutluk ve Avrupa Birliği Arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması İmzalanma Süreci

Avrupa Toplulukları ve Üye Devletleri ile Arnavutluk Cumhuriyeti arasında başlatılan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması hakkında Avrupa Topluluğu adına ilk önce Avrupa Konseyi Karar Önerisi açıklanmıştır. Yapılan Karar Önerisi içeriğince açıklama memorandumunda Komisyon, 6 Haziran 2001 tarihinde, Arnavutluk ile SAA müzakeresi için Komisyon'dan Konseye AB-Arnavutluk Üst Düzey Yönlendirme Grubu'nun çalışması hakkında bir rapor kabul edilmiştir. Raporunda, SAA müzakerelerinin başlatılması siyasi ve ekonomik reformun ivme kazanmasına yardımcı bir etken olduğu ve Arnavutluk'un bölgedeki yapıcı ve ılımlı etkisini sürdürmeye teşvik etmenin en iyi yolu olduğu sonucuna varıldığı Konsey tarafından beyan edilmiştir. Bu temelde, Konsey SAA için müzakerelerin başlatılmasını önermiştir. Konsey müzakere direktiflerini 21 Ekim 2002 tarihinde kabul etmiştir. Ayrıca, AB Anlaşmanın 310. Maddesi uyarınca, Konsey Avrupa Parlamentosu'nun onayını alması ile birlikte AB adına anlaşma imzalama yetkisine sahiptir (European Commission, 2006).

SAA'nın ana unsurları olarak, Arnavutluk ile siyasi diyalog sağlanması ve bölge ülkeleri arasında serbest ticaret alanlarının oluşturulması perspektifinde bölgesel iş birliği sağlanması hükümleri belirlenmiştir. Yapılacak olan anlaşma, Arnavutluk ve AB arasındaki Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının yerini almaktadır. İmzalanacak olan anlaşmada yer alan ticari hükümler anlaşma çerçevesinde AB'nin ticaret politikasında Batı Balkanlar dışındaki üçüncü ülkelere emsal teşkil etmemektedir. Diğer bir deyişle imzalanan SAA Arnavutluk'a özgü olmuştur (European Commission, 2006).

AB Komisyonu ve Arnavutluk arasında yapılan anlaşma, Komisyon'un Arnavutluk İlerleme Raporuna müteakiben 9 Kasım 2005 tarihli Komisyonun Genişleme Strateji Belgesi (European Commission, 2005) ve Avrupa Parlamentosu'nun 16 Mart 2006 tarihinde onayı üzerine yapılmıştır. 12 Haziran 2006 tarihinde imzalanan anlaşma 1 Nisan 2009'da yürürlüğe girmiştir. İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması temel olarak 10 başlıktan oluşmaktadır (European Communities, 2009) :**Genel İlkeler:** Arnavutluk'un demokratik ilkelere, insan haklarına, uluslararası hukuk ve araçlara piyasa ekonomisine saygı duyması, bağıl tarafların terörizm ve

kitle imha silahlarının artışına karşı ortak mücadele, Uluslararası ve bölgesel barışın teşvik edilmesi, iyi komşuluk politikasının benimsenmesi ve kişilerin, malların ve sermayenin serbest hareketine uygun karşılıklı imtiyazların verilmesi.

1) Siyasi Diyalog: Anlaşmaya bağlı olan iki taraf için siyasi diyalog geliştirilecektir. Aynı zamanda Arnavutluk, demokratik uluslararası topluluğa tam entegrasyon için AB ile kademeli uyum ve yakınlaşmakta içinde olacaktır. Bu hedef doğrultusunda uluslararası hususlarda tarafların tutumları yakınlaşacak ve bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirilecektir. AB'nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikasının (ODGP) kapsadığı alanlar dâhil olmak üzere, Avrupa'da güvenlik ve istikrar konusunda ortak görüşler görüşülecek ve uygulanacaktır.

2) Bölgesel İş Birliği: Anlaşmaya göre, Arnavutluk bölgesel iş birliğini teşvik etmek, bölgesel iş birliği içerisinde AB ile SAA imzalamış olan ülkelerle müzakere etmek ve SAA sürecine katılan ülkelerle iş birliği yapmak zorundadır.

3) Malların Serbest Dolaşımı: Anlaşmaya bağlı iki taraf 10 yıl süren bir zaman çerçevesinde kademeli olarak iki taraflı serbest ticaret bölgesi kuracaktır. Öte yandan iş bu anlaşma gereği, AB ve Arnavutluk'tan mallar üzerindeki gümrük tarifelerinin ve kotların azaltılması ve kaldırılmasını bir süreç içerisinde uygulamaya koyacaktır.

4) Emeğin Serbest Dolaşımı ve Sermaye Hareketleri: Bir AB ülkesinde yasal olarak çalışan Arnavut vatandaşlarına, ilgili ülkenin vatandaşlarına kıyasla herhangi bir ayrımcı faaliyette bulunulmayacaktır. Bir AB ülkesinde yasal olarak istihdam edilen Arnavut vatandaşlarının ve orada yasal olarak ikamet eden ailelerinin üyeleri için sosyal güvenlik sistemini koordine etmek için kurallar oluşturulmalıdır. Anlaşmaya göre, bağlı her iki taraf şirketlerinin veya vatandaşlarının diğer tarafın topraklarında hizmet sunmasına izin veren adımlar atmalıdır.

5) Ülke Yasalarının AB Yasalarına Uyumu: Anlaşma içeriğince Arnavutluk, mevcut yasalarının ve gelecekteki mevzuatın AB müktesebatıyla kademeli olarak uyumlu hale getirilmesini ve bu yasaların uygun şekilde uygulanmasını kabul etmiştir. Diğer yandan, anlaşmaya bağlı her iki taraf ticareti etkileyebilecek eylemlerle ilgili AB hukukuna dayanan rekabet kurallarına tabidir.

6) Adalet, Özgürlük ve Güvenlik: Arnavutluk, yapılan anlaşma çerçevesinde hukukun üstünlüğünü ve kurumların işlevini güçlendirici eylemlerde bulunacaktır. İş bu

anlaşma gereği AB ve Arnavutluk arasındaki işbirliği; yargının bağımsızlığı, eğitimin geliştirilmesi, vize ve sınır kontrollü hususunda iltica ve göç ile mücadele, organize suç, yolsuzluk, terörizm gibi yasadışı faaliyetler ile mücadele etmeye dayanacaktır.

7) İş Birliği Politikaları: Anlaşma gereği AB ve Arnavutluk, Arnavutluk'un kalkınma ve büyüme potansiyeline yardımcı olmak için çeşitli politika alanlarında yakın iş birliği kuracaktır.

8) Finansal İş Birliği: Bu anlaşmanın hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olmak için Arnavutluk, Avrupa Yatırım Bankası'ndan alınan krediler dâhil olmak üzere AB'den hibe ve kredi şeklinde mali yardım alabilir.

9) Nezaret: Anlaşmanın uygulanması ve denetlenmesi için bir İstikrar Ve Dernek Konseyi (SAC) kurulacaktır. SAC bir yandan AB Konseyi ve Avrupa Konseyi diğer taraftan Arnavutluk hükümetinin temsilcileri tarafından desteklenecektir.

SAA imzalandıktan sonra 2006 yılında AB-Arnavutluk arasında Ticaret ve Ticari İlişkiler Ara Sözleşmesi Geçici Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın süresi adı geçen anlaşmanın 52. maddesi uyarınca SAA anlaşması yürürlüğe girene kadar geçerli olacaktır (European Communities, 2006, s. 63). Yapılan Geçici Anlaşma içeriğince, SAA, Arnavutluk'un AB ile hâlihazırda kurulmuş olan ilişkiyi daha da güçlendirmesini ve genişletmesini sağlamayı, ayrıca karşılıklılık menfaatlere dayalı yakın ve kalıcı bir ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda SAA'da bulunan maddeler yeniden gözden geçirilmiş ve onaylanmıştır. Ayrıca, Geçici Anlaşma madde 3 çerçevesinde, karayolları taşımacılığı, SAA içeriğince malların serbest dolaşımı ile ilgili olduğundan anlaşmaya eklenmiştir (European Communities, 2006, s. 8-9).

Aynı zamanda SAA'ya ek olarak Geçici Anlaşma içeriğince 5 yıllık bir süre içerisinde AB menşeli malların Arnavutluk'a ithalatına ilişkin gümrük vergileri sırasıyla, anlaşma yürürlüğe girdiğinde %80, ilk yıl %60, ikinci yıl, %40, üçüncü yıl %20, dördüncü yıl %10 ve beşinci yılda tamamen kalkacaktır (European Communities, 2006, s. 11-12). Benzer ticari imtiyazlar sanayi üretimi hususunda da yapılmıştır. Özetle, Geçici Anlaşma çerçevesinde malların serbest dolaşımı ilkesinin uygulanması için, vergi indirimleri ve kota sınırları kaldırılmıştır. (European Communities, 2006, s. 9-16)

Arnavutluk ile Avrupa Ortaklığı, Arnavut yönetimine ve makamlarına ülkelerinin Avrupa hedef ve perspektiflerini gerçekleştirmelerinde yardımcı olan ana araçtır. Avrupa Ortaklığı 2000 yılında Zagreb Zirvesi'nde kabul edilmiş ve 2003 Selanik Zirvesi'nde revize edilerek güçlendirilmiştir. Avrupa Ortaklığı'nın amacı angaje ülkeler için temel bir adım ve işleyiş çerçevesi sunmaktır. Bu çerçeve dâhilinde amaçlanan hususlardan biri Arnavutluk'ta reformlar için öncelikli alanların saptanmasıdır. Bunlar ülkenin gereksinimlerine göre tanımlanmaktadır ve aynı zamanda uygun görülen mevzuatın ve kabulünü ve uygulanmasını içermektedir. Diğer amaçlar bu temelde işlenmekte ve öncelikli alanlar ve reformların uygulanması için mali yardım önergelerinin hazırlanmasını kapsamaktadır. Öte yandan üçüncü bir amaç olarak ortaklığın uygulanması ve düzenlenmesini sağlayan ilke ve koşullar belirtilmektedir (European Council, 2008).

Avrupa Ortaklığında belirlenen hedeflere ulaşmak için Arnavutluk, prosedürleri belirleyen ulusal bir plan ve Ortaklığın önceliklerini uygulamak için bir zaman çizelgesi benimsemiştir. Ortaklığın uygulanması SAP ve yıllık raporlar çerçevesinde izlenmektedir. Bu bağlamda Komisyon kısa vadeli ve orta vadeli öncelikleri belirlemektedir. Arnavutluk için, bu öncelikler: idari kapasitenin güçlenmesi, reformların güçlenmesi için paydaşlar arasında diyalogun artması, adalet sisteminin bağımsızlığının ve şeffaflığının artması, 2007-2013 yolsuzlukla mücadele stratejisinin uygulanması, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün tam olarak tahsis edilmesi, fiyat istikrarının sağlanması, vergi reformu, SAP taahhütlerine uyum sağlanması, komşu ülkelerle bölgesel diyalog ve anlaşmaların yapılması, eğitim ve iç pazar standartlarının karşılanması şeklinde belirlenmiştir (European Council, 2008).

Finansal olarak Avrupa Ortaklığı çerçevesinde, belirlenen öncelikler ve reformlar için Arnavutluk'a 2000-2006 döneminde CARDS programı mali yardımları da dâhil olmak üzere 315,5 milyon Euro tahsis edilmiştir. CARDS'ın yerini IPA'nın almasıyla IPA dâhilinde 2007-2010 arası dönemde Avrupa Ortaklığınca saptanan reformlar ve uygulamalar için Arnavutluk'a 306,1 milyon Euro yardım yapılmıştır (European Council, 2008).

AB-Arnavutluk arasında Avrupa Ortaklığı 18 Şubat 2008 tarihli Avrupa Birliği Resmi Gazetesi'nde yayınlanan Konsey Kararı ile kabul edilmiştir. İlerleme raporları doğrultusunda 2006 Avrupa Ortaklığı belgesini oluşturan 2006/54/EC sayılı karar yürürlükten kaldırılmış ve 2007 İlerleme Raporu'nun tespitleri doğrultusunda, esnek olan öncelikleri yeniden belirlemek

adına güncelleme yapılmıştır. Bu güncellemede kısa vadeli ve orta vadeli öncelikler ayrıştırılmış ve daha detaylı şekilde Arnavutluk'a yol ve reform haritası çizilmiştir (European Council, 2008).

Yayınlanan Karar Raporunda kısa süreli öncelikler başlığı altında AB uzmanları ve hükümet arasında daha geniş ve tutarlı koordinasyon ön görülmüştür. Bütün öncelik başlıkları da genişletilmiş ve kategorize edilmiştir. Azınlık hakları, eğitim ve araştırma, istihdam, sektörel politikalar, çevre, vergi hususları, tarım ve balıkçılık, vize ve sınır kontrolü, suçla mücadele gibi birçok konu da kategorize edilmiş ve genişletilerek açıklanmıştır. Bu bağlamda 18 Şubat 2008'de alınan Konsey kararları adım adım Arnavutluk'un AB'ye hem politik hem ekonomik hem de sosyal olarak entegre olmasını gösteren bir kılavuz niteliğindedir (European Council, 2008).

Arnavutluk, AB üyeliği için Nisan 2009'da başvuruda bulunmuştur. Konsey, 16 Kasım 2009'da Komisyon'dan Arnavutluk'un başvurusu hakkında bir Görüş Raporu hazırlamasını talep etmiş ve akabinde Aralık 2009'da Arnavutluk'a bir rapor gönderilmiştir. SAA ise aynı yıl Nisan ayında yürürlüğe girmiştir. 2009 senesinin sonuna kadar uygulama genel olarak sorunsuz ilerlemiştir. Arnavutluk, Avrupa Ortaklığı doğrultusunda siyasi ve ekonomik kriterlerin ele alınmasında ve uygulanmasında ilerleme kaydetmeye devam etmiştir. AGİT tarafından çoğu uluslararası standardı karşıladığı değerlendirilen Arnavutluk'ta Haziran 2009'da parlamento seçimleri yapılmıştır. AGİT bu seçimlerle ilgili olarak, karşılaşılan sorunlara istinaden, gelecekteki seçimlerde uygulanmak üzere bir dizi öneri sunmuş ve bu konuda daha fazla çabaya ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. AGİT raporuna göre, seçmen kimliği, yasal çerçeve ve oy verme konusunda somut ilerleme kaydedilmiş olsa da oy sayımı gibi teknik süreçlerin şeffaflığı yeterli görülmemiştir. Seçimlerden sonra muhalefetteki Sosyalist Parti, raporlama döneminin sonunda meclis boykotu başlatmıştır. Bu durum iki ana parti arasındaki siyasi diyalog bozulmuş ve bu konu ülkenin AB ile siyasi diyalog ve uyum sürecinde sorunlar çıkmasına neden olmuştur (European Commission, 2010).

Komisyonun bu döneme ilişkin ülke yönetimine getirdiği temel eleştiriler şu başlıklar altında toplanabilir: demokrasi ve hukukun üstünlüğünü güçlendirme ihtiyacı, yargı sisteminde reform yapılmasının ve yolsuzlukla mücadele çabalarının sürdürmesi zorunluluğu.

Arnavutluk kurumlarının bahsi geçen bu alanlardaki kapasitesi; özellikle yargının bağımsızlığı, şeffaflığı ve etkinliği, kamu yönetimi reformunun uygulanması ve yolsuzluk ve organize suçla mücadele açısından bir ilerleme kaydedilmiş olsa dahi büyük ölçüde sınırlı ve yetersiz görülmüştür. Vize serbestiyeti diyalogu çerçevesinde ise insan hakları ve azınlıkların korunması konusunda bazı ilerlemeler kaydedildiği vurgulanmıştır. Ancak, bazı alanlarda mevzuatın uygulanmasını geliştirmek için daha fazla çabaya gerek duyulduğunun da altı çizilmiştir. Ayrıca, 1 Nisan 2009'da SAA'nın uygulamaya başlanmasıyla birlikte müktesebatin belirttiği alanların neredeyse tamamında güçlü ve şeffaf idari kapasiteler talep edilmiştir. Bu hususta daha önce yapılan yapısal ve ekonomik reformların henüz tam olarak uygulamaya geçemediği de belirtilmiştir. Bu kapsamda Arnavutluk'un, vize serbestiyeti yolunda kaydedilen önemli ilerlemeye rağmen, Arnavutluk'un kabul edilen tüm kriterleri tam olarak yerine getirmedeği sonucuna varılmıştır (European Commission, 2010).

Bu kapsamda olumsuz sonuçlanan bütün hususlar için Komisyon Raporu Potansiyel aday ülke olarak Arnavutluk'a, 2009'da IPA Bileşen I ve II'den yararlanacağını açıklamıştır. Bahsi geçen IPA yarımı 2008 Genişleme Stratejisi ve İlerleme Raporu'nun önerileri ile Avrupa Ortaklığında belirtilen önceliklere ve SAA kapsamındaki gerekliliklere yönelik yapılmıştır (European Commission, 2010).

Özetle, 1990'lardan itibaren Arnavutluk'un dönüşüm sürecinde öncelik verdiği hedef AB'ye üye olmaktır. Arnavutluk'un hem iç hem dış politikada reformist bir tutumla kat ettiği zorlu yolculukta temel hedef AB ile uyumlu bir demokrasi standardı yakalamaktır. AB Güneydoğu Avrupa politikası ile eş güdümlü ilerleyen stratejilerden sonra, 2000 yılında AB potansiyel aday ülke statüsü alan ve bu kapsamda 2006'da AB ile SAA imzalayan Arnavutluk, 2009 yılında AB'ye tam üyelik başvurusu yapmış, fakat aynı sene NATO üyeliği almış olsa bile aday ülke statüsünü elde edememiştir. Öte yandan Arnavutluk'un göstermiş olduğu çabaya istinaden SAA yürürlüğe girmiş ve 2010 senesinde Schengen Bölgesinde vizesiz dolaşım hakkıyla ödüllendirilmiştir (Emin, 2014, s. 33; Mengüaslan, 2021, s. 167).

2.1.4. Arnavutluk'un Vize Serbestiyeti

Avrupa Konseyi, 28 Ocak 2008 tarihli kararlarında, Avrupa Komisyonu'nun tüm Batı Balkan ülkeleri ile vize serbestiyeti diyalogu başlatma kararını kabul etmiştir. Komisyon Batı Balkanlar'ın kademeli olarak vize serbestiyetine doğru ilerlemek için bölgedeki tüm ülkeler tarafından karşılanacak net kriterler belirleyen ayrıntılı yol haritasını 2 Haziran 2008 tarihinde açıklamıştır. Bu bağlamda vize serbestiyeti için bir metodoloji oluşturulmuş ve bu metodoloji içeriğinde, Batı Balkan ülkelerinin Avrupa perspektifi, AB'nin liberalleşme taahhüdü ve Selanik Zirvesi kararları temel unsur olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda hedef olarak daha önce belirlenen ve belirli ölçütlerce sınırlandırılan vize ayrıcalığının genişletilmesi hedeflenmiştir (European Commission, 2008, s. 1).

AB 2007 yılında Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya, Karadağ ve Sırbistan ile Vize Serbestiyeti Anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar 1 Ocak 2008'den bu yana yürürlüktedir. Vize serbestiyeti anlaşmaları doğrultusunda, taraflar gelecekte vizesiz seyahat rejimi için çalışma taahhüdü vermişlerdir. AB bu hususta, vize serbestiyeti diyalogu ile çeşitli konuları ve vizesiz seyahat için yeterince güvenli bir bağlam oluşturma gereğini öncelikli olarak belirlemiştir. Bahsi geçen tüm diyalog süreci dört konuya bölünecektir: **a)** Belge güvenliği, **b)** Yasadışı göç, **c)** Kamu düzeni ve kamu güvenliği, **d)** Kişilerin serbest hareketiyle bağlantılı dış ilişkiler öğeleri. Diyalog, her ülkenin reform çabalarına odaklanmasına ve AB'nin gereksinimlerini karşılmasına izin verecek şekilde özel olarak hazırlanacaktır. Vizenin serbestleştirilmesine yönelik hareketin hızı ise, ülkelerin şartlarının yerine getirilmesindeki ilerlemeyle orantılı olacaktır. Bu kapsamda yapılacak vize serbestliği SAA çerçevesince yapılan bir süreci içermektedir (European Commission, 2008, s. 2).

27 Mayıs 2010 tarihinde Arnavutluk İlerleme Raporlarında görülen başarının da bir sebebi olarak Arnavutluk-AB entegrasyon sürecinde büyük bir adım atılmış ve Bosna-Hersek vatandaşlarıyla Arnavutluk vatandaşlarının vizeye ihtiyaç duymadan Schengen alanı ülkelerine biyometrik pasaportlarla seyahat etmeleri için bir öneri teklifi kabul edilmiştir. Bu hususta AB İçişleri Komisyoneri Cecilia Malmström'ün açıklamasında vizesiz seyahatin önemi ifade edilmiştir (European Commission, 2010; European Council, 2010):

"Arnavutluk ve Bosna-Hersek halkı için vizesiz seyahatin ne anlama geldiğini biliyorum. Vizesiz seyahat etmek, AB'nin Batı Balkanlar için entegrasyon

politikasının temel taşıdır. Bu öneri, Bölge halkının AB'yi daha iyi tanınması ve iş fırsatları yaratması için bir fırsattır. Bugünün önerisi yetkililerin ve bu ülkelerin halkının şartları yerine getirmesi için yapılan yoğun ve sıkı çalışmanın bir sonucudur. Avrupa Parlamentosu ve AB Bakanlar Konseyi'nin bu teklife nihai yeşil ışık yakmasını sağlamak için kalan kriterlerin zamanında yerine getirebilmesi önemlidir...”

Bu durum, 2008'in ilk döneminde başlayan vize serbestiyeti diyalogu çerçevesinde Arnavutluk'un iki yıldan fazla süren yoğun çalışmalarının sonucudur. Arnavutluk ve Bosna-Hersek, Avrupa Komisyonu tarafından sunulan yol haritaları temelinde pasaport güvenliğinin iyileştirilmesi, sınır kontrollerinin güçlendirilmesi ve organize suç ve yolsuzlukla mücadele için kurumsal çerçevenin güçlendirilmesinde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ayrıca iki ülke dış ilişkiler ve temel haklar alanında da önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Fakat Konsey önerisinde bu iyi sonuçlara rağmen, her iki ülkenin de hala eksiklikleri olduğu ve eksiklik tespit edilen alanlarda da ilerleme kaydetmenin gerekliliğinden bahsedilmiştir (European Commission, 2010). Konsey teklifi, ülke vatandaşlarının daha somut şekilde AB'yi tanımalarını hedeflenmiştir. Diğer bir yandan bu uygulama ile aday ülkelerin gelişmemiş şehirlerinin desteklenmesi de amaçlanmaktadır (European Commission, 2010).

2.2. Arnavutluk'a Adaylık Statüsü Verilmesi

Arnavutluk AB ile 1990'ların başlarında kurduğu ilişkileri 2010 tarihine kadar artan bir ivmeyle takip etmiştir. Kurulan ilişkiler ve nihai hedef olan AB entegrasyonu için atılan adımlar genel olarak olumlu sonuç vermiş ve Arnavutluk vatandaşlarına vize serbestiyeti hakkı ve daha sonrasında aday ülke statüsü verilmiştir. Süreç boyunca Arnavutluk aday statüsü alabilmek için AB kurum ve planlarından çeşitli ekonomik destekler almış ve ülke içinde gereken reformları yapmak için de gayret göstermiştir. Bu bölümde AB'nin Arnavutluk için hazırlamış olduğu plan ve görüş raporları incelenmiştir. Raporlar AB tarafından belirlenen üç ana kriter kapsamında ele alınmıştır. Genişleme Politikası çerçevesinde AB entegrasyonu için olumlu bir not alan Arnavutluk, Yunanistan'ın Batı Balkan genişlemesi için görev üstlenmek istemesiyle sekteye uğramıştır. Bu bağlamda Yunanistan Balkanlar ile Birlik arasında arabuluculuk görevi üstlenmek istemiştir. Yunanistan'ın ve Yunanistan'la ilişkilerin süreci kesin şekilde etkilediği düşünüldüğünde Arnavutluk'un Yunanistan ile hâlihazırda bulunan sorunları çözmeden AB'ye üye olması mümkün görülmemektedir.

2.2.1. Avrupa Komisyonu'nun Arnavutluk İlerleme Raporları

AB Komisyonu Arnavutluk İlerleme Raporları içeriğinde temel öncelikler üç ana başlıkta toplanmıştır. **a)** Siyasi Kriterler: Demokrasi ve hukukun üstünlüğü, yolsuzluk ve organize suçla mücadele, insan hakları, azınlık hakları, mülkiyet hakları. **b)** Ekonomik Kriterler. **c)** AB Mevzuatı Uyumu. Çalışmanın bu bölümünde sırayla Arnavutluk ilerleme raporları bu üç temel unsur açısından incelenecektir. Belirtilen temel başlık AB entegrasyonu için koşulluluk politikasına işaret etmektedir.

Koşulluluk AB çerçevesinde, aday ülkelerin üye olmadan önce yerine getirmeleri beklenen yükümlülükler olarak açıklanabilir. Aynı zamanda koşulluluk ilkesi ülkelerin adaylık için yapmaları gereken reformları sürdürülebilir kılmaları için bir etki mekanizması görevi üstlenmektedir. Bu bağlamda Batı Balkan ülkelerinin demokrasi, sosyal ve ekonomik kalkınma hedefleri koşulluluk ilkesiyle birlikte değerlendirilmiştir (Öztürk, 2013, s. 50). Bu bağlamda Batı Balkanlar için AB koşulluluğu: **a)** Siyasi, ekonomik ve mükteşebat ile ilgili genel Kopenhag Kriterleri, **b)** 1997 Bölgesel Yaklaşım ve 1999 SAP, **c)** SAA müzakereleri aşamasına gelmeden önce yerine getirilmesi gereken ülkeye özgü koşullar. **d)** Yardım, hibe veya kredi verilmesi ile ilgili yerine getirilmesi gereken hükümler, **e)** Barış ya da siyasi anlaşmalardan (BM Güvenlik Konseyi Kararları, Dayton Antlaşması, Ohrid Antlaşması vb.) kaynaklanan koşullar. Balkan bölgesindeki AB koşulluluğu bu açıdan yeniden yapılanma, uzlaşma ve reforma yönelik çok boyutlu bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Avrupa Komisyonu aday ya da potansiyel aday ülkelerdeki koşulluluğun sağlanmasını görmek amacıyla her yıl düzenli olarak AB'ye rapor vermektedir (Anastasakis & Bechev, 2003, s. 7-8).

Arnavutluk Hükümeti 10 Haziran 2011 tarihinde parlamentonun işleyişi, hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, kamu idaresi reformlarının gerçekleştirilmesi, yolsuzlukla ve organize suçla mücadele konusunda AB'den gelen tavsiyeleri kabul etmiştir. Bu durum üzerine 12 Ekim 2011 tarihinde Avrupa Komisyon'u Arnavutluk'un İlerleme Raporunu başlatmıştır. Komisyon 2002 yılının Mart ayından bu yana Batı Balkanlar bölgesi ülkelerinin kaydettiği ilerlemeler hakkında Konsey ve Parlamento'ya düzenli olarak rapor vermiştir. Bu rapor Kasım 2010'da yayınlanan Arnavutluk'un AB'ye üyelik başvurusu hakkındaki Komisyon Görüşünün (European Commission, 2010) yayınlanmasının ardından kaydedilen

ilerlemeyle ilgili ilk rapordur. Bahsi geçen raporlar Arnavutluk ile Birlik arasındaki ilişkileri açıklama, Arnavutluk'un üyelik durumu için siyasi ve ekonomik kriterleri analiz etme ve aynı zamanda Arnavutluk'un üyelik yükümlülüklerini üstlenme kapasitesi ile ilgidir (European Commission, 2011, s. 3).

Raporlar içeriğince en önemli başlıklardan biri olan hukukun üstünlüğü başlığınca, Arnavutluk demokrasi ve hukukun üstünlüğü hususlarında 2011 raporu çerçevesinde çaba göstermeye devam etmiştir. Fakat iktidar ve muhalefet yapıcı siyasi diyalogun önünü tıkanmış olduğundan, meclis çalışmaları mevcut siyasi çıkmazdan oldukça etkilenmiştir. Bu doğrultuda Avrupa Entegrasyon Bakanlığı tarafından hazırlanan Eylem Planı bahsedilen siyasi çekişme yüzünden kabul edilememiştir (European Commission, 2011, s. 3-5). Genel seçimlerde usulsüzlük ve parlamento boykotlarının 2009 yılından beri süre gelmesine karşın 2012 İlerleme Raporunda, Cumhurbaşkanlığı seçiminin Anayasa ile uyumlu şekilde gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Ayrıca aynı rapor doğrultusunda yasalar, kararlar ve bildirimler de dâhil olmak üzere önemli sayıda eylemin kabul edilmesiyle meclis işleyişinde önemli bir ilerleme kaydedildiği de kaydedilmiştir (European Commission, 2012, s. 6-7).

Bu bağlamda, 2012 AB Konsey Toplantısı nihayetinde Arnavutluk'un AB üyeliği için beklenen siyasi kriterleri karşılama hususunda iyi derecede bir ilerleme kaydettiği belirtilmiştir. Avrupa Konseyi bu bağlamda yargı ve kamu yönetimi reformu, meclis usul kurallarının revizyonu hususlarındaki önlemlerin tamamlanması şartıyla ülkeye adaylık statüsü vermeyi, böylece Arnavutluk'un statüsünün potansiyel aday ülkeden aday ülkeye geçmesini tavsiye etmiştir (European Council, 2012, s. 25). 16 Ekim 2013'te kabul edilen AB Genişleme Paketi'nin bir parçası olan 2013 Arnavutluk İlerleme Raporu doğrultusunda Arnavutluk'un temel önceliklere değin reformları başarılı şekilde yapmaya devam ettiği de ifade edilmiştir. Bu bağlamda Arnavutluk'un AB üyeliği nihai amacı doğrultusunda olumlu bir ilerleme kaydettiği de rapor edilmiştir (European Commission, 2013a, s. 1).

Arnavutluk 2014 Raporu doğrultusunda demokrasi ve hukukun üstünlüğü hususlarında önemli adımlar atılmış ve Arnavutluk'un kazandığı demokratik ivme devam etmiştir. Bu doğrultuda Arnavutluk yargı sisteminin bağımsızlığını, şeffaflığını ve hesap verilebilirliğini güçlendirmek için Venedik Komisyonu⁹ ile işbirliği içine girilmiştir. Bununla

⁹ Venedik Komisyonu: Resmi adıyla Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu, anayasa hukuku alanında

birlikte reformların daha sürdürülebilir olması için siyasi diyalog esas görülmüştür (European Commission, 2014). Demokrasi ve hukukun üstünlüğü kapsamında 2015-2019 Arnavutluk ilerleme raporları çerçevesinde Arnavutluk yargı reformlarının, demokratik kurumlarının inşası ve sürdürülebilirliğinin sürekliliği önem arz etmektedir. 2015'ten 2019'a kadar olan süreç çerçevesinde temel öncelikler kapsamında bu durum, Kopenhag ve Madrid üyelik kriterlerini karşılamının ve AB üyeliğinin temelini oluşturmaktadır. 2016 yılından itibaren Arnavutluk mevcut ivmesine devam etmiş ve yargı reformlarının temelini oluşturacak anayasa değişikliklerini kabul etmiştir (European Commission, 2016a, s. 2). 2018 Arnavutluk İlerleme Raporu doğrultusunda Parlamento içerisinde başlayan kutuplaşmanın artmış olmasına vurgu yapılmış olsa da 2017 seçimlerinin kabul edilebilir biçimde gerçekleştiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda Arnavutluk meclisinde bulunan siyasi partilerin AB Siyasi Kriterlerine uyum sağlama hususunda genel itibari ile uyum içinde hareket ettiği söylenebilir (European Commission, 2018a).

AB-Arnavutluk arasında müzakere sürecinin başlaması için karar alınan 2019 senesinde, 2019 AB Genişleme Politikası çerçevesinde Arnavutluk İlerleme Raporu ilan edilmiştir. 2019 Raporu doğrultusunda muhalefet ve hükümet arasında Merkez Seçim Komisyonu'nun kurulmasıyla yakınlaşma sağlanmış ve Komisyon son rapor doğrultusunda Arnavutluk'a karşı olumlu bir görüş bildirmiştir. Bu çerçevede Arnavutluk'ta Yüksek Yargı Konseyi ve Savcılık Konseyi gibi yeni kurumlar inşa etmiş ve hakim ve savcılarının yetkinliğini yeniden değerlendirerek yargı bağımsızlığını sağlamaya çalışmıştır (European Commission, 2019, s. 1).

Siyasi kriterlerin diğer konu başlıkları olan organize suçla mücadele, yolsuzluk, insan hakları ve azınlıklara saygı hususunda 2011 raporu içeriğince düzensiz bir ilerleyiş söz konusudur. Mülkiyet hakları AB prosedürleri doğrultusunda ciddi bir endişe konusu olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda tutarlı bir mülkiyet reformu stratejisi doğrultusunda yapılacak eylem planının kabulü ve uygulanması konusunda çok az ilerleme kaydedilmiştir. Öte yandan 2011 raporu çerçevesinde kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği sistemik yolsuzluk riskinin oluşmasını sağlamıştır. Diğer bir hususta malların serbest dolaşımı konusunda nispeten ilerleme kaydedilse de emeğin serbest dolaşımı ve sosyal güvenlik sistemlerinin koordinasyonu başarılı görülmemiştir (European Commission, 2011, s. 12-14).

Yolsuzlukla mücadele hususunda kısmî bir ilerleme 2012 yılında sağlanmıştır. Bu doğrultuda üst düzey kamu görevlilerinin ve hâkimlerin sınırsız dokunulmazlığını kısıtlamak için adımlar atılmıştır (European Commission, 2012, s. 16). 2012 İlerleme Raporu'nda azınlıkların korunmasına yönelik mevzuat ve politika çerçevesinin geliştirilmesine ilişkin çok sınırlı bir ilerleme görülmüştür. Bu hususta azınlıkların tanınması için uygun yasal kriterlerin belirlenmesi ve azınlık haklarının sağlanması da dâhil olmak üzere Arnavutluk'un azınlıklara yönelik politikasının netleştirilmesi tavsiye edilmiş fakat Devlet Azınlıklar Komitesi'nin yetki ve kapasitesi gözden geçirilmemiştir (European Commission, 2012, s. 21-22). 2012 AB Konsey Toplantısı uyarınca Arnavutluk'un aday statüsü almasının kararlaştırılması, demokrasi ve hukukun üstünlüğü dışında yolsuzluk ve organize suçla mücadele konusunda da gösterilen ilerlemeye bağlı olacağı açıklanmıştır (European Commission, 2012, s. 26). 2013 raporu uyarınca Arnavutluk organize suç ve yolsuzlukla mücadelede soruşturma ve kovuşturmaların etkinliğini artırmak için ilk adımları atmıştır. Bu adım doğrultusunda soruşturma ve mahkûmiyet kararları güçlendirilmiştir (European Commission, 2013a, s. 1-2). 2014 İlerleme Raporunda hem organize suç ve yolsuzlukla mücadelede hem de azınlık hakları hususunda atılan adımların geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (European Commission, 2014a, s. 13). Yolsuzlukla mücadele kapsamında 2015 Arnavutluk İlerleme Raporu uyarınca yargı sisteminde *ad hoc* parlamento komitesi kurulmuştur. Uluslararası polis iş birliği artmış, özellikle yolsuzluk ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı verilen mücadele hız kazanmıştır. Aynı rapor doğrultusunda genel itibari ile Arnavutluk Anayasası ve ilgili mevzuatı uluslararası insan hakları hukukuna uygundur ve ifade yasal çerçeve özgürlüğünün kullanılmasına elverişlidir. Fakat buna rağmen mevcut durum azınlık ve mülkiyet hakları açısından eksik görülmüştür.

Arnavutluk'un 2015 yılından sonra bir dizi ilerleme kaydettiği raporlara yansımıştır. Bu doğrultuda 2016 raporu içeriğince yolsuzlukla mücadele kapsamında ulusal elektronik kamu kayıtları savcı ve polislerin erişimine açılmıştır ve pro-aktif araştırmalara hız kazandırılmıştır. Fakat yolsuzluk, birçok alanda yaygınlığını sürdüren ciddi bir sorun olarak devam etmektedir. Organize suçla mücadele kapsamında genel itibari olumlu bir hava vardır ancak yolsuzlukla da bağlantılı olarak yasadışı edinilen varlıkların dondurulması ve el koyulmasına ilişkin sicil kaydının düşük olduğu vurgulanmıştır (European Commission, 2016b, s. 17-19). Arnavutluk insan hakları hususundaki olumlu ivmesini sürdürmektedir. Bu bağlamda uluslararası insan hakları sözleşmelerinin çoğunu onaylamıştır ve 2016 tarihi itibari

ile mevcut yasal çerçeve Avrupa standartlarına uygun görülmüştür (European Commission, 2016b, s. 21-22). Ancak bu tespitten sonra, 2016-2018 yılları arasında fark yaratacak bir ilerleme kaydedilmemiştir. 2019 Arnavutluk İlerleme Raporunda Arnavutluk'un yolsuzluk ve organize suçla mücadele kapsamında bir miktar hazırlık yaptığı vurgulanmıştır. Özellikle Yolsuzluğa Karşı Sektörler Arası Strateji'nin Uygulanması ile Varlıkların Beyanı, Özel Yolsuzlukla Mücadele ve Organize Suç Yapısı ve Denetimi Kanunu'nun kabulünü de içeren 2018-2020 Eylem planı kabul edilmiştir. Azınlık hakları hususunda azınlıkların barınma hakkının korunmasını amaçlayan sosyal konut yasası parlamento tarafından onaylanmıştır. Fakat mülkiyet haklarının geliştirilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Genel itibari ile organize suçla mücadele ve azınlık hakları hususunda 2019 yılı itibari ile Arnavutluk orta denilebilecek bir hazırlık seviyesine sahiptir (European Commission, 2019, s. 18-23).

İlerleme Raporlarında Siyasi Kriterler dışında temel öncelik olarak görülen Ekonomik Kriterler kapsamında 2011 Arnavutluk İlerleme Raporu uyarınca, Arnavutluk ekonomisi makroekonomik istikrarını ve büyümesini sürdürmüştür. Arnavutluk'un Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle orta vadede başa çıkma kapasitesi, yasal sistemi ve fiziksel sermayeyi güçlendirmek için uygulayacağı yapısal reformlara bağlı olduğu öngörülmüştür. Arnavutluk'ta ihracat 2010 yılında %3,78 oranında ekonomik büyümeye yol açmış ve para politikası fiyat istikrarını korumuştur. Fakat 2011 yılı itibari ile mülkiyet hakları, sözleşmelerin uygulanabilirliği, kayıt dışı ekonomi ve hukukun üstünlüğü ile ilgili eksiklikler ekonomik kalkınmayı engellemeye devam ettiği raporda yer alan hususlar arasındadır (European Commission, 2011, s. 22-24). 2012 yılında mevcut makroekonomik istikrar korunmaya devam etmiştir. Ancak, yüksek cari açık ve 2011 yılından beri artış gösteren mali sorunların varlığı kaydedilmiştir. Bu durum dışında siyasi etkenlerden dolayı duyulan endişe 2012 raporunda da devam etmektedir (European Commission, 2012, s. 24-29). Bu durum ile birlikte 2013 raporuna göre Arnavutluk ekonomisinin kırılabilirliği devam etmiştir. Raporda Arnavutluk Gayrisafi Yurtiçi Hasılasının (GSYİH) artan pozitif net ihracat nedeniyle büyümeye devam ettiği gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra, yüksek bütçe açığı ve kamu borcu hususlarında endişeler sürmektedir. Bu bağlamda ekonominin çeşitlendirilmesi ve uzun vadeli büyüme potansiyelinin artırılması için yatırım ortamının iyileştirilmesi şart olarak görülmüştür. Bahsi geçen bu iyileştirilmenin yapısal reformların inşası ve demokratik kurumların sağlanmasıyla ortaya çıktığı ifade edilmiştir (European Commission, 2013a, s. 12-16).

Arnavutluk 2015 yılında işleyen bir piyasa ekonomisi geliştirmeye kısmen hazır olan bir ülke görüntüsü vermektedir. Yukarıda geçmiş yılların raporlarında bahsedilen sorunlar devam etse de kamu maliyesi reformu ve makroekonomik istikrar konularında ilerlemeler kaydedilmiştir. Öte yandan eğitim, ulaşım ve enerji alt yapısı ile ilgili ilerlemeler kaydedilmişse de Arnavutluk'un rekabet gücünü arttırmak için; yüksek öğrenimin kalitesinin artması, mesleki eğitim ve öğretimim yeniden yapılandırmaya devam edilmesi ve ulaşım ile enerji stratejilerinin benimsenmesi gerekli görülmüştür. Bunun yanı sıra ticareti olumsuz etkileyen gıda güvenliği gibi tarife dışı engellerin azaltılması gerektiği vurgulanmıştır (European Commission, 2015a, s. 24-29). 2016 Arnavutluk İlerleme Raporunda, bir önceki raporla ele alınan hususlar incelenmiştir. Bu bağlamda özellikle mesleki eğitimin geliştirilmesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedildiği ifade edilmiştir. Ekonomik büyüme hızlanmış ve iş gücü piyasasının durumunda düzelme olduğu kaydedilmiştir. Fakat işsizliğin ve kamu borçlarının hala yüksek olduğu da belirtilmiştir. Bununla birlikte altyapı yatırımlarına yönelik çabalar başlamış olsa da ulaşım, enerji ve dijital yapıdaki boşluklar rekabetçiliği engellemekte ve ticareti kısıtlamaktadır. Genel itibari ile 2016 raporunda Arnavutluk'un araştırma, geliştirme ve yenilikçilik kapasitesi düşük bulunmuştur (European Commission, 2016b, s. 25-30).

Bu durum 2018 İlerleme Raporu'nda da belirtilmiş ve belirtilen sorunlar aynı şekilde devam etmiştir. Şöyle ki enerji, ulaşım alt yapısı ve dijitalleşme konusunda ilerleme kaydedilmesine rağmen Arnavutluk'un ticaretini ve rekabet gücünü etkileyen negatif faktörler devam etmiş ve dış ticaret potansiyelin altında kalmıştır. Bununla birlikte kapsamlı yargı reformu ile yeni iflas yasası yürürlüğe girmiştir. Bu durum kamu borç/GSYİH oranını ve cari açığı azaltmıştır. Fakat hukukun üstünlüğünde bulunan eksiklikler işletmeleri engellemeye ve yatırımları caydırmaya devam etmiştir (European Commission, 2018b, s. 45-49). Bahsedilen cari açığın azalan ivmesi 2019 İlerleme Raporu'na da yansımış ve düşüş devam etmiştir. 2019 Raporu uyarınca, işsizlik oranında düşüş ve ekonomik büyümede artış devam etmiştir. Gelişmekte olan enerji, ulaşım ve dijital alt yapı konuları teknik bilgi eksikliği, düşük eğitim düzeyi nedeniyle olumsuz yönde etkilenmeye devam etmiştir. Bahsi geçen sektörler gelişmeye ve büyümeye devam ederken, teknik bilgi eksikliği ve düşük eğitim düzeyi uluslararası değer zincirlerine entegre olamama sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu durumla birlikte Arnavutluk'un araştırma, geliştirme ve inovasyon kapasitesi düşük kalmış ve reformların uygulanması kilit öncelik olarak görülmüştür. Genel

bir bakış açısıyla Arnavutluk her yıl belirli adımlar atmış ve gereken reformları hayata geçirmek için çaba göstermiştir. 2019 yılı itibari ile 2011 İlerleme Raporu'ndan bu yana birçok ekonomik alanda ilerleme gösterildiği açıktır. Ancak ülkenin ekonomik büyümesi, demokrasi ve teknik bilgi gibi ilişkin materyallerle tam olarak desteklenemediğinden Arnavutluk'un entegrasyon seviyesi "kısmi hazır" şeklinde açıklanmıştır (European Commission, 2019, s. 44-50).

Üçüncü ana unsur olarak Arnavutluk'un AB Müktesebatına uyumuyla ilgili 2011 İlerleme Raporu çerçevesinde belirli adımların atıldığı belirtilmiştir. Bu bağlamda, Arnavutluk malların serbest dolaşımı, işletme ve sanayi politikası, adalet ve özgürlük, güvenlik ve mali kontrol alanlarında anayasasını ve standartlarını AB'ye yakınlaştırarak bir dizi ilerleme kaydetmiştir. Fakat emeğin serbest dolaşımı, kamu alımları, fikri mülkiyet kanunu, medya, enerji ve çevre gibi alanlarda ilerleme sınırlı olduğundan mevzuatın uygulanması için idari kapasitenin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (European Commission, 2011). Bu durum 2012 İlerleme Raporu'nda da aynı şekilde belirtilmiştir. 2012 Raporu doğrultusunda, rekabet, vergilendirme, adalet, eğitim ve kültür, özgürlük ve gümrük birliği alanlarında ılımlı bir ilerleme kaydedilse de emeğin serbest dolaşımı ile 2011 Raporunda eksik görülen hususlarda bir ilerleme kaydedilmemiştir (European Commission, 2012).

2014 yılına gelindiğinde Arnavutluk 2014-2020 yıllarını kapsayacak yeni bir Avrupa Entegrasyonu Planı'nı kabul etmiştir. Bu bağlamda 2011 Raporundan bu yana mevzuatın uyumlaşması için eksik görülen konularda ilerleme sağlanması adına çalışmalar başlamıştır (European Commission, 2014a). Arnavutluk'un AB müktesebatına uyum hazırlığı 2014 yılından sonra ivme kazanmıştır. 2015 İlerleme Raporu'na göre Arnavutluk üyelik yükümlülüklerini karşılamakta orta derecede hazır görülmektedir. Ancak emeğin serbest dolaşımı, tarımsal ve kırsal kalkınma, balıkçılık, bilim ve araştırma, adalet, özgürlük ve güvenlik ile çevre gibi konularda hala eksikliklerin olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda müktesebatın uygulanmasından sorumlu organların idari kapasitelerinin ve standartlarının geliştirilmesinin zorunluluğu raporda bildirilmiştir. Ayrıca şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin artması da esas şart olarak yer almıştır. Bunun dışında 2015 İlerleme Raporunda ortak dış politika ve güvenlik konuları ele alınmıştır (European Commission, 2015a). 2016 İlerleme Raporu'nda eksiklikler aynı şekilde belirtilmiş ve bu duruma ek olarak Arnavutluk uyruklu

vatandaşların AB üye devletleri ve Schengen alanındaki ülkelere yaptığı asılsız sığınma başvurularının sayısı yüksek görülmüştür. Bu hususla ilgili olarak Arnavutluk'un bu olayı ele almak için vize sonrası serbestleşme mekanizmasını harekete geçirmesi gerektiği belirtilmiştir (European Commission, 2016b).

Arnavutluk gerek yapılan reformların gerekse Avrupa Entegrasyonu Planı'nın uygulanmasına ilişkin sonuçları 2018 tarihi itibari ile almaya başlamıştır. 2018 İlerleme Raporu kapsamında Arnavutluk mali kontrol, eğitim ve kültür gibi birçok alanda orta derecede hazır duruma gelmiştir. Bununla birlikte bölge genelinde bağlantıların iyileştirilmesi amacıyla ulaşım ve enerji ağlarının geliştirilmesi konusunda da çaba gösterilmiştir. (European Commission, 2018b) Ayrıca Rapor içeriğinde, müktesebatın uygulanmasından sorumlu organların idari kapasitesi ve mesleki standartlarının güçlendirilmesi, ayrıca bağımsızlığının sağlanması gerektiği de belirtilmiştir. 2019 İlerleme Raporunda Arnavutluk'un üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneğini arttığı tespiti yer almıştır. Bununla birlikte kapsamlı bir Kamu İç Mali Kontrol politikasının benimsendiği ve bunun diğer bağlı reformlara uyum sağlanmasını kolaylaştırdığının da altı çizilmiştir. 2019 Raporu çerçevesinde Arnavutluk, AB müktesebatına uyum konusunda orta derecede bir hazırlığa sahip görülmüştür. Bu bağlamda şeffaflığın ve kamu ihale sektörünün geliştirilmesi esas olarak görülmüştür. Diğer bir değişle 2019'a kadar alınana mesafe AB tarafından olumlu karşılanmıştır ancak yapılan reformların sürdürülmesi ve belirlenen eksikliklerin giderilmesi AB- Arnavutluk müzakerelerine başlamak için temel teşkil etmektedir. Bu durumla birlikte iyi komşuluk ilişkileri ve bölgesel işbirliği için 2019 yılı itibari ile birçok adım atıldığı ve Yunanistan'la ikili meseleleri çözebilmek için çaba sarf edildiği de vurgulanmıştır (European Commission, 2019).

Arnavutluk'un AB başvuru süreci 24 Nisan 2009'da başlamış ve hem AB Genişleme Stratejisi hem de Arnavutluk İlerleme Raporlarıyla 2014 yılında önemli bir aşamaya gelinmiştir. Bu zamana kadar 9 Kasım 2010'da Komisyon, resmi adaylık statüsü için Arnavutluk'un üyelik kritiklerine hala gerekli derecede uyum sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Ekim 2012 tarihinde Avrupa Komisyonu, Arnavutluk'a belirli alanlarda gerekli önlem ve reformların uygulanması neticesiyle AB aday statüsü verilmesini önermiştir. Nihai olarak Arnavutluk, AB Konseyi'nin 24 Haziran toplantısıyla adaylık statüsü elde etmiş ve 26-27 Haziran sonuçları ile alınan karar onaylanmıştır (European Council, 2014, s. 1). Fakat Arnavutluk için AB aday statüsü alınması sürecin sadece bir bölümünü oluşturduğundan

2014'ten 2019 yılına kadar İlerleme Raporları devam etmiştir. Aynı zamanda yukarıda bahsedilen reform hususlarında ölçülebilir ve zaman aralıklarına dayanan kapsamlı bir rapor sürecine de çağrı yapılmıştır. (European Council, 2014, s. 2).

2.2.2. Temel Öncelikler Üst Düzey Diyalog Toplantıları

Arnavutluk İlerleme Raporlarıyla birlikte AB-Arnavutluk arasındaki ilişkiyi tanımlayacak ve gerekli ilerlemenin ölçüleceği Temel Öncelikler Üst Düzey Diyalogları başlatılmıştır. Genişleme ve Avrupa Komşuluk Politikası Komiseri Stefan Füle, Arnavutluk'un reformlarına destek için Arnavutluk ile Temel Öncelikler Hakkında Üst Düzey Diyalogu başlatmak üzere 2013 yılında Tiran'ı ziyaret etmiştir. Üst Düzey Diyalog, AB ve Arnavutluk arasındaki iş birliğini yapılandırmak ve ülkenin AB üyeliği konusundaki başarı şansını arttırarak entegrasyona odaklanmasını ve fikir birliğini sürdürmesi sağlayacak yardımcı bir araç olma görevi görmektedir. Diyalog çerçevesince, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla ve organize suçla mücadele hususları başta olmak üzere, Arnavutluk'un bu aşamaya kadar gerekli tutumu ve reformları başarıyla gerçekleştirdiği belirtilmiştir (European Commission, 2013b, s. 1).

Temel Öncelikler Üst Düzey Diyalogunun ilk toplantısında genel ifade ile toplantının misyonu ve yol haritası belirlenmiştir. Bu bağlamda diyalog toplantılarının toplamda 4 sefer olacağı fakat sayının karşılıklı fikir birliğiyle değişebileceği söylenmiştir. Nitekim toplamda 6 sefer adı geçen Diyalog Toplantıları yapılmıştır. Aynı zamanda Arnavutluk'un katılım müzakerelerine katılması önerisi için somut adımlar atılması gündeme getirilmiştir. Birinci toplantı çerçevesince somut planlar ve yol haritası hazırlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bir sonraki yıl kış aylarında ikinci bir toplantı yapılacağı kararlaştırılmıştır. Toplantı çerçevesince Arnavutluk temsilcileri AB temsilcileri üzerinde gayet olumlu bir etki bırakmış ve Arnavutluk ile AB yaklaşması somut adımlarla birlikte daha da ilerleyeceği ortak görüşü paylaşılmıştır (European Commission, 2013b, s. 2). İkinci Üst Düzey Diyalog Toplantısı 6 Mart 2014 tarihinde Tiran'da yapılmıştır. İkinci toplantının temel amacı, ilk diyalog toplantısında belirtildiği üzere Arnavutluk'un somut adımlar atarak yeterli bir ilerleme ile aday statüsünün almasıdır. Bu doğrultuda Arnavutluk hükümeti ve muhalefeti arasındaki ortak görüşün kuvvetlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda toplantı sonunda beş temel karar benimsenmiştir (European Commission, 2014b, s. 1-2):

- 1) Arnavutluk'un eksikliklerini kısa ve uzun vadede ele almaya devam etmesi gerektiği vurgulanmıştır.
- 2) AB entegrasyonunun yol haritası belirlenmiş, bu doğrultuda reformlar belirtilmiş ve Arnavutluk yapılacak reformlar için taahhütler vermiştir.
- 3) Sivil toplumun sadece vize serbestiyetiyle değil aynı zamanda kurulacak bir istişare mekanizmasıyla da topluluğa uyum sağlaması kararlaştırılmıştır.
- 4) Taraflar bahsi geçen metin üzerinde ortak bir kanıya varmıştır.
- 5) Bir sonraki toplantının 2014 yılı Haziran ayında yapılmasına karar verilmiştir.

Temel Öncelikler Üst Düzey Diyalog 3. Toplantısı bir önceki toplantıda alınan kararlar 4 Haziran 2014 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Toplantının kilit noktası, Komisyon bulgularına dayanarak AB üye devletlerinin çekincesiz bir şekilde Arnavutluk'a aday statüsü verilmesini öneren Konsey kararının değerlendirilmesi ve teyit edilmesi olmuştur. 3. Diyalog Toplantısı uyarınca, son toplantı ve ilerleme raporu doğrultusunda Arnavutluk, yolsuzluk ve organize suçla mücadele hususunda kararlı bir şekilde hareket etmeye devam etmekte ve kapsamlı bir yargı reformu içerisinde bulunmaktadır. Bu durum AB Üye devletlerin olumlu kararları için sağlam bir argüman olarak görülmektedir. Öte yandan, taahhüt edilen Avrupa Entegrasyon Ulusal Konseyi'nin ilk oturumunun oluşturulması ve yakında gerçekleştirme niyeti iş birliği ve entegrasyon için gerekli görülmüş ve AB tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (European Commission, 2014c, s. 1-2).

Arnavutluk'un aday ülke statüsünü almasına takiben 18 Eylül 2014 tarihinde Tiran'da 4. Üst Düzey Diyalog Toplantısı gerçekleşmiştir. Dördüncü toplantının önemi daha önce yapılmış üç toplantının içeriklerinden daha kapsamlı olmasıdır. Toplantı sonuç metnine göre öncelikle Avrupa Komisyonu Arnavutluk'a ilişkin tüm ulusal stratejilerin uygun şekilde bütçelenmesini sağlayacağını belirtmiştir. Alınan kararlar neticesinde yapılan reformların SIGMA¹⁰ ile istişare içerisinde bulunularak gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Öte yandan atılacak her adımın IPA programı ile desteklenmesine karar verilmiştir (European Commission, 2014d).

¹⁰ SIGMA (Yönetişim Ve Yönetimde İyileştirme Desteği): Temel hedefi gelişmiş kamu yönetişimin temelini güçlendirmek ve kamu sektörünün kapasitesini geliştirerek yönetim reformlarının tasarım ve uygulamasını aynı zamanda sosyo-ekonomik kalkınmayı destekleyen OECD ve AB'nin ortak yapısıdır

Diğer yandan 4. Üst Düzey Diyalog Toplantısında yargı reformu sürecine değinilmiştir. Arnavutluk Adalet Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı arasında yapılacak konferansa yasama, yürütme ve yargı yetkililerinin yanı sıra muhalefet ve sivil toplumun tüm ilgili paydaşları dâhil edilerek kapsamlı bir ve tutarlı bir konferans olması sağlanacaktır. Ayrıca Arnavutluk, Venedik Komisyonu ile de etkileşim içinde olacak ve Venedik Komisyonu temsilcileri de bu konferansa davet edilecektir. Bu kapsamda Venedik Komisyonu'nun da görüşlerini dikkate alınacak kararlar ile gerekli kanun ve düzenlemeler revize edilecektir. Bu hususlar dışında insan ticareti ve yasa dışı göç sorunlarını da içerin bütün yasa dışı sorunların çözümü için Arnavutluk 2014-2017 Ulusal Stratejisi'ni benimseyecektir. Bu kapsamda 2014 yılında EUROPOL ile Arnavutluk anlaşma yaparak ortak çalışmayı taahhüt etmişlerdir. Bunun yanı sıra mülkiyet hakları ile ilgili sorunların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) dikkate alınarak çözülmesi kararı alınmıştır (European Commission, 2014d, s. 7-8).

Temel Öncelikler Üst Düzey Diyalogu 5. toplantısı 24 Mart 2015 tarihinde Arnavutluk başbakanı Edi Rama ve Komisyoner Johannes Hahn'ın başkanlığında bakanlarının, parlamento komitesi başkanının ve muhalefetin katılımıyla Tiran'da gerçekleşmiştir. Toplantı çerçevesince 2014-2020 yargı reformu stratejisinin tamamlanması ve sektörlere yapılacak bütçe desteğine hazırlıkların hızlandırılması konusunda da taraflar arasında anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca, Arnavutluk'un hem liyakate dayalı bir kamu yönetimi oluşturulması hem de veri toplama ve izlemeyi daha da geliştirmesi gerektiği varılmıştır. Bu bağlamda 2015-2020 tarihlerini kapsayacak Kamu Yönetimi Reformu Stratejisi (PAR) kabul edilmiştir. Bunun dışında Başbakan Edi Rama, hükümet ile muhalefet arasında reform sürecinin sürdürülebilirliği için muhalefetin başkanlık edeceği Ulusal Avrupa Entegrasyon Konseyi'nin (NCEI) kurulması kararlaştırılmıştır. Böylelikle AB reformlarının uygulanma hızı arttırılmıştır (European Commission, 2015b, s. 1-2).

Arnavutluk Başbakanı Edi Rama ve AB Komisyon üyesi Johannes Hahn başkanlığında, Tiran'da 30 Mart 2016 tarihinde Arnavutluk ile Avrupa Komisyonu arasındaki Temel Öncelikler Yüksek Düzey Diyalogunun 6. toplantısı gerçekleşmiştir. Yapılan toplantı genel itibari ile Arnavutluk'un entegrasyon yolunda yapılan çalışmaları ve eksiklikleri içerdiğinden İlerleme Raporlarına benzemektedir. Bu bağlamda, kapsayıcı reformların uygulanması için Venedik Komisyon'u ile paralel çalışmanın önemi yinelenmiştir. Yargı ve

adalet reformları ile azınlıklara yönelik Ulusal Eylem Planı'nın kapsayıcı ve kalıcı olmasının sağlanması AB tarafından istenmiştir. Bu bağlamda, Başbakan Edi Rama, reform sürecinin sürdürülebilirliği ve yapıcılığı için muhalefetle hükümet arasındaki görüş birliğinin taahhüdünü vermiştir. Öte yandan Hahn, NCEI'nin kurulmasını memnuniyetle karşılamış ve AB üyeliği hususunda karşılıklı diyalogu teşvike etmek için AB üyelerini Arnavutluk'a yatırıma ve iş birliğine davet etmiştir. Sonuç metni çerçevesince Komisyon Arnavutluk'a destek sağlamaya devam edecek, Arnavutluk ise katılım müzakereleri için temel öncelikler hususunda düzenli olarak rapor sunacaktır (EWB Archives, 2016).

Avrupa Konseyi Genişleme Ve Ortaklık Süreci Kapsamında 26 Haziran 2018 tarihinde Arnavutluk ile ilgili AB Konsey kararı açıklanmıştır. Karar çerçevesince, Arnavutluk'un temel öncelikler hususunda yaptığı reformları sürdürme ve ilerletme durumundan memnun kaldığı belirtilmiştir. Bu bağlamda, kamu yönetimi reformu, yargı reformu, yolsuzluk ve organize suçla mücadele, azınlıklara kişisel ve mülkiyet hakların tanınması da dâhil olmak üzere üç ana kriterin geliştirilmesi ve kurumsal yapılanma ile desteklenmesi Arnavutluk'ta devam etmektedir (European Council, 2018, s. 17). Yukarıda belirtilen gereklilikler özellikle temel öncelikler hususunda Avrupa Konseyi Arnavutluk'un kaydettiği ilerlemeyi kabul etmiş ve Arnavutluk'un katılım müzakerelerine katılımını kabul etmiştir. Bu bağlamda Komisyon'un gerekli hazırlık çalışmalarına başlaması gerektiğini de belirtmiştir (European Council, 2018, s. 19-20).

Sonuç olarak, Avrupa Parlamentosu 2009'da Arnavutluk'un NATO'ya katılımını, Avrupa Konseyi'nin 26-27 Haziran 2014'te Arnavutluk'a aday statüsü verilmesi için aldığı kararı, Komisyon'un 2016'da Arnavutluk'un katılım müzakerelerinin başlatılmasını öneren kararı, Arnavutluk'un temel öncelikler için gereken reformları yaptığı ve bu hususta çaba gösterdiğini dikkate alarak ve katılım müzakerelerinin başlamasının Arnavutluk'un reformlar kapsamında ivme kazanacağına ve demokratik kurumların konsolidasyonu için güçlü bir katalizör olacağına ilişkin görüş beyanını gerekçe göstererek Arnavutluk ile müzakere sürecinin başlamamasını stratejik bir hata olarak gördüğünü belirtmiştir (European Parliament, 2019, s. 2-4). Fakat Fransa, Danimarka ve Hollanda Arnavutluk'un yeterli gelişimi göstermediği ayrıca özellikle siyasallaşmış yargı, göç ve yolsuzluk konusunda ülkenin henüz gerekli ve yeterli seviyede olmadığı gerekçesiyle kararı reddetmiştir. Bu durum AB üye devletlerinin genişleme perspektifinde ortak bir kanıda olmadığını da gözler

önüne sermiştir. Bu durumu çözmek amacıyla ile 2020’de yapılacak Zagreb zirvesinde Avrupa Konseyi kararları dikkate alınarak genişleme konusuna dönmeye karar vermiştir. Bu duruma bağlı olarak Arnavutluk katılım müzakereleri başlamış fakat diyalog kurulması için ülke bekleme odasına alınmıştır (European Parliament, 2019, s. 3-4). Ancak dikkat çekici diğer bir husus da Yunanistan yönetiminin bu hususta sessiz kalmış olmasıdır. Keza Arnavutluk’un tam üyeliği konusunda Birlik içerisinde en önemli aktörlerden biri olan Yunanistan’ın müzakere kararına ilişkin muhalif kanatta yer almamasını, Yunanistan’ın bu devletle olan sorunlarını çözebilmek için ülkeyi üyelik vizyonu içinde tutmak kaygısından kaynaklandığını iddia edebiliriz. Keza ülkenin bu vizyondan uzaklaşması Yunanistan’ın da bu ülkeyle sorunlarını, büyük ölçüde kendi çıkarları dahilinde, çözebilmek için önemli bir kozu kaybetmesi ve sorunları çözmek için Arnavutluk’un motivasyonunu kaybetmesi sonucunu doğurabilir. Unutulmaması gerekir ki Arnavutluk için birinci dış politika önceliği Yunanistan ile sorunlarını çözmek değil, AB’ye üye olabilmektir.

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra Yunanistan, her ne kadar hayır cephesinde yer almasa da, mevcut durumu kendi çıkarı için kullanmaktan da geri durmamıştır. Keza Aralık 2018 tarihinde Yunanistan Başbakanı Alexis Tsipras, Arnavutluk’taki Yunan azınlığın haklarına saygı gösterilmesinin Arnavutluk’un AB’ye girmesinin ön koşullarından olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Tsipras ve Edi Rama arasında 12 Nisan 2019’da yapılan görüşmede Tsipras, Arnavutluk’taki Yunan yerli azınlığın mülkiyet hakları da dahil olmak üzere insan hakları sözleşmesine bağlı olarak düzeltilmesini ve uygulanmasını talep etmiştir. Ayrıca Arnavutluk Bakanlar Konseyi’nin Arnavutluk’un Güney kısmında bulunan Himara bölgesindeki Yunan mülkiyetinde olan 46 bloğu millileştirmesi üzerine aradaki kriz artmıştır. Bu durum üzerine Yunanistan yönetimi: *“Uluslararası hukuka saygı, azınlık haklarına saygı ve hukukun üstünlüğünü korumak AB üyeliği için vazgeçilmez kriterlerdir.”* şeklinde açıklama yapmıştır (CNN Greece, 2018; CNN Greece, 2019). Böylelikle Arnavutluk’un Yunanistan ile sorunlarını çözmeden AB ile entegrasyonu gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı net biçimde ortaya çıkmıştır.

2.3. Genel Değerlendirme

Çalışmamızın ilk bölümünde Arnavutluk siyasi tarihi açıklanmıştır. Bir devletin yakın tarihi ve sosyo ekonomik durumu belirtilmeden günümüzde amaçları doğrultusunda nasıl davranışlarda bulunduğu tam olarak anlaşılamayacağından hareketle komünist yönetimden çıkan Arnavutluk'un AB entegrasyonu için kat etmesi gereken mesafe Arnavutluk yakın tarihi ile daha kolay anlaşılabilir. Arnavutluk'un AB entegrasyonu için kat etmesi gereken mesafe Arnavutluk yakın tarihi ile daha kolay anlaşılabilir.

İkinci bölümde Arnavutluk'un genel çıkarları doğrultusunda AB'ye üye olmak isteğinin Balkan coğrafyası için Batı dünyasının ortaya koyduğu nihai hedefle uyumlu olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda Yugoslavya'nın parçalanmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni devletler ile Arnavutluk'u içeren Batı Balkanlardaki etnik sorunların ve istikrarsızlığın, bu ülkelerin AB ile entegrasyon süreçleri ve araçlarıyla bertaraf edilmeye çalışıldığı gösterilmiştir. Genel itibari ile, bu bölümde hem SAA hem de Temel Öncelikler Üst Düzey Diyalog Toplantıları ile Arnavutluk'un AB aday statüsü alması ve üyelik hedefiyle müzakerelere başlaması için yapılan reformlar ve Arnavutluk'un AB müktesebat uyumu incelenmiştir. Bu doğrultuda Arnavutluk'a yapılan yardımlar analiz edilmiştir ve AB'nin gerekli yardımı Arnavutluk'a yapıp yapmadığı incelenmiştir. Genel itibari ile AB ile Arnavutluk arasında süreç olumlu şekilde seyretse de Arnavutluk müzakerelere başlama kapasitesine tam olarak sahip olup olmadığının Birlik üyesi ülkeler için dahi bir tartışma konusu olmaya devam ettiği bu bölümde vurgulanmıştır.

AB ile uyum için gerekli siyasal ve ekonomik çabayı göstermek konusunda ısrarlı olan Arnavutluk, AB üyesi devletleri de çabasının olumlu karşılanması için ikna etmek durumunda kalmıştır. Müzakerelerin başlamasına karşı olan Fransa, Danimarka ve Hollanda Arnavutluk'un henüz gerekli gelişmeyi göstermediği iddiası ile sürecin bir sonraki aşamaya taşınmasına karşı çıkmıştır. Bölümde Yunanistan'ın ise 2003'ten beri bölgede inisiyatif üstlendiği ve uyumlaştırıcı aktör görevi görmek istediği belirtilmiştir. Ancak bu hususla bağlantılı olarak Yunanistan ile sorunlar başka boyutlara varmaktadır. Öyle ki, sürecin bu kısmından sonra iki ülke arasında var olan ikili sorunların bu süreci nasıl etkilediği tartışılacaktır. Keza Yunanistan-Kuzey Makedonya yahut Yunanistan-Türkiye ilişkilerinde de görüldüğü Yunanistan bu ikili sorunların çözümü için AB üyeliği kozunu başarılı bir şekilde kullanmanın daima bir yolunu bulabilmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümü benzer bir ilişki biçiminden Arnavutluk-Yunanistan ilişkileri için de geçerli olup olmadığı sorusunun yanıtı aranacaktır.

3. BÖLÜM

3. YUNANİSTAN-ARNAVUTLUK ARASINDAKİ TEMEL SORUNLAR

Arnavutluk'un AB tam üyelik sürecinde AB ve Arnavutluk dışında Yunanistan da önemli bir aktör olarak karışımıza çıkmaktadır. AB ikinci genişlemesi ile 1981'de tam üyelik statüsü alan Yunanistan, AB üyeliğini elde ettiği tarihten itibaren üyelik statüsünü bölgesel bir güç olmak ve kendi bölgesinde AB'nin temsilcisi görevini üstlenmek için kullanmak istemiştir. Bilhassa 2003 Selanik AB-Batı Balkanlar Zirvesi'nde ve akabinde Atina Anlaşması'na ev sahipliği yapmasıyla Yunanistan, Balkanlar bölgesinde kendi pozisyonunu yeniden konumlanmıştır. Balkan bölgesinde bir AB üyesi olarak Yunanistan, Selanik Zirvesi'nden itibaren Batı Balkan ülkelerinin AB entegrasyon sürecine dahil olan gayri resmi bir moderatör görevi üstlenmiştir. Yunanistan'ın bu misyonu, entegrasyon sürecinde olan ülkelerin üzerinde Yunanistan ile sorunlarını çözmeleri konusunda bir baskı yaratmaktadır. Bu bağlamda AB aday veya potansiyel aday ülkelerle yaşanan ikili sorunlarda Yunanistan daima AB kartını masaya koyarak sorunlarını uluslararası bir platforma taşıma çabasına girmiştir. Böylelikle AB aday veya potansiyel aday ülkeler üzerinde baskı kurmaya ve taleplerini kabul ettirmeyi hedeflemiştir. Bu yüzden Arnavutluk gibi entegrasyon sürecine dahil olmak isteyen ülkelerin Yunanistan ile ilişkilerini çözmesi kaçınılmaz bir hale gelmektedir.

Kuzey Makedonya ve Yunanistan arasındaki isim sorunu Yunanistan'ın AB üyeliği hedefinde ilerleyen ülkelere karşı nasıl bir tutum izlediği ve problemleri olan devletler için AB üyeliğini bir dış politika aracı olarak araçsallaştırdığına yönelik bir örnek niteliğindedir. Günümüze en yakın örnek olan Makedonya isim sorunu, Arnavutluk'un Yunanistan ile olan ikili ve tarihi sorunlarını çözmeden entegrasyon hedefine ulaşamayacağına yönelik iddiamızı güçlendirmektedir. Türkiye örneğinde de görüleceği üzere, özellikle Türkiye'nin 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi öncesinde başta Kıbrıs sorunu olmak üzere, karasuları sorunu, Heybeliada Ruhban Okulu sorunu, FIR sorunu gibi sorunları Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesi için birer koz olarak kullandığı anımsanmalıdır. Türkiye'nin tam üyelik müzakereleri sürecinde de özellikle Kıbrıs sorunu ve Gümrük Birliği'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi dahil tüm üye devletlere ayrımcılık yapılmaksızın uygulanması sorununu da Yunanistan'ın araçsallaştırdığı örneklerine rastlamak mümkündür. Bu çalışmada

Yunanistan'ın benzer bir araçsallaştırmayı Arnavutluk için de kullanıp kullanmadığı sorusunun yanıtları aranacaktır. Bu çerçevede çalışmanın bu bölümünde Yunanistan ve Arnavutluk arasındaki tarihi sorunlar anlaşılmalı çalışılacak ve sorunların güncel durumu analiz edilecektir. Bu bağlamda, iki devlet arasında var bulan sorunların günümüze değin çözülmeme sebepleri de analiz edilecektir.

Yunanistan ve Arnavutluk arasında ortaya çıkan sorunların temelinde tarihi gerekçeler mevcuttur. Bu tarihi süreçte asıl olarak Çamerya sorunu, İkinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası periyotta etkili olmuştur. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak Çamerya sorunu incelenecektir. Daha sonra Çamerya sorunu ile ilişkili olan taşınmaz mallara ilişkin sorun analiz edilecektir. Üçüncü olarak kaynağını İkinci Dünya Savaşı'ndan alan ve günümüzde halen mevcudiyetini koruyan savaş hali sorunu incelenecektir. Dördüncü başlıkta Arnavutluk egemenliği altında ve Arnavutluk toprakları içerisinde yaşayan Yunan azınlık konusu ve Arnavutluk'un azınlık politikaları analiz edilecektir. Böylelikle Yunanistan'ın Arnavut azınlığa, Arnavutluk'un ise Yunan azınlığa karşı hem ulusal hem de uluslararası politikaları tartışılacaktır. Beşinci olarak iki devlet arasındaki deniz sınırı sorunu ve ardından da Trans Adriatic Pipeline (Trans Adriyatik Boru Hattı, TAP) nedeniyle ortaya çıkan ihtilaflar tartışılacaktır. Tüm bu sorunların varlığı iki devlet arasındaki sorunların yoğunluğunun iki ülkenin birbiriyle derin bir ilişki ağına sahip olduğu gerçeğini gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu sebeple de sorunların çözümleri ayrı ayrı değil, bütünleşik şekilde düşünülmelidir. Arnavutluk'un AB entegrasyon süreci ancak bu farklı konu başlıklarında, ortak anlaşmazlıklardan kaynaklanan sorunların çözümüyle gerçekleşebilecektir.

3.1. Çamerya Sorunu

Çamerya Yunanistan'ın kuzeyinde, Arnavutluk'un ise güneyinde bulunan, Kuzey Epir bölgesinin bir parçasını oluşturan bölgedir. Çamerya isminin nereden geldiği hususunda tam bir uzlaşma olmasa da Antik İllirya medeniyeti ile bir bağlantısının olabileceği görüşü hakimdir (Vickers, *The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece*, 2002, s. 3). Ayrıca sözcüğün bölgenin ortasından geçen Çiyam Nehri ile de bağlantılı olduğu iddialar arasındadır. (Kaynar & Ak, 2017, s. 84). Çamerya Arnavutları, 1913 tarihinde imzalanan Floransa Protokolü ile Kuzey Epir bölgesinin Arnavutluk'a bırakılmasının ardından Epir bölgesi içerisinde yaşayan ve çoğunluğu Müslüman olan bir Arnavut topluluğudur (Kaynar & Ak,

2017, s. 85). Floransa Protokolü ile bölgenin özerk bir statü ile Arnavutluk'a bağlanmasına kadar, Yunan tarihçiler bölgenin Arnavutlaştırılmaya çalışıldığını ileri sürmüşlerdir (Vickers, The Greek Minority in Albania – Current Tensions, 2010, s. 2).

Kaynak: <https://enacademic.com/dic.nsf/enwiki/1090665> (e.t. 10.01.2020)

Resim 3.1. Çamerya Bölgesi Haritası,

Yunanistan ve Arnavutluk arasındaki ihtilafın ilk kaynağı, aslında yıllardır süre gelen Çamerya çekişmesini bir problem haline getiren Londra Konferansı (1912-1913) olmuştur. Arnavutluk 1913 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra konferansta alınan kararlar neticesinde Çamerya bölgesinin büyük bölümü Yunanistan'a bırakılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yaşanan bu hadiseye kadar bölgedeki Arnavut nüfusunun bölgenin toplam nüfusuna oranı %93 iken 1918'de Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonraki süreçte bu oran %50'lere kadar gerilemiştir (Yavuz, 2014, s. 86). Bu gerilemenin bir diğer kaynağı ise Floransa sınırı çizildikten sonra bile Çamerya Arnavutlarına karşı uygulanan baskı ve zorlama ile göçe zorlanmalarıdır. 23 Şubat 1913'te 72 sivil Arnavut Müslüman, Arnavutluk sınırına yakın Aydonat (Paramithia) şehri civarında Yunan militanlarca öldürülmüştür. Bu olayın akabinde tedirgin olan bölge halkı göç etmek zorunda kalmıştır (Vickers, The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece, 2002, s. 4).

Ortaya çıkan ihtilafın ikinci kaynağı ise, 1921-1926 yılları arasında uygulanan ve Lozan Barış Antlaşması çerçevesinde gerçekleşen Rum-Türk vatandaşlarının mübadelesidir. Antlaşma din temelli bir mübadeleyi öngördüğü için, sadece Yunanistan'da azınlık olarak

bulunan Türkler değil aynı zamanda Yunanistan Arnavutları da Türkiye'ye göndermiştir. Bu uygulamanın altında yatan amaç ise Anadolu'dan gelecek Rumları Çamerya bölgesine yerleştirmek ve Çamerya Arnavutlarını Anadolu'ya gönderebilmek ve böylece bölgeyi Yunanlaştırmaktır (Yavuz, 2014, s. 86). Türk hükümeti bu kapsamda tahminen 85 bin Çamerya Arnavutuna kapısını açmıştır (Türbedar, 2004, s. 117). 1920'lerin başında Milletler Cemiyeti, Çamerya Arnavutlarını da kapsayan Türk-Yunan mübadelesi hakkında bir karma komisyon kurulmasına karar vermiştir. Komisyon'un 1924 kararı çerçevesinde, Müslüman ve Arnavut kökenli Yunan halkının ve daha özelde ise Çamerya'nın da içinde olduğu Epir bölgesinde ikamet edenlerin mübadelenin dışında tutulması gerektiğini açıklanmıştır (Vickers, The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece, 2002, s. 4). Cemiyet Konseyi'nin 30. oturumunda, Yunanistan yönetiminin Epir Arnavutlarını Türk kökenli Rumlar olarak adlandırmasının kitlesel göçü teşvik ettiğini ve ikinci bir kimliği (Arnavut kimliğinin yanı sıra Türk kimliği) benimseye zorladığını beyan edilmiştir. Bu doğrultuda Arnavut kökenli Müslüman azınlığın korunmasını zorunlu olarak görmüşlerdir. Ancak Yunanistan yönetimi Anadolu'dan gelen Ortodoks göçmenleri Çamerya'ya yerleştirerek Arnavut Müslümanlara göç etmeleri için bir baskı oluşturmuştur. Bu şekilde 1920'ler boyunca Petrovica ve Shendallinja gibi şehirlerde bulunan Arnavut yerleşimleri boşaltılmış ve birçok Çamerya Arnavutu Arnavutluk'a ya da Anadolu'ya zorunlu göç etmek zorunda kalmıştır (Vickers, The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece, 2002, s. 5). 1926 tarihinde Yunanistan'ın politikaları Çamerya Arnavutları için biraz daha yumuşatılmışsa da hiçbir zaman olumlu yönde seyretmemiştir. Öte yandan aynı yıllar içinde güçlenen İtalya-Arnavutluk ilişkileri, Yunanistan için bir endişe kaynağı olmuş ve Çamerya Arnavutları üzerinde baskı aynı şekilde devam etmiştir. Çünkü Yunan hükümeti Çamerya Arnavutlarını "ulusal azınlık" olarak tanımamış ve bu vesileyle Arnavutluk'a iç işlerine karışma hakkı vermediğini öne sürmüştür (Vickers, The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece, 2002, s. 5)

Yunanistan-Arnavutluk arasındaki Çamerya mücadelesinin üçüncü kaynağı, İkinci Dünya Savaşı'yla bağlantılı olarak Yunanistan'daki Metaksas iktidarı ve Yunanistan iç savaşıdır. Metaksas'ın 1936 yılında Yunanistan'da iktidara gelmesi ve ivedilikle Yunanistan Kralı'nın da onayını alarak diktatörlüğünü ilan etmesi Çamerya Arnavutları adına daha sorunlu günlerin habercisi olmuştur (Jelavich, 2009, s. 220-222). Metaksas iktidarı Çamerya Arnavutlarının yaşadığı bölgelerde Arnavutça yer, mekân isimlerini ve tabelaları

Yunancalarıyla değiştirmiştir. Bununla birlikte Arnavutça yasaklanmış ve Arnavut mülklerine el koyulmuştur. Bu duruma paralel şekilde Çameryalıların mülklerini Yunan vatandaşlarına verilerek Arnavutlar göçe maruz bırakılmıştır. Bölgenin nüfus yapısını değiştirme fikri Metaksas döneminde daima gündemde kalmış ve aynı zamanda Arnavutları Müslüman ve Ortodoks şeklinde ayırıp hem bir iç kırım yaşanması hem de Helen kültürüyle asimile edilmeleri amaçlamıştır. Bahsedilen bu politika sadece Arnavutlara özel olarak uygulanan bir politika değildir. Çoğunlukla Müslüman ancak genelde bütün azınlıklara karşı benzer bir politika bu dönemde Yunanistan tarafından benimsenmiştir (Kaynar & Ak, 2017, s. 86; Vickers, The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece, 2002, s. 5). Örneğin, Yunan iç savaşı sonrasında, 1946-49 döneminde, Yunanistan'ın Kuzey bölgesinde yaşayan Makedonların bir bölümü sınır dışı edilmiştir. Sürgün edilen Makedonlara mülklerini görme izni ancak 2003 yılında verilmiştir (Türbedar, 2004, s. 118). Bu durum Weiner'in "Makedon Sendromu" kavramıyla da açıklanabilmektedir. Tıpkı Makedonlara uygulandığı gibi Arnavut azınlığa verilmesi gereken azınlık hakları ya verilmemiş ya da çok geç verilmiştir. Bu kapsamda Arnavutça resmi olarak Yunanistan'da kabul edilmemektedir. İlköğretim de dâhil olmak üzere eğitim ve öğrenim Yunanistan tarafından millileştirilmiştir. Diğer bir deyişle Yunanistan azınlıklar üzerinde baskı ve kontrol mekanizması kurmuş ve farklı kültürlerin yaşamasına izin vermemiştir. Bu durum Arnavutluk'u zoraki bir kabulleniş teslim etmiştir. Öyle ki Weiner'e göre ikili diyalog ve arabuluculukla çözülebilecek ve ortak kazanımla sonuçlanabilecek Balkan anlaşmazlıkları, Yunanistan'ın AB kozunu ileri sürmesinden dolayı Kuzey Makedonya örneğinde de görüldüğü üzere ortak kazanımla değil Yunanistan'ın lehinde sonuçlanmıştır. Komşu devletlerin dış politikalarını etkileme ve manipüle etme kabiliyetini AB üyeliği ile dolaylı olarak elde eden Yunanistan, aynı baskıyı Arnavutluk üzerinde de oluşturmaktadır. (Weiner, 1971, s. 674)

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından hali hazırda İtalya'nın ilhak ettiği Arnavutluk, İtalyan hükümetiyle bir anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşma içeriğince, Mihver devletlerinin savaşı kazanması durumunda muzaffer güç olarak İtalya, Arnavutluk ve Kosova'nın birleşmesini vaat etmiş ve bununla birlikte "Büyük Arnavutluk" hedefi çerçevesinde, Yugoslavya ve Yunanistan'da Arnavutların yaşadığı bölgeleri (Kosova ve Çamerya'yı) Arnavutluk egemenliğine vereceğini vaat etmiştir. Bu doğrultuda da Çamerya İtalyanlar tarafından silahlandırılmıştır (Vickers, The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece, 2002, s. 5-6). Yunanistan ise Kosova ve Çamerya bölgesini de

içine alacak “Büyük Arnavutluk” projesinin gerçekleşmesinden endişe duymuş ve bu kapsamda uluslararası gözlemcileri speküle etmeye başlamıştır (Vickers, The Cham Issue-Where To Now?, 2007, s. 5).

Arnavutluk İtalya tarafından ilhak edildiğinde, bölgedeki Arnavut ve İtalyan orduları birleştirilmiştir. Bu şekilde Mihver kuvvetlerinin Yunanistan’ı işgalinde Arnavut silahlı kuvvetleri de rol oynamıştır. Hem Arnavutlar hem de Yunanlılar için İtalya’nın ortak düşman olması iki tarafı birbirine yakınlaştırmamıştır. Çünkü Yunanistan hali hazırda Epir bölgesinde hak iddia etmiş ve Çamerya Arnavutlarına karşı tutumunu değiştirmemiştir (Türbedar, 2004, s. 110). Bu durum savaş bittiğinde Yunanistan’ın Çamerya Arnavutlarına “içimizdeki düşman” şeklindeki bakışının oluşmasına neden olarak Çamerya Arnavutlarının katledilmesiyle son bulmuştur. Yunan kuvvetlerinin bölgede İngiltere tarafından desteklenen saldırıları oldukça kanlı boyutlara ulaşmıştır: 1944-1945 yılları arasında kasaba ve köylere yapılan saldırılarda 3,242 Arnavut sivil öldürülmüş, 68 köyde yaklaşık 6.000 ev yağmalanmıştır. Müslüman Arnavutlardan kalan ibadethaneler yakılmış ve tahrip edilmiştir. Buna ek olarak Ortodoks Arnavutlar da asimile edilmiş, Arnavutça tamamen yasaklanmıştır. Böylelikle Yunanistan, Ortodoks da olsa güvenmediği Arnavutlara karşı demografik bir üstünlük sağlamıştır (Hatipoğlu, 2005, s. 6; Vickers, The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece, 2002, s. 6-7).

Arnavutluk hükümeti Çamerya Arnavutları sorununu 1946’da yapılan Paris Barış Konferansı’nda gündeme taşıyarak tazminat ve el konulan malların iadesi talebinde bulunmuş ancak bir sonuç alınamamıştır (Yavuz, 2014, s. 87). Bununla birlikte Yunanistan iç savaşı boyunca Enver Hoca yönetimi altındaki Arnavutluk, Yunanistan Komünist Partisi’ne (KKE) ve Yunan Halk Kurtuluş Ordusu’na (ELAS) destekte bulunmuştur. Bu durum İngiltere eksenine girmeye başlayan Yunanistan ile SSCB ve Yugoslavya desteğini alan Arnavutluk’un arasını iyice açmıştır. Bu durumun sonucu olarak Çamerya Arnavutları Arnavutluk’a kaçarak vatandaşlık almak zorunda kalmıştır (Jelavich, 2009, s. 333). 1947 tarihine kadar Çamerya Arnavutları kötü durumlarını, zorunlu göçlerini, asimilasyon sürecini ve mülkiyet sorunlarını ulaşabildikleri her uluslararası alanda anlatmaya çalışsalar da bu tarihten sonra iki farklı kampın etkisinde olan iki devlet için Çamerya Arnavutları konusu 1991 yılında SSCB’nin dağılmasına kadar dondurulmuş bir sorun olarak kalmıştır (Vickers, The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece, 2002, s. 8).

1991'in Ocak ayında Arnavutluk'ta Çamerya Arnavutlarının haklarını ifade etmek ve korumak amacıyla Çamerya (Ulusal) Politik Derneği (CSPA/CPA) kurulmuştur. 1992 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden iki sene sonra 27 Haziran tarihi Arnavutluk'ta "Çamerya Arnavutlarına karşı Şovenist Soykırım Günü" ilan edilmiştir. 1999'un Ağustos ayında Yunanistan başbakanı Kostas Simitis'e Arnavutluk'u ziyareti sonrasında bir dilekçe gönderilmiştir. Bu dilekçede: Çamerya Arnavutlarının kendi bölgelerine dönmek istediklerini, doğal hakları olan mülklerinin geri verilmesini, insan haklarına uygun şekilde tanınmayı ve Arnavutluk'un uluslararası organizasyonlar içerisinde Çamerya Arnavutları sorununa daha çok önem vermesini talep etmişlerdir. Dilekçenin son paragrafında şu ifade yer almaktadır: *"Biliyoruz ki, Çamerya sorunu çözülmedikçe ne Balkanlarda barış ne de Yunanistan ve Arnavutluk arasında yakın ve dostane ilişkiler olmayacaktır."* (Vickers, The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece, 2002, s. 9) Dilekçenin son paragrafı göstermektedir ki, iki devlet arasındaki Çamerya uzlaşmazlığı hem bölgesel istikrarın hem de ikili ilişkilerin merkezindedir. Bu yüzden, bölgenin istikrarı bir yana, uzlaşma sağlanmadan, ilerleyen bölümlerde daha detaylıca açıklanacak olan savaş hali ve mülkiyet sorunu (ki bu durum iki ülkeyi düşman, mülkiyetleri düşman mülkiyeti yapmaktadır) çözülmeden Arnavutluk'un AB'ye üyeliğini Yunanistan'ın zorlaştıracığı kanaatindeyiz.

Kasım 1999'da CPA, İstanbul'daki AGİT zirvesi sırasında "Çamerya Sorunu: Bir Çözüm Arayışı" başlıklı bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantı AGİT zirvesinden bağımsız olsa da AGİT konferansına katılan heyetler bu toplantıya davet edilmişlerdir. Bu toplantıda Çameryalılara karşı yapılan 1944-45 katliamının Holocaust'dan farklı olmadığı söylenmiş ve bunun yanı sıra Çamerya Arnavutları için Arnavutça eğitim gibi kültürel ve eğitimsel hak talepleri de yinelenmiştir. Toplantıda iki ülke arasında bir komisyonun kurulması teklif edilmiş ancak bu fikir hiçbir zaman hayata geçmemiştir. 1999'un sonunda iki tarafın başbakanları Ilir Meta (Arnavutluk) ve Costas Simitis (Yunanistan) bir görüşme gerçekleştirmiş ancak Çamerya sorunu gündemde yer bulamamıştır. (Vickers, The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece, 2002, s. 9) Bu durumun bir sebebi bulunmaktadır ki bu da Yunanistan tarafının Çamerya konusunu ve savaş hali sorununu kapanmış bir dosya olarak nitelendirmesinden kaynaklanmaktadır (Zeneli, 2018, s. 55; Vickers, The Cham Issue- Where To Now?, 2007, s. 9). Ancak Arnavutluk yönetimi bu sorunun varlığının kabulünü talep etmiş, aynı zamanda Yunanistan'ın uyumlu hareket ettiği AB müktesebatına ve uluslararası hukuka uygun şekilde bu sorunun çözülmesini istediğini

belirtmiştir. Aynı yıl Arnavut bir siyasetçi olan Sabri Godo yaptığı açıklamada Yunanistan'ın bütün tartışmaların kaynağında yer alan, savaş durumu yaratan ve bu durumu hala yürürlükten kaldırılmadığı için sürdüren savaş ilanının kaldırılması gerektiğini belirtmiş, ancak bu şekilde diplomatik görüşmeler sonucunda bir çözüm olabileceğini söylemiştir. Aynı zamanda Yunanistan tarafının iddiasına göre yapılan iş birliği anlaşmaları bahsedilen savaş hali durumu kendiliğinden ortadan kalkmıştır (Vickers, The Cham Issue- Where To Now?, 2007, s. 10-11). Ancak bu durum kendiliğinden yok olacak bir durum değildir. Yunanistan, savaş tazminatını kabul etmemek ve Çamerya Arnavutlarının haklarının iadesini karşılamamak adına savaş hali kanununun geçerli olmadığını beyan etmektedir. Diğer bir deyişle Yunan yönetimi gerek politik gerek ekonomik sonuçlarıyla karşılaşmak istemediği bu sorunu göz ardı etmektedir. Fakat bu durum iki taraf arasında ihtilaf yaratmış ve Arnavutluk'un AB sürecinde çözümü zor ikili bir tıkanıklığa yol açmaktadır.

Yunanistan'dan Arnavutluk'a göç etmek zorunda kalan Çamerya Arnavutlarının 2001 tarihinde yapılan 57. Anma Töreni sırasında 500 kişiye yakın bir grup el koyulan mülkiyet haklarını talep etmek ve Çamerya'ya dönebilmek için Tiran'daki Yunanistan elçiliğine doğru bir gösteri yürüyüşü gerçekleştirmiştir. Bu gösteriyi takip eden birkaç gün içinde Yunanistan dışişleri bakanlığı sözcüsü yaptığı açıklamada Çamerya sorununun var olmadığını iddia etmiş ve bu sorun hakkında konuşan kesimleri bölgeyi istikrarsızlaştırmayı istemekle suçlamıştır. Bu durum Arnavutluk için sadece Çam Arnavutları sorunu olmaktan çıkmış ve Arnavutluk'un AB geleceğini de ilgilendiren bir boyut kazanmıştır (Vickers, The Cham Issue- Where To Now?, 2007, s. 11; Vickers, The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece, 2002, s. 11). 2004 yılında, Çameryalı Arnavutlar 1944-45 yılları arasındaki katliamı araştırmak, kanıt toplamak ve sonra bu kanıtları uluslararası topluma sunmak amacıyla Çamerya Araştırma Enstitüsü'nü kurmuştur. Bunun ardından, 2005 yılında Çamerya Arnavutlarının haklarını savunmak ve taleplerini dile getirmek için Entegrasyon ve Adalet Partisi (PDI) kurulmuştur. Böylece Çamerya sorunu siyasete taşınmıştır. Bu parti daha sonralarda Adalet Bütünleşme ve Birlik Partisi ismini alarak 2013 Arnavutluk seçiminde parlamentodan dört sandalye almayı başarmıştır. Böylece Çamerya Arnavutlarının sorunları meclise resmi temsilciler vasıtasıyla taşınmıştır (Yavuz, 2014, s. 88).

Sonuç olarak, Arnavutluk hem Çamerya Arnavutlarının mevcut durumunu hem de iki ülke arasında yıllardır süre gelen savaş hali sorununun çözülmesi için yıllar boyunca süren bir

gayret göstermiştir. Bu doğrultuda bir çözüm bulunabilmesi için sorunu uluslararası sahneye taşımıştır. Arnavutluk Başbakanı Edi Rama'nın 2016 yılında verdiği bir demeçte, Yunanistan'ın Çamerya Arnavutlarına karşı sert tutumunun gevşetilmesi gerektiğini söylemiş, savaş hali durumunun Çameryalı Arnavutların topraklarına dönmemesi için günümüzde de yürürlükte kaldığını iddia etmiştir (Mejdini, Albania PM Highlights Cham Plight on Greek TV, 2016). Aynı yıl AB Genişlemeden Sorumlu Komisyon Üyesi Johannes Hahn, iki tarafın periyodik olarak bir araya gelerek Çamerya sorunu dâhil olmak üzere bütün problemleri ortak bir paydada çözmesini istemişse de Yunanistan yönetimi Hahn'ı Arnavut irredantizmini desteklemekle suçlamıştır. Dahası, Yunanistan yönetimi böyle bir sorunun ve böyle bir grubun var olmadığını da savunmuştur. Öte yandan Arnavutluk'ta yaşayan Çamerya Arnavutları Yunanistan'a girmek için izin istediğinde Yunanistan yönetimi ret cevabı vermiştir (Mejdini, Greece Accuses Hahn of Backing Albania Over Chams, 2016). Çünkü Çamerya Arnavutlarının kabulü bir AB üyesi olan Yunanistan için geçmişte el koyulan malların iadesi, söz konusu topluluğun Epir bölgesine dönerek yerleşmesi, geçmişte yapılan katliamın ve zorunlu göçün kabul edilmesi anlamına gelecektir. Bu da Yunanistan'ı toprak bütünlüğüne halel getirecek bir girişim olmasa da bölgedeki demografik yapının değişmesi ihtimali nedeniyle endişelendirmektedir. Bu durum Arnavutluk için koşulluluk ilkesine ek olarak çözmesi gereken başka bir problemler zinciri yaratmaktadır ve günümüzde de hala iki ülke arasında bu konuda bir uzlaşma sağlanamamıştır.

3.2. Mülkiyet Sorunu

Yunanistan ve Arnavutluk arasında ortaya çıkan mülkiyet sorunu Çameryalı Arnavutların Kuzey Epir bölgesindeki taşınmaz mallarını terk ederek zorunlu göçe maruz bırakılması üzerine ortaya çıkmıştır. Daha sonradan zorunlu bir iltica yaşayan Çamerya Arnavutlarının mülklerine geri dönme isteği ve Yunanistan'ın bu talebi reddetmesi sorunu yaratan ana unsur olmuştur. Çalışmanın bir önceki bölümünde de belirtildiği üzere, sorunun ortaya çıkmasına sebep olan ilk kaynak, I. Balkan Savaşı sonrasında düzenlenen 1912 Londra Konferansı olmuştur. Konferans neticesinde Çamerya bölgesinin birkaç köyü hariç tamamı Yunanistan'a verilmiştir. Bu nedenle bölgede yaşayan Arnavutlar göç etmek durumunda kalmıştır.

İkincil olarak, 30 Ocak 1923 tarihinde başlayan bir mübadele anlaşması soruna başka bir boyut katmıştır. Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol madde 1 içeriğinde, Türk topraklarında mukim Rum Ortodokslar ile Yunan topraklarında mukim Müslümanların mübadelesi gerçekleşecektir. Aynı zamanda anlaşmaya imzacı taraflar, 5. madde kapsamında mübadillerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına zarar gelmeyeceğini taahhüt etmiştir (Lozan Mübadilleri Vakfı). Temelde mübadele, halkların dini üzerinden belirtilmiştir. Milletler Cemiyeti'nin 1922-1923 yaptığı bir analiz sonucunda Kuzey Epir'in Görice (Korcha), Ergiri (Gjirokaste), Himara (Himarë) bölgesinde yaşayan yaklaşık 228 bin Arnavut'un 112 bini Hristiyan, 114 bini Müslümandır (Psomas, 2008, s. 267). Bu doğrultuda mübadele anlaşması Hristiyan olan Arnavutları değil yalnızca Müslüman olan Arnavutların göç etmesini içermektedir. Süreç 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması ve Lozan Antlaşmasına Ek olarak imzalanan Türkiye-Yunanistan Mübadelesi Antlaşması ile devam etmiştir. Sürecin nihai sonucu 10 Haziran 1930 yılında bir önceki protokolün düzenlenmesi ile tamamlanmıştır. İmzalanan düzenleme neticesinde madde 5-9-16 ve 20 uyarınca, Yunanistan'dan göç eden mübadillerin taşınmaz mallarının Yunanistan hükümetine geçmesi ve bu mallar için belirli bir tazminat ödemesi kararlaştırılmıştır (Lozan Mübadilleri Vakfı). Bu durum 1920'ler boyunca gerçekleştirilen mübadelenin etik niteliği gözetilmeksizin yasal zeminini hazırlamıştır. Diğer bir deyişle Yunanistan ve Türkiye bu anlaşmanın bağlayıcılığı kapsamında mübadillerin taşınmaz mallarına sahip olabilmıştır.

Ancak taşınmaz mallar sorunun en büyük kaynağı İkinci Dünya Savaşı ve savaşı takip eden süreçtir. 1940 tarihinde İtalya önce Arnavutluk'u sonra Yunanistan'ı işgal etmiştir. Savaşın bitimine kadar Arnavutluk İtalyan hâkimiyeti altında kalmıştır. İtalya Yunanistan'ı işgal ederken sadece kendi silahlı birliklerini değil Arnavut garnizonlarını da kullanmıştır (Türbedar, 2004, s. 110). Yunanistan ise 2636 sayılı kararname ile İtalya'ya ve Arnavutluk'a savaş ilan etmiştir. Savaş ilanı ile aynı zamanda 2637 sayılı kararname ile İtalyan ve Arnavut vatandaşların tüm servet ve mallarına el konulmuştur (Progonati, 2012, s. 129). 1941 itibarıyla İtalya geri çekilmiş ve Almanya Yunanistan'ı işgal etmiştir. Alman işgalinden sonra Çameryalı Arnavutlar silahlanmaya başlamıştır. Hem Almanlara karşı hem de Yunanlı milliyetçi kuvvetlere karşı mücadele veren Çamerya Arnavutları, 1944-1945 yılları arasında Yunan milliyetçi komutan Napolyon Zerva liderliğinde katliama maruz bırakılmıştır (Progonati, 2012, s. 127-129). Alman işgalinin son bulmasının ardından Çamerya bölgesinde

yaşayan yaklaşık 25 bin Çameryalı Arnavut, Almanlar ile iş birliği yaptığı gerekçesiyle Arnavutluk'a sürülmüştür. Sürülen Çameryalı Arnavutlarının bütün mülk ve malları gasp edilmiştir. Sürülen halkın ekonomik durumu iyi olanlar Türkiye'ye ve ABD'ye, ekonomik durumu kötü olanlar ise çoğunlukla Arnavutluk'un Vlora, Fier ve Tiran şehirlerine kaçmıştır (Yavuz, 2014, s. 87).

Savaş sonrasında yeniden kurulan Arnavutluk hükümeti 1946 yılında düzenlenen Paris Barış Konferansı'nda Çamerya Arnavutlarının durumunu gündeme getirmiş, zorla göç ettirilen ve katliama uğrayan Arnavutlar için tazminat ve malların iadesini talep etmiştir. Ancak bu gelişmeden bir sonuç alınamamıştır (Yavuz, 2014, s. 87). 1953 yılında, Yunanistan Parlamentosu tarafından kabul edilen bir yasa ile Yunanistan'ı izinsiz ya da pasaportsuz terk eden kişilerin taşınmaz malları terk edilmiş olarak kabul edilmiş ve 1956 yılı itibari ile bu mallar millileştirilmeye tabii tutulmuştur (Zandberg & Lato, 2019, s. 5). Uluslararası Kriz Grubu'nun (ICG) 2000 yılındaki Arnavutluk Raporu'na göre, Yunanistan'daki Çamerya Arnavutlarının mülkiyetindeki taşınmaz malların; bağ ve bahçeler, ormanlar ve otlak alanlar da dahil olmak üzere (Vickers, The Cham Issue- Where To Now?, 2007, s. 1) İkinci Dünya Savaşı sonunda toplam 340 milyon Amerikan Doları, mevcut piyasa değerinin ise 2,5 milyar Amerikan Doları civarında olduğu tahmin edilmektedir (International Crisis Group (ICG), 2000). Bu kapsamda el konulan taşınmaz malların tamamı net olarak bilinmese de aracı kurum ve Arnavutluk vatandaşlarının iddialarına göre toplanan verilerde; 309 adet ev, bina ve apartman, 62 inşaat arazisi, 66 mağaza, depo ve sosyal tesis benzeri yapı, 330 tane tarım arazisi, tarla ve üzüm bağları, 16 ormanlık arazi ve 109 mera el konulan taşınmaz mal olarak bulunmaktadır. Bununla birlikte Çamerya dışında el konulan taşınmazların 190 adeti Atina'da, 115'ten fazlası Selanik'te, 70 adeti ise Yanya, Korfu, Florina gibi başka yerlerde bulunmaktadır (Njekomb, 2020).

Savaş döneminde, bir önceki bölümde de belirtildiği üzere Çamerya Arnavutlarının sorunları üzerinde durulmamıştır. Soğuk savaşın bitmesinin ardından 1998 yılında Yunanistan 2664 sayılı yasayı kabul etmiştir. Bu yasa içeriğince, Yunanistan mal sahiplerine mülklerini geri almak için belirli bir süre sunmuştur. Ancak, Çamerya Arnavutları için prosedürler uzatıldığı ve zorlaştırıldığı için somut bir çözüm sunulmamıştır. Ayrıca Çamerya Arnavutlarına vize hakkı, Schengen Vize Serbestiyeti'ne rağmen tanınmamış ve Yunanistan'da kalan mülklerine gitmek isteyen Çamerya Arnavutları sınırda durdurulmuştur

Adalet ve Birlik Partisi kurulup, 2013 seçimlerinde milletvekili çıkardıktan sonra yeniden gündeme gelen Çamerya Arnavutlarının talepleri ve el konulan/kamulaştırılan malların tazmin isteği, Yunanistan'ın o dönemdeki olayları tanımaması ve kabul etmemesi üzerine reddedilmiştir (Hamzaj, 2019, s. 88). Yunanistan yönetiminin görüşlerinin temelinde, İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalyan-Alman işgalcilerle Çamerya Arnavutlarının iş birliği yaptığı ve bu nedenle savaş suçlusu olarak görüldükleri vardır. Bu duruma göre göç ettirilen Çamerya Arnavutları Yunan yasalarına çerçevesinde cezalandırıldıkları için Yunanistan'a geri dönmelerine¹¹ izin verilmemektedir (Zandberg & Lato, 2019, s. 5-8).

Günümüze kadar uzanan bu mülkiyet sorunu kimi görüşlere göre, Yunanistan'ın taraf olduğu anlaşmalar ile de incelenmelidir. Örneğin Adi Hima, Dostluk, İş Birliği, İyi Komşuluk ve Güvenlik Antlaşması'nın, iki devletin taraf olduğu NATO ve AB'nin "geçmişin yaralarını" iyileştirebilecek bir etkiye sahip olacağını belirtmiştir. Bu yüzden uluslararası örgütlerin Yunanistan'a baskı yapması gerekmektedir. Bu doğrultuda, Yunanistan, yaptığı uluslararası anlaşmalardan tüm faydaları elde ettiği için, el konulan taşınmaz malları sahiplerine karşılıksız iade etmelidir. Bu iade karşılıksız ve haksız mazeretler olmadan gerçekleşmelidir (Hima, 2011, s. 72). Ancak, Yunanistan yönetimi mevcut durumu daha karmaşık hale getirmek için Arnavut vatandaşlarını iki kategoriye ayırmıştır: ilk kategori İkinci Dünya Savaşı öncesinde Yunanistan'da, Çamerya dışındaki bölgelerde yaşayan Arnavutları içermektedir. Bu grup mülklerinin iadesi için halen bekleme aşamasındadır. İkinci kategori ise Çamerya Arnavutlarını ve onların soylarını (çocuk, torun vb.) içermektedir. Ancak Çamerya ve mülkiyet sorunu Yunanistan açısından bir "tabu" haline gelmiştir. Yunanistan onlar hakkında konuşmaktan kaçınmakta ve onların mülkiyet sorununu tanımamaktadır (Hima, 2011, s. 72). İngiliz arşivlerinde Yunanistan tarafından dayatılan zorunlu göçün oldukça vahşice ve kanlı olduğuna dair belgeler Hima tarafından yayımlanmıştır. Ancak bahsi geçen arşivde taşınmaz mallar hususunda bir görüş bildirilmemiştir (Hima, 2011, s. 22). Öte yandan Çamerya Derneği'nin Uluslararası Adalet Divanı'na götürdüğü konu, Yunanistan kanunlarınca bir çıkmazın içindedir. Çünkü Yunanistan hukukunda devletin toprak talebine ya da kamulaştırmasına itiraz etmenin yasal bir yolu yoktur ve Adalet Divanı'nda da çok fazla bir ilerleme kat edilememiştir (International Crisis Group (ICG), 2000, s. 11).

¹¹ Çamerya'da doğan ve 1944 yılından itibaren Arnavutluk'a kaçmak zorunda kalan yaşlı Çamerya Arnavutları, geçerli Arnavut pasaportlarına sahip olmalarına rağmen, Yunanistan sınırını geçememektedir. Bunun sebebi ise Yunanistan yönetimi ve sınır kontrolünün pasaportlarda doğdukları ülkenin Yunanistan olduğunu özellikle belirtmeleri gerektiği argümanını kullanmalarıdır.

Öte yandan bu sorunun çözümü için siyasi irade ve arabulucuların baskısının gerekli olduğu görülmektedir. ABD ve AB'nin bu açıdan önemi büyüktür. Ne bir topluluk olarak Çamerya Arnavutları ne de Arnavutluk yönetimleri Yunanistan'ı uluslararası bir masaya oturtacak güce hiçbir zaman sahip olmamıştır. Yunanistan yönetimleri ise daima bu sorundan uzak durmuş, diplomatik bir tikanıklık durumunda ise daima Kuzey Makedonya örneğinde olduğu gibi AB kartını masaya koymuşlardır (Hima, 2011, s. 27). Ancak Yunanistan ekonomisi büyük ölçüde AB yardımlarına bağımlı olduğundan AB müktesebatını göz önünde bulundurmamak zorunda kalmaktadır. Bu da ülkenin hukukun üstünlüğüne, uluslararası sözleşmelere ve normlara, bununla paralel olarak da evrensel insan haklarına saygı duyması ve bu doğrultuda hareket etmesini gerektirmektedir. Bu açıdan AB, sorunun çözümü için esas arabulucu misyonunu üstlenmek için en ideal aktördür (Hima, 2011, s. 29). Genel itibariyle Yunanistan ve Çamerya Arnavutları arasında vuku bulan taşınmaz mallar sorunu, Çamerya bölgesi ve savaş kanunu sorunlarıyla temellenmektedir. Bu doğrultuda sorunların giderilmesi için öncelikle Yunanistan'ın Çamerya Arnavutlarına karşı uyguladığı bütün tutumlarını kabul etmesi ve tarafları “düşman” olarak nitelendiren savaş hali kanunun kaldırılması gerekmektedir. Çünkü Yunanistan, 1940 tarihli 2636 sayılı “kuvvet kanunu” içeriğinde, madde 1’de düşman tanımlaması yapmış ve “*Sadece düşman devletlerin vatandaşlığına sahip tüzel ve gerçek kişiler düşman ilan edilmiştir.*” ibaresini benimsemiştir. Aynı kanunun 6. maddesi gereğince, “*Yunanistan’da düşman mal varlıklarının bulunması ve bu varlıkların düşmanlara geri verilmesi bu yasanın hükümlerine aykırı sayılmıştır.*” denmiştir. Bu kapsamda, madde 1 ve 6 bağlamında, madde 7: “*mülkiyet unsurları, 1. Maddenin anlamı uyarınca, yasal veya ekonomik olarak düşmanlara ait olduğu sürece Yunanistan’da düşman malı olarak kabul edilecektir.*” şeklinde kabul edilmiştir (Hamzaj, 2019, s. 64-65).

Böylelikle görülmektedir ki sorun, Arnavutluk’a zorunlu göç eden insanların göç ettikten sonra Arnavutluk vatandaşlığı alması ve Yunanistan’ın savaş kanunu neticesinde bölgedeki mülkleri düşman mülkiyeti olarak tanınmasıdır. Bu doğrultuda mülkiyet sorununun çözülmesi için ortadan kaldırılması gereken temel sorun halen yürürlükte olan savaş hali kanunudur.

3.3. Savaş Hali

15 Ekim 1940'ta, bir yıl önce Arnavutluk'u işgal eden İtalya Yunanistan'a savaş ilan etmiştir. Aynı yıl 28 Ekim'de Arnavutluk topraklarından Yunanistan'a askeri bir operasyon başlatılmıştır. 10 Kasım 1940'ta Metaxas'ın başında olduğu Yunanistan yönetimi, Yunan Kralından 2636 ve 2637 sayılı kanunları içeren 275 sayılı yasayı çıkararak bir kararname yayınlamasını istemiştir. Bu şekilde 2636/1940 sayılı yasa, İtalya ve Arnavutluk'u düşman devletler olarak belirtmiş ve düşman mallarına el konulmasına dair kanuni bir düzenleme yapılmıştır. 2637/1940 sayılı yasa ise savaş teşkilatları ve zorunlu yasalara ilişkin hükümlerin değiştirilmesi ve eklenmesini içermiştir. Aynı gün Yunanistan Kralı George savaş durumunu ilan eden kararnameyi yürürlüğe koymuştur (Dervishi, 2019, s. 30).

Yunanistan yönetimi İtalya-Yunanistan savaşına atıfta bulunarak Arnavutluk'u Yunanistan'a askeri olarak saldıran, saldırgan bir devlet olmakla suçlamıştır. Yunanistan, Arnavutluk ile savaş durumunu, barış antlaşması yapılması gerekliliğiyle toprak taleplerinin yeniden tartışılması için uluslararası örgütlere sunmuştur. Bu durum, Yunanistan'ın savaş durumunu uluslararasılaştırmak ve Arnavutluk ile Yunanistan arasında bir savaşın vuku bulunduğunu uluslararası topluma kabul ettirebilmek için yaptığını düşündürmektedir. Keza İkinci Dünya Savaşı boyunca Arnavutluk'un başında olan Verlaci yönetiminin hukuki bir meşruiyeti bulunmamaktadır. Dahası, Arnavutluk savaşın bitişine kadar meşru bir organa, karar alma yetkilerine, hatta ülke içinde ve dışında karar verme ve onaylama kapasitesine, dahası asgari hukuk niteliklerine sahip olmayan bir ülke durumundadır. Diğer bir deyişle Arnavutluk, egemenliğini ve meşruiyetini kaybetmiştir ve herhangi bir ulusal ya da uluslararası yasal niteliğe sahip değildir. Bu yüzden ülkenin savaş ilan edebilme yetkisi bulunmamaktadır (Dervishi, 2019, s. 30).

Bu durumdan hareketle; 1940-42 yılları arasında İtalya'nın savaş ilan ettiği hiçbir devlet (ABD, SSCB, Fransa, İngiltere, Yugoslavya- sadece Yunanistan hariç) savaş sonunda Arnavutluk'a mağlup devlet hukukuna göre davranmamıştır. Yunanistan'ın, Arnavutluk'un savaşan bir taraf olduğuna ilişkin görüşü ise iki Arnavut taburunun Yunanistan işgaline İtalyan birlikleri ile birlikte katıldığı iddiasına dayanmaktadır. Ancak, işgal edilen ülkenin askerleri zorunlu olarak işgalci gücün kuvvetlerine katılmaktadır. Bu doğrultuda Arnavutluk askerleri zorunlu olarak İtalyan askeri kuvvetleri altında savaşa dâhil olduğu iddia edilebilir.

Öte yandan daha sonraları bahsi geçen iki tabur: “Tomori” ve “Taraboshi” taburları, Mussolini sonrası İtalyan rejimi tarafından asker kaçağı ve sabotajcı olarak suçlanmıştır (Dervishi, 2019, s. 30). Başka bir perspektifle, savaş sonrası konferanslarda Arnavutluk, Almanya yahut İtalya gibi mağlup devlet olarak görülmemiştir. 22 Ekim 1947 yılında İtalya, barış anlaşmaları ile Arnavutluk devletinin egemenliğine ve bağımsızlığına saygı göstermeyi taahhüt etmiştir. Bu da savaş döneminde Arnavutluk’un bağımsız ve egemen bir devlet olmadığını göstermektedir. Bu sayede Arnavutluk savaş sonrasında İtalya’dan tazminat almış ve müttefik bir devlet gibi muamele görmüştür. Yunanistan ve Arnavutluk’un müttefik olarak muamele görmesi de geçmişte ilan edilen savaş halinin otomatik olarak kalkması gerektiği anlamına gelmektedir (Dervishi, 2019, s. 30-31).

1971’de Arnavutluk ve Yunanistan diplomatik ilişkileri yeniden kurmuşlar ve büyükelçilik düzeyinde diplomatik misyonlar açmışlardır. Bu olayın savaş durumunun sona erdirilmesi sonucunu doğuracağı düşünülebilir, ancak savaş hali yürürlükte kalmaya devam etmiştir. 1986 yılına gelindiğinde ise Yunanistan Başbakanı Andreas Papadreu “*Arnavutluk ile olan anormal savaş durumunun kaldırılmasına hükümet tarafından karar verilmiştir.*” şeklinde bir açıklama yapmıştır (Dervishi, 2019, s. 30-31). Bir sene sonra 1987’de ise Yunanistan hükümeti Arnavutluk ile olan savaş hali durumunun resmen sona erdiğini açıklamıştır (Xhudo, 1996, s. 37). Bu durum üzerine Arnavutluk yönetimi Yunanistan’dan, 1940 tarihinde yürürlüğe giren kararnamenin yasal olarak kaldırıldığına ilişkin bir belge talep etmiştir. Ancak böyle bir belge Yunanistan Resmi Gazetesi’nde yayımlanmamış ve gerekli hukuki işlemler Yunanistan tarafından üretilmemiştir. 1999’da ise Atina’daki Arnavutluk Büyükelçiliğine Yunanistan Dışişleri Bakanlığı tarafından “*Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, Arnavutluk Cumhuriyeti Büyükelçiliğine...2636/1940 sayılı kanunun halen yürürlükte olduğunu bildirmekten onur duyar...*” şeklinde bir diplomatik nota gönderilmiştir. Ancak bu açıklamadan üç sene önce iki ülke arasında Dostluk, İş Birliği, İyi Komşuluk ve Güvenlik Anlaşması imzalandığı da hatırdta tutulmalıdır. Her ne kadar yapılan açıklamalarda, bu notanın daha sonra yanlılıkla gönderildiği Yunan yetkililer tarafından beyan edilse de savaş kanununun hukuki varlığını ortadan kaldıracak resmi bir adım atılmamış ve bu hususta bir açıklama yapılmamıştır (Dervishi, 2019, s. 31).

Diğer bir deyişle, ne 1987’de ne de sonraki süreçte Yunanistan parlamentosu tarafından savaş halinin bozulmasını sağlayacak bir yasa onaylanmamıştır. Öte yandan

imzalanan anlaşmanın sonrasında Yunanistan yönetimi savaş halini ortaya çıkaran hükmü kendiliğinden ortadan kalktığını belirtmiş ve savaş kanunu incelemeye ya da iptal etmeye yanaşmamış, bunu gereksiz görmüştür (Dervishi, 2019, s. 31; Vickers, The Cham Issue- Where To Now?, 2007, s. 10).

1986 yılında Yunanistan'ın AB üyesi olmasıyla birlikte Yunanistan dış politika tutumu birtakım değişikliklere sahne olmuştur. Örneğin daha önce de belirtildiği gibi Arnavutluk ile İyi Komşuluk ve İş Birliği Anlaşması imzalanmış ve mevcut sorunların çözümü Yunanistan lehine bir çözüm bulmak amacıyla ertelenmiştir. Bu durumun sebebi temelde Yunanistan'ın AB kartını masaya koyarak sorunları kendi çıkarları doğrultusunda çözmek için elini güçlendirmek istemesi olarak değerlendirilebilir.

Yunanistan, AB üyeliği ve önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Selanik Zirvesi'yle birlikte bölgede nüfusunu hissettirmek için çaba göstermiştir. Bunu da AB ile müzakereci devletlerle ya da AB üyeliği amacı güden devletlerle ikili ilişkilerinde kullanmıştır. Arnavutluk ve Yunanistan arasındaki savaş hali durumu Yunanistan tarafından kabul edilebilecek bir durum değildir. Çünkü dostane ilişkiler, ikili anlaşmalar ve hasmane bir savaş hali durumu aynı anda mümkün değildir. Yunanistan- Arnavutluk arasındaki ikili ilişkilere bakıldığında pozitif yönde ilerleyen bir süreç göze çarpsa da savaş hali durumunun sonlandığını iddia etmek mümkün değildir. Kısaca Yunanistan, savaş halli konusunu muallakta bırakarak zamanı geldiğinde, Arnavutluk'tan -büyük ihtimalle AB ile müzakere sürecinde- bazı tavizler koparabilecek bir koz olarak elinde tutma tutumunu sürdürmektedir. (Dervishi, 2019, s. 31; Tsaka, 2019).

İki ülke arasında 1996'da imzalanan Dostluk, İş Birliği, İyi Komşuluk ve Güvenlik Anlaşması'na bakıldığında bu belgenin ikili işbirliğinin ilk yasal dayanağı olduğunu iddia edebiliriz. Bu belgenin önemi geçmişten gelen sorunların çoğunun ve mevcut sorunların çözülmesini sağlayacak bazı mekanizmalar yaratmak için bir diplomatik zemin oluşturmasıdır. Ülkelerin Avrupa perspektifini vurgulayan bu anlaşma, sınırların dokunulmazlığı, egemenliğe ve bireysel haklara saygı, azınlıklara ve göçmenlere saygı konularını içermektedir. Anlaşmanın 15. maddesi uyarınca kendi iç hukukları çerçevesinde tarafların mallarının iadesini ve savaş durumunun kaldırılmasını engelleyen durumun ortadan kaldırılması üzerine anlaşmıştır 2000 yılında BM Genel Kurulu'nda dönemin Cumhurbaşkanı

Rexhep Meidani, Yunanistan ve Arnavutluk arasında yasal bir savaş durumunun sürmesini şu şekilde eleştirmiştir: “ *Kendimize sormalıyız... Bir BM üyesi devlet diğer üyelere karşı “de jure” bir savaş hali sürdürürken, kabul edilebilir iyi bir yönetim/yönetişime ulaşabilir miyiz?*”

Ancak 1997’den 2013 yılına kadar ülkelerin ekonomik ve politik durumları bu konunun tartışması için elverişli olmamıştır. Aynı zamanda Tiran yönetiminin hem AB ile hem de Yunanistan ile yakın ve dengeli politikalar izlemesi bu sorunun gündeme taşınmama sebeplerinden biri olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Arnavutluk’un manevra alanı oldukça dar gözükmektedir. Selanik Gündemi ve bu çerçevede verilen yardımlar, AB entegrasyonunun devam eden süreci bu dar alanı yansıtmaktadır. Yunanistan’ın Avro-Atlantik yapılara özellikle de AB’ye olan üyeliği bölgede öncü bir devlet olarak hareket etmesini sağlamıştır. 2009’da Arnavutluk’un NATO üyesi olması ve Yunanistan’ın ekonomik kriz yaşaması, Yunanistan’ın da aksiyon alanını sınırlamıştır. Bununla birlikte 2010 yılında Arnavutluk Anayasa Mahkemesi kararıyla Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması’nın askıya alınması ikili ilişkilerde bir gerilime yol açmıştır (Dervishi, 2019, s. 32-33). Öte yandan ikili anlaşmaların yanı sıra Arnavutluk’un NATO üyeliği, buna ek olarak AB aday statüsü alması ve müzakerelerin başlaması kararına rağmen savaş hali durumu iki ülke arasında hala teknik olarak devam etmektedir (Triantaphyllou, 2018, s. 109-110).

Sonuç olarak, Yunanistan İkinci Dünya Savaşı’nda bir kararnameyle ilan edilen savaş hali durumunu teknik olarak hala sürdürmektedir. 2016 yılında iki tarafın dışişleri bakanları resmi savaş durumunu sonlandırmayı kabul etse de günümüzde dahi Yunanistan tarafından yasal bir adım atılmamıştır. Genel itibari ile ikili dostluk anlaşmalarına, NATO üyeliğine ve AB entegrasyon sürecine rağmen, Yunanistan’ın Çamerya Arnavutlarının savaş süresince ve sonrasında kaybettikleri mülklerin geri talebini önlemek için savaş hali yasasını kaldırmadığı düşünülmektedir (Huszka, 2020, s. 34; Vickers, The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece, 2002, s. 11-12; International Crisis Group (ICG), 2001, s. 13-14).

3.4. Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP)

TAP projesi, Avrupa’nın toplam doğal gaz enerji talebinin gelecekte %33’ünü karşılayabilecek (TAP Official Web Site, 2021) bir alt yapı projesidir. TAP, Hazar Denizi ve Azerbaycan’dan çıkacak doğalgazı Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ile Yunanistan’a ardından da Arnavutluk üzerinden İtalya’ya taşıyacak Güney Doğalgaz

Koridoru'nun önemli bir parçasıdır (Resim 3). Boru hatlarının 215 km'lik bölümü Arnavutluk sınırlarından, 550 km'lik bir bölümü ise Yunanistan sınırlarından geçmektedir. Bu kapsamda proje, ikili ilişkileri güçlendirecek bir etkinin yanı sıra devletlerarası rekabeti arttıracak bir boyuta da sahiptir (Arman, Balkanların Avrupa Birliği'ne Entegrasyonu Sorunu, 2019, s. 414).

Kaynak: <https://www.ebrd.com/news/2019/trans-adriatic-pipeline-completes-39bn-project-financing.html>. (e.t. 01.05.2021)

Resim 3.2. TAP projesini güzergahı

TAP projesinin AB için önemi, Avrupa'nın enerji güvenliğidir. AB devletleri doğalgaz ithalatının %32'sini Rusya'dan temin etmektedir. Bu durum AB devletlerine tek taraflı bir bağımlılık durumu yaratmıştır. Öte yandan Rusya'dan ithal edilen doğalgaz Balkan coğrafyasının kuzey kesiminde birleşerek Avrupa'ya dağılmaktadır ve bu durum bölge kontrolünü AB perspektifinde negatif yönlü etkilemektedir. Bu kapsamda TAP projesi hem güvenlik hem de bölgenin entegrasyonunu olumlu yönde etkileyecek siyasal bir proje olarak hayati öneme sahiptir (Arman, Balkanların Avrupa Birliği'ne Entegrasyonu Sorunu, 2019, s. 412-413).

Bahsedilen önemin Arnavutluk nezdindeki sebebi, projenin Arnavutluk'un GSHY seviyesine, istihdamına, alt yapı düzenlemelerine yapmış olduğu doğrudan etkiden kaynaklanmaktadır. 2016 yılında yapımına başlanan projenin Arnavutluk GSYH'sına

doğrudan ve dolaylı olarak 150 milyon Euro'dan fazla katkı sağlayacağı ve 3 binden fazla iş imkânı sağlayacağı ön görülmektedir (Akhundzada, 2016). TAP ile birlikte Yunanistan'a 2 milyar Euro yatırımın geleceği ve aynı doğrultuda projenin ülkeye 50 yıllık bir süre boyunca 30 milyar Euro'dan fazla kaynak getireceği de tahmin edilmektedir (Papadopoulou, Tourkoulas, & Mirasgedis, 2015).

Sonuç olarak Arnavutluk için hem bir yatırım fırsatı olan hem de Arnavutluk-AB ilişkilerini enerji güvenliği perspektifinde geliştirecek olan TAP Yunanistan ve Arnavutluk arasında da yakınlaştırıcı bir etken olmuştur. 2012'de Arnavutluk'un en büyük dış yatırımcılarından biri olan Yunanistan (%27) (Dokos & Tsakiris, 2012), 2020 yılı itibari ile yatırımlarının önemli bir kısmını geri çekmiş olsa da hali hazırda Arnavutluk ve Balkan ülkelerinde etkili bir yatırımcıdır. Bu doğrultuda Yunanistan Arnavutluk ekonomisini dolaylı olarak etkileme şansına sahip olduğunu iddia edebiliriz. TAP projesiyle birlikte Arnavutluk ve Yunanistan arasında ortaya çıkan ekonomik iş birliği imkanının varlığı ile beraber, Yunanistan'ın hem Avrupa'nın enerji güvenliği hem de bölgesel kontrol inisiyatifini elinde tutma isteğinin devam ettiğini de iddia etmekteyiz. Devletler arasında kesin bir ifade olmasa bile Yunanistan'ın Selanik Zirvesi'nden itibaren kendine misyon olarak belirlediği Balkan entegrasyonu liderliği rolü gelecekte ve bu hususta yeniden ortaya çıkma eğilimi gösterebilecektir. TAP projesini, iki ülke arasında deniz sınırı sorunu ile birlikte değerlendirdiğimizde Yunanistan'ın bu iş birliğini kendi çıkarları için araçsallaştırabileceği ihtimali de göz önünde tutulmalıdır. Nitekim bu durum bir sonraki alt başlıkta açıklanacaktır.

3.5. Deniz Sınırı Sorunu

Arnavutluk ve Yunanistan arasında karasularına ilişkin ilk anlaşma 1912-1913 Londra Konferansı'nda yapılmış ve anlaşma ile Arnavutluk ve Yunanistan'ın karasuları belirlenmiştir. Akabinde 1926 yılında yapılan Floransa Protokolü bir önceki anlaşmayı teyit edilmiş ve geçerliliğini devam ettirmiştir. Protokolün 10. maddesi gereğince, ortaya çıkacak muhtemel sorunlar, tarafların ikili ve doğrudan yapacakları anlaşmalar kapsamında çözülecektir. (Cenaj, 2015, s. 143). Bu doğrultuda "Arnavutluk'un Kara ve Deniz Sınırlarının Belirlenmiş Nihai Antlaşması" 1926 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 1913 tarihli antlaşmayı onaylamıştır. Devam eden süreçte taraflar arasında 1985 yılında altı millik karasularını belirleyen bir ek protokol de imzalanmıştır (Arman, Arnavutluk'un Avrupa Birliği İle

Entegrasyonuna Yunanistan Faktörü, 2019, s. 10). Arnavutluk'un deniz sınırı iki açıdan büyük önem arz etmektedir: İlk olarak 1946'da gerçekleşen ve 1949 yılında karara bağlanan Korfu Kanal krizi gibi bir sorunun tekrar ortaya çıkmaması ve Arnavutluk'un egemenliğinin tekrar ihlal edilmemesi için, ikinci olarak da kıyıdaş ya da deniz komsusu bir devlet ile karşı karşıya gelindiğinde egemenlik haklarının ve kaynak kullanma yahut çıkarım haklarının belirlenmesi için bu anlaşma gereklilik arz etmektedir (Cenaj, 2015, s. 144).

İki ülke için de bahsedilen gereklilik doğrultusunda, 27 Nisan 2009 tarihinde, "Arnavutluk-Yunanistan Kıta sahanlığı ve Deniz Yetki Alanı'nın Sınırlandırılması Antlaşması" imzalanmıştır. Ancak anlaşmadan bir yıl sonra (2010) hem sivil toplum hem Arnavutluk muhalefeti hem de akademisyen ve uzmanlardan gelen tepkiler üzerine, Anayasa mahkemesi tarafından, Arnavutluk anayasasına ve BM Deniz Hukuku sözleşmesine şerh düşürdüğü gerekçesiyle anlaşma yürürlükten kaldırılmıştır (Ndoj, 2015, s. 138). Bu hususta iki devlet arasındaki temel sorun günümüzde halen geçerli ve yürürlükte olan ikili bir deniz yetki alanı anlaşması olmamasıdır. İki devlet arasında karasularının belirli olmasına karşın kıta sahanlığı konusunda karşılıklı bir anlaşma olmamıştır. Ayrıca, kıta sahanlığından farklı olarak uluslararası düzeyde ilan edilmesi gereken münhasır ekonomik bölge Yunanistan tarafından ilan edilmesine rağmen Arnavutluk tarafından ilan edilmemiştir (Arman, Arnavutluk'un Avrupa Birliği İle Entegrasyonuna Yunanistan Faktörü, 2019, s. 10).

Belirtilen sorunun çözümü hakkında BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (B.M.D.H.S.) 83. maddesinde şu hükmü içermektedir (Pazarcı, 2018, s. 307):

"Sahilleri bitişik veya karşı karşıya bulunan devletler arasında kıta sahanlığının sınırlandırılması, hakkaniyete uygun bir çözüme ulaşmak amacıyla, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü 'nin 38. Maddesinde belirtildiği şekilde, uluslararası hukuka uygun olarak anlaşma ile yapılacaktır."

Bu ibare, kıta sahanlığı sınırlandırma sorununun ancak tarafların ikili diyaloguyla çözüleceğini göstermektedir. Bahsedilen durum çerçevesinde gerek bir anlaşma yoluyla gerekse anlaşma yapılmaksızın "hakça ilkeler" (Pazarcı, 2018, s. 308) doğrultusunda çözümün gerçekleşmesi gerektiği görülmektedir. Diğer yandan münhasır ekonomik bölge, kıyı devletinin karasularının esas çizgisinden itibaren 200 mile kadar uzanan bir alanı

kapsamaktadır. B.M.D.H.S'nin 56. maddesi uyarınca, devletler münhasır ekonomik bölgede, deniz yatağı ve toprak altında yahut su alanında egemenlik haklarına sahiptir. Böylelikle söz konusu devletler, münhasır ekonomik bölge içerisinde, toprak altında ya da su alanında, kaynakların kullanımı, çıkarımı, işletilmesi haklarına sahiptir. Bu bağlamda büyük öneme sahip kıta sahanlığının ilanı zorunlu ve önemlidir. Diğer yandan anlaşmazlıklar durumunda, komşu devletler arasında münhasır ekonomik bölgenin sınırlandırılması, B.M.D.H.S'nin 74. maddesiyle kıta sahanlığı sınırlandırılması için kabul edilen hükmün aynısıyla yapılmaktadır (Pazarcı, 2018, s. 309-311).Öte yandan karasuları konusunda bir anlaşma olsa da bu konu da sorunsuz değildir. Arnavutluk'un güneyindeki Saranda bölgesi ile Korfu adasının kuzeyi arasında bulunan ve Arnavutluk'a ait olan 225 km²'lik karasuyu alanında 4 milyar varil petrol ve 1,5 milyar metreküp doğalgazın keşfedilmesi tarafları ihtilafa düşürmüştür. Nitekim daha önce adı anılan "Arnavutluk- Yunanistan Kıta Sahanlığı ve Deniz Yetki Alanı'nın Sınırlandırılması" anlaşması bu soruna bir çözüm getirmesi amacıyla imzalanmış ve bir sene sonra Arnavutluk'un anlaşmadan çekilmesiyle sorun çözümsüz kalmıştır. Bu duruma müteakiben 2014 yılında Yunanistan Dışişleri Bakanı Evangelos Venizelos, Arnavutluk AB'ye aday ülke statüsü aldıktan sonra, "*Adaylık statüsü ve katılım müzakerelerinin başlaması aynı şey değildir. Müzakereler ancak İyon Deniz'i Sınır Anlaşması'nın uygulanmasıyla başlayabilir.*" şeklinde açıklamada bulunmuştur (Kalay, 2017, s. 1024). Bu durum çalışmanın amacına ve araştırma sorusuna cevap olacak şekilde, Arnavutluk'un AB üyeliği sürecine Yunanistan ile ikili ilişkilerin ve anlaşmazlıkların çözülmesinin ne kadar hayati bir önem taşıdığına göstergesidir. Öyle ki bu örnekten de anlaşılacağı üzere Arnavutluk, Yunanistan ile ortaya çıkan ve süregelen sorunları çözüme kavuşturmadıkça nihai amacı olan AB entegrasyonuna ulaşamayacaktır. Anlaşılacağı üzere, Yunanistan ikili sorunların ortaya çıktığı her alanda anlaşmazlığı Yunanistan lehine bir çözüme kavuşturmak için Arnavutluk'un AB üyeliği kartını masaya koymaktadır. Böylelikle anlaşmazlıkları Yunanistan yararına çözüme kavuşturmak için Arnavutluk'u sıkıştırmaya çalışmaktadır.

Öte yandan Yunanistan, İtalya ile 9 Haziran 2020 tarihinde İyon Denizi'ndeki karasuları ve münhasır ekonomik bölgeyi belirleyen bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma çerçevesinde bahsedilen denizdeki karasuları sınırını 6 milden 12 deniz miline çıkartmak için parlamentoya bir yasa tasarısı sunmuştur. İtalya tarafından, Yunanistan'ın münhasır ekonomik bölgesini de tayin eden bu anlaşma onaylanmış olsa da Arnavutluk başbakanı Edi Rama bu durumu kabul etmeyerek, anlaşmazlığı Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'na

götüreceğini açıklamıştır (Maltezou, 2021). 2010 yılında “Arnavutluk-Yunanistan Kıta sahanlığı ve Deniz Yetki Alanı'nın Sınırlandırılması” anlaşmasının yürürlükten kaldırılmasıyla iki ülke arasında ortaya çıkan gerginlik sonrası Edi Rama yaptığı “*Bu mesele bizim ya da Yunanistan takdirince değil, uluslararası adalet kararı ile çözülecek ve bu şekilde ekonomik ve bölgesel iş birliğimize odaklanabileceğiz.*” açıklamasıyla ikili ilişkileri normalleştirmeye çalışmıştır. Bu açıklamaya binaen Avrupa Komisyonu sözcüsü Ana Pisonero, alınan karardan memnuniyet duyduğunu ve sınır değişikliğiyle ilgili sorunların uluslararası hukuka uygun şekilde ve iyi komşuluk ilkesine saygılı olarak çözülmesi gerektiğini belirtmiştir (Euronews , 2020).

Sonuç olarak, Arnavutluk tarafına göre, Yunanistan'ın aldığı 12 millik karasuları genişletme kararı uluslararası hukuka ve ikili anlaşmalara aykırı bir karardır. Çünkü talep edilen 12 millik deniz açıklığı bölgede mümkün olmamakta ve Arnavutluk deniz egemenliğini sınırlamaktadır. Diğer deyişle, İyon Denizi'nde iki tarafında hakkını sınırlamayacak ve taraflara 12 mil egemenlik alanı sunacak bir genişlik mümkün değildir. Bu durum üzerine Uluslararası Adalet Divanı'na gidecek sorunun çözümü için net bir tarih belirlenmemesine karşın, 25 Nisan 2021 tarihinde Arnavutluk parlamento seçimleri sonrasında yapılması planlanmıştır (Euronews Albania, 2021; Euronews Albania, 2021).

Yunanistan'ın denizi sınırını belirleme ve genişletme istediğinin temelinde bir diğer konu olan enerji güvenliği ve bununla bağlantılı olarak TAP projesi yer almaktadır. 2008 krizinden sonra iç ve dış politikalarında değişime giden Yunanistan için enerji güvenliği konusu önemli bir başlık haline gelmiştir. Bu kapsamda Yunanistan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve çeşitli AB kurumlarından 331 milyar Euro destek almıştır. Yunanistan'ın enerji güvenliği hususunda dört temel amacı bulunmaktadır: 1) Enerji etkinliğini geliştirmek ve pazarın kaliteli ve güvenilir enerjiye ulaşmasını sağlamak, 2) Doğal kaynakların korunması ve yönetimi, 3) Yaşam kalitesinin çevreye saygılı şekilde planlanması, 4) Enerji ve çevre temelli kurumların güçlendirilmesi. Ancak, Yunanistan enerji arzı ve güvenliği hususunda oldukça zayıf kalmış bir ülkedir. Bu bakımdan doğal gaz ve petrol ihtiyacının büyük bir bölümünü Rusya tarafından karşılamaktadır. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi Rusya tarafından karşılanan doğal kaynaklara olan bağımlılık AB ülkeleri için bir problem teşkil ettiği gibi enerji güvenliğini de azaltmaktadır. Bu bağlamda Yunanistan, TAP projesiyle birlikte kıta sahanlığını genişleterek bir ‘köprü devlet’ misyonu yaratmak istemektedir. Diğer

bir değişle Yunanistan'ın deniz sınırı uzlaşmazlığının temelinde köprü ülke olma misyonu vardır. Böylelikle AB enerji güvenliğinde anahtar bir role sahip olabilecek Yunanistan, bölge kararlarında da söz sahibi olmayı hedefleyebilecektir. Bu doğrultuda İyon Denizi'nde söz sahibi olmayı hedefleyen Yunanistan, Arnavutluk ile anlaşmakta görece gönülsüz davranırken, deniz sınırını olabildiğince maksimize etmek istemekte ve böylelikle TAP projesiyle birlikte enerji güvenliğinde kilit rol almayı amaçlamaktadır. Bu durum, Yunanistan'a AB üzerinde etkin bir rol biçerken, AB tam üyeliği sürecinde olan Arnavutluk'a baskı yapma şansını da Yunanistan'a verecektir. Öte yandan deniz sınırını genişleterek ve TAP projesinde kilit rol oynayarak yabancı yatırım fırsatını, enerji transfer fırsatını politik ve ekonomik olarak arttırmak istemektedir (Arman, Paralı, Çiftçi, & Cengiz, 2021).

3.6. Azınlıklar Sorunu

Yunanistan ve Arnavutluk arasında hala devam eden ve Arnavutluk'un AB entegrasyon sürecini etkileyebilecek olan diğeri bir sorun da Arnavutluk'ta yaşayan Yunan azınlık sorunudur. Arnavutluk yönetimi Milletler Cemiyeti'nin önerisiyle birlikte Arnavutluk sınırları içindeki Yunan azınlığının statüsünü resmi olarak tanımaktadır (Dervishi, 2019, s. 26). Yunanistan yönetimi Arnavutluk'ta bulunan Yunan azınlığına korumacı bir tavırla yaklaşmışken, Arnavutluk yönetimi bu azınlığı Yunanistan'ın kontrolü altında bir topluluk olarak görmüştür (Emin, 2014, s. 40). Arnavutluk yönetimi günümüzde Arnavutluk nüfusunda (2.874.872 kişi) yaklaşık 60.000 kişinin Yunan azınlığı oluşturduğunu iddia ederken, Yunan yönetiminin iddiası 300.000 Yunan'ın Arnavutluk'ta yaşadığıdır (Worldometer; World Population Review, 2021).

Tarihi süreçte azınlık sorunun temel kaynağı Arnavutluk'un güneyinde, diğeri bir değişle Kuzey Epir bölgesinde yaşayan Yunanlılardan kaynaklanmaktadır. Arnavutluk'un 1912 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte azınlık sorunu gündeme gelmiştir. Bu durumun sebebi bölgede yaşayan insanların ağırlıklı olarak Ortodoks ve Yunan kültürüyle yaşıyor olmasıdır. Bahsi geçen bölge Arnavutluk ve Yunanistan arasında üç kez el değiştirmiş olsa da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavutluk sınırları içinde kalmış ve sınır bütünlüğü hem uluslararası hukuk hem de Helsinki Nihai Senedi (Avrupa'da sınırların dokunulmazlığı ilkesi) ile güvenceye alınmıştır (Ünlü, 1998, s. 11).

Arnavutluk yönetiminin iddiasına göre, Kuzey Epir sorunu adı verilebilecek bir sorun bulunmamaktadır. Arnavutluk yönetimi bu hususta sadece 99 vilayete azınlık statüsü tanımıştır. Ancak Yunanistan, Arnavutluk'un güneyinde bulunan Gjrokastra, Sarande, Vlore, Himara, Korce ve ayrıca Tiran'da binlerce etnik Yunan azınlığının bulunduğu ve Yunan azınlığının bulunduğu orta ya da büyük ölçekteki her yerleşim biriminin Yunan azınlık alanı olarak kabul edilmesinin gerektiğini iddia etmiştir (Ünlü, 1998, s. 11-12).

Yunanistan'ın bu durumdaki tutumu, Soğuk Savaş döneminde yaşanan sorunların giderilmesi üzerine olmuştur. Örneğin, azınlık hakları sadece azınlık alanlarında yaşayan etnik Yunanlara verilmektedir. Ayrıca azınlık alanı olarak kabul edilen bir bölgeye az sayıda Arnavut'un taşınmasıyla bile, bu alan azınlık alanı statüsünü kaybetmekte ve yaşayan Yunanlılar azınlık haklarını elde edememektedir. Öte yandan uluslararası hukuk tarafından belirlenen normlar ve yükümlülükler açısından bütün Arnavut coğrafyasında yaşayan Yunan azınlığa eğitim hakkı tanınmalıdır. Ayrıca Yunan kültürünün yaşatılması ve korunması, Yunan azınlığının eğitim, yargı, sivil ve askeri alanlarda temsili sağlanmalıdır (Ünlü, 1998, s. 32-34).

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Arnavutluk'ta çok partili siyasi yaşama geçme çabalarıyla birlikte 1990 yılında azınlık hakları ve uygulamaları geliştirilmeye başlanmıştır. 1991 yılında Yunan etnik azınlığını temsil edecek ilk politik-kültürel organizasyon OMONIA ismiyle kurulmuş ve 1992 seçimlerinde yeni Arnavut Parlamentosu'nda 5 sandalye kazanmıştır. Ancak ülke içindeki siyasi istikrarsızlıktan ötürü aynı yıl bir seçim daha yapılmış ve etnik ve dini temelli bir parti olduğu iddiasıyla OMONIA'nın bir politik parti olarak seçime katılımına izin verilmemiştir (Dervishi, 2019, s. 26).

Bu durum üzerine 1994 yılında Yunanistan yönetimi, Arnavutluk'un birey hak ve özgürlüklerini kısıtladığı isnadıyla Arnavutluk'u kınadığına dair bir nota göndermiştir. 1995 yılında Washington'da toplanan ABD, Kanada ve Avustralya delegeleri Arnavutluk yönetiminden bağlı olduğu uluslararası hukuk normlarına uymasını talep etmiş ve Yunan azınlığı için politik, eğitimsel, kültürel ve dini hakların tahsis edilmesini istemiştir. Ayrıca Tiran yönetimini istihdamda Yunan azınlığa karşı bir ayrımcılık yapmaması adına uyarmıştır. Bu durumla birlikte Arnavutluk yönetiminin Çamerya sorununu karşı bir hamle olarak gündeme getirmesi azınlık sorununu daha karmaşık bir hale getirmiştir (Ünlü, 1998, s. 34-

35). Aynı zamanda 1995 yılında OMONIA, Yunan azınlığın yaşadığı bölgede özerklik talep etmiş ve akabinde daha önce meclise giren 5 OMNIA temsilcisi ayrılıkçılığı teşvik etme suçundan tutuklanmıştır. Bu durum üzerine Yunanistan AB'den, Arnavutluk'a yapılan yardımların durdurulmasını talep etmiş ve Arnavutluk'un entegrasyonunu veto etmekle tehdit etmiştir. Yunanistan'daki Arnavut mültecilere karşı da sert bir politika uygulayan Yunanistan'ın baskıları sonucunda 1995 yılında 5 temsilci için af çıkarılmış ve Arnavutluk yönetimi geri adım atmak zorunda bırakılmıştır (Aydın & Progonati, 2011). Bu durum çalışmanın araştırma sorusu kapsamında Yunanistan dış politikasının hem Arnavutluk'un dış politikası hem de iç egemenliği üzerindeki etkisini açık şekilde göstermektedir. Anlaşılacağı üzere ortaya çıkan ve Arnavutluk'un bir iç meselesi olan sorun, Yunanistan'ın AB kartını oynayarak Arnavutluk'u tehdit etmesiyle Yunan yönetiminin lehine sonuçlanmıştır.

Öte yandan 1992-97 yılları arasında Yunanistan'ın dış politikası olası bir senaryodan etkilenebilecek potansiyeli taşımaktadır. Yunanistan'ın azınlık politikasını hatta daha ileri seviyede Kuzey Epir'de egemenlik kurma ihtimali, etnik Arnavutların Kosova'da bağımsızlık elde etmesi ve akabinde Arnavutluk ile birleşmesi argümanı ile güçlenebilecektir. Böyle bir senaryo her ne kadar Yunanistan'ın işine gelmeyecek olsa da Kuzey Epir içerisinde bulunan Yunan azınlığına bir emsal teşkil edebilecektir. Ancak Tiran'daki ekonomik krize rağmen Yunan azınlık ve Arnavutlar arasında etnik bir çatışma olmaması bu argümanın geçerliliğini zayıflatmıştır (Pettifer, 2001, s. 15). 2008'de Kosova'nın bağımsızlığının ardından döneminin başbakanı Sali Berisha, Kosova'nın bağımsızlığının hiçbir amaçla kendi ülkesi için emsal olamayacağını belirtmiştir. Yunanistan'ın 'Büyük Arnavutluk' gibi bir endişesinin olmaması gerektiğini belirten Berisha, yukarıda belirtilen argümanın geçerli olmayacağını ve Güney Arnavut bölgelerinin sınır dokunulmazlığını, bölgedeki mülki ve yasal sorunların varlığını kabul ederek vurgulamıştır. Ayrıca bu süreçte Yunan azınlık talepleri kademeli olarak Arnavutluk tarafından kabul edilmiştir. Örneğin Himara ve Korca hariç azınlık bölgelerindeki yol işaretleri ve tabelalara Latin Alfabesi'nin yanında Yunan Alfabesi ile de yazılmıştır (Vickers, The Greek Minority in Albania – Current Tensions, 2010, s. 7).

2008 yılında Arnavut öğrencilerin bir gösteride Yunan bayrağı yakıp 'Himara Arnavutlarıdır' sloganları atması ve buna karşın Yunanlıların 'Himara Yunanistan'ındır' şeklinde karşılık vermesi gerginliğin artmasına sebep olmuştur. Bu durum üzerine OMNIA Arnavutluk yönetiminden, Makedon hükümetinin yaptığı gibi, Yunancayı ikinci resmi dil

olarak kabul edilmesini istemiştir. Ancak bu talep Arnavutluk tarafından reddedilmiş ve azınlığın toplam nüfusa oranının Kuzey Makedonya ve Arnavutluk'ta aynı olmadığı hatta çok daha az olduğunu ifade etmiştir. Ancak toplumsal olaylar giderek artmış ve Himara'da bir polis karakolunun taşlanmasıyla daha gergin bir seviyeye tırmanmıştır. Karakolu taşıyan altmış kişilik bir grup 'Burası Himara, burası Yunan toprağı!' sloganlarıyla eylemlerine devam etmiş ve sonuçta birçok tutuklama yapılarak durum kontrol altına alınmıştır (Vickers, *The Greek Minority in Albania – Current Tensions*, 2010, s. 7). Buradan da açıkça görülmektedir ki Arnavutluk ve Yunanistan arasındaki azınlık sorununun toplum içindeki yankısı (Yunanistan yönetimi böyle bir şeyi sözlü ya da yazılı olarak beyan etmese de) Kuzey Epir'in Yunanistan'la birleşmesi yönünde olmuştur. Ayrıca Arnavutluk yönetimi açık şekilde hem OMONIA'ya hem de dönemin OMONIA başkanı Vasil Bollano'ya oldukça yumuşak tepkiler vermiş ve bu durum Yunan azınlığın OMONIA kontrolünde dolaylı olarak Yunanistan kontrolünde hareket etmesine olanak sağlamıştır. Açık şekilde bu görece yumuşak tutumun sebebi, OMONIA'ya yahut Bollano'ya gösterilen negatif bir tutumun Arnavutluk'un AB sürecini doğrudan etkileyebilecek olmasıdır (Vickers, *The Greek Minority in Albania – Current Tensions*, 2010, s. 7-8).

Tüm olumsuz durumlara rağmen Arnavutluk, azınlık hakları konusunda AB'ye tam entegrasyon sürecinde olumlu adımlar atmaya başlamıştır. İlk olarak Arnavutluk Anayasası'nın 3. maddesi içeriğince azınlık hakları ve özgürlükleri devlet güvencesine alınmıştır. Ayrıca yine Anayasa'nın 20. maddesi uyarınca tüm yurttaşların (azınlık olsun ya da olmasın) kanun önünde eşit olduğu ilkesi kabul edilmiştir (Parliament Of The Albania Republic, 1998). Ancak Arnavutluk yasaları çerçevesinde net bir azınlık tanımlaması halen yoktur. 2011 yılında din ve etnisite tercihlerinin sorulduğu bir nüfus sayım anketi yapılmak istenmesi üzerine, aynı yılın sonunda Arnavutluk Anayasa Mahkemesi böyle bir sorunun sorulmasını yasaklamıştır. Alınan bu kararı azınlık temsilcileri 'kendi kimliğini açıklama ilkesine (principle of self-identification)' halel düşürdüğü gerekçesiyle eleştirmiştir. 2016 senesinde azınlıkların korunması ve azınlık haklarıyla ilgili bir yasa tasarısı hazırlanmış ve bu tasarı Ulusal Azınlıkları Koruma Kanunu (The Law On Protection of National Minorities) adıyla 2017 yılında kabul edilmiştir (Akıncılar Köseoğlu, 2020, s. 156). Hazırlanan yasanın 3. maddesi içeriğince, Arnavutluk'ta yaşayan Yunanlara ulusal azınlık statüsü verilmiş ve yasalarda eksik olan azınlık tanımı yapılmıştır. Aynı zamanda bahsedilen kanunun 6. maddesi uyarınca, kendini açıklama ilkesi kapsamında bütün azınlık gruplara etnisitelerini açıklama

ve belirtme hakkı tanınmıştır. Buna ek olarak azınlıklara anadillerinde eğitim alma hakkı (mad.13) ve kendi kültür, dil, din ve kültürel miraslarını yaşatma ve geliştirme hakkı (mad.12) verilmiştir (Republic Of Albania Parliament, 2017).

Arnavutluk 2019 İlerleme Raporunda azınlıklar konusunda başarılı bulunmuştur. Ülke Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'na hala taraf olmamasına karşın, AB'nin talep ettiği birçok şartı yerine getirmiş ve denetleme mekanizmalarını kurmuştur (Akıncılar Köseoğlu, 2020, s. 157). Arnavutluk'un 2019-2020 Avrupa Komisyonu raporlarına ilişkin 25 Mart 2021 tarihinde yayımladığı Avrupa Parlamentosu kararına göre, Arnavutluk yönetiminin 2017 yasasına ek olarak yerel ve idari düzeyde azınlık dillerinin kullanılması, azınlık dillerinde karma eğitim ve kendini tanımlama hakları çerçevesinde ilerlemeye ihtiyacı vardır. Aynı zamanda ülkede insan ve azınlık haklarının iyileştirilmesi için Arnavutluk, AB Temel Haklar Ajansı'na gözlemci atayacaktır (European Parliament, 2021).

Sonuç olarak Arnavutluk azınlık haklarını tahsise etme ve koruma konusunda geçmişten bugüne açık bir ilerleme kaydetmiştir. Bu hususta dikkat çekici nokta ise, bu ilerlemeyi kaydederken Yunanistan ile Arnavutluk arasında ortaya çıkan sorunları Yunanistan lehine olsa dahi çözme isteği göstermiş olmasıdır. Bu durum Arnavutluk'un AB entegrasyon sürecinde kararlı olduğunun bir göstergesidir. Diğer yandan Yunanistan azınlık sorununda da ikili ilişkilerin gerildiği noktada sorunu kendi lehine çözebilmek için AB kartını masaya koymuştur. Bu durumun, çalışmanın bu kısmında verilen örnekler dışında en büyük göstergesi ise, 2019'dan beri görevde olan Yunanistan başbakanı Kyriakos Mitsotakis'in politikalarıdır. Yunan azınlık haklarının korunmasını önemli bir dış politika amacı olarak gören Yunan yönetimi, Arnavutluk'un AB perspektifini ve ilerlemesini doğrudan Yunan azınlık haklarına verdiği destekle ilişkilendirmiştir. Bu açıdan Yunanistan yönetiminin Arnavutluk'tan beklediği adımlar Yunan azınlığının mülkiyet haklarına saygı duyulması ve uzun süredir devam eden azınlık bölgeleri uygulamasının ortadan kaldırılmasıdır. Bu doğrultuda Arnavutluk'un AB entegrasyonunda nihai sonuca ulaşması için azınlık sorununu çözmesi oldukça önemlidir. Aksi halde, Yunanistan Arnavutluk'un üyelik müzakerelerine başlaması Yunanistan tarafından reddedilerek engellenebileceği iddia edilebilir (Feta, 2019, s. 11).

3.7. Genel Değerlendirme

Çalışmanın ikinci bölümünden de anlaşılacağı üzere 2009'da AB ye tam üyelik için resmen başvuru yapan ve 2014 yılında Yunanistan'ın dönem başkanlığında, aday ülke statüsü alan Arnavutluk, AB entegrasyon sürecine dahil olduğu günden bugüne kadar kapsamlı ve istikrarlı bir ilerleme kat etmiştir. Arnavutluk'un AB müktesebatına uyumu ve gerekli reformları yapması sürecin başarılı bir şekilde tamamlanması adına yeterli olmamıştır. Yapılmış ve yapılacak reformların yanı sıra, Arnavutluk'un AB üyesi olan ve aynı zamanda Batı Balkanların AB entegrasyonunda gayri resmi ama kilit bir rol oynayan Yunanistan ile ikili ilişkileri, sürecin sonucunu belirleyecek önemli bir faktördür. Çalışmanın bu bölümünden çıkarılan sonuç Arnavutluk'un AB tam üyelik hedefinde -olağanüstü gelişmeler olmazsa-Yunanistan ile olan ilişkilerinin dış politikada çıkarlardan ödün verecek şekilde bile olsa çözülmeye çalışıldığı ve çalışılacağıdır.

Arnavutluk ve Yunanistan arasındaki birçok anlaşmazlık tarihi süreç boyunca devam etmiştir. Nitekim birçok sorun da birbiriyle dolaylı yahut doğrudan şekilde bağlantılıdır. Çamerya Arnavutları sorunu, Çamerya Arnavutlarının taşınmaz mallarının ellerinden alınması ve mülklerine dönmelerinin engellenmesi tamamen savaş hali sorunu ile ilişkilidir. Yunanistan, Arnavutluk ile arasındaki savaş hali durumunu de facto olarak uygulamadan kaldırmış olsa da -hali hazırda iki ülke arasında sıcak savaşın veya çatışmanın ihtimal dâhilinde olduğu söylenemez- de jure olarak kaldırmamış ve savaş hali durumunu sonlandıracak bir hukuki hüküm deklare edilmemiştir. Savaş halinin kalkmaması Yunanistan Anayasası'na göre, Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Çamerya Arnavutlarının mülklerine ve taşınmaz mallarına el konulmasına izin verdiğinden savaş hali durumu hukuki olarak ortadan kalkmadıkça Çamerya Arnavutları sorunu ve onların mülkiyet problemi de çözülemeyecektir.

Öte yandan TAP sorunu ve deniz sınırı sorunu da birbiriyle yakından ilişkilidir. Bu iki sorunun temel amacı İyon Denizi'nde egemenlik sağlamak ve bu egemenlikle beraber TAP projesinin başat rollerinden biri haline gelmektir. Öyle ki TAP projesi, Kıta Avrupası için Rusya'nın enerji arzına bağımlılığı azaltmak ve talepleri karşılayacak alternatif enerji kaynaklarını sağlamak adına hayati önem taşımaktadır. Bu hususta Yunanistan İyon Denizi'nde egemenliğini arttırarak enerji kapsamında Avrupa'nın transit ülkesi olmayı

hedeflemekte ve bu bağlamda Arnavutluk'la yapılacak bir anlaşmaya yanaşmamaktadır. Azınlıklar sorunu ise temelde Yunanistan'ın Kuzey Epir egemenliği fikrine dayanmaktadır. Ancak günümüzde böyle bir talep söz konusu değildir. Bunun yerine azınlık haklarının sağlanmasını amaçlayan Yunanistan'ın, tam aksine kendi sınırları içerisindeki azınlıkları Helenleştirmeye çalışmaya devam ettiğine ilişkin eleştiriler devam etmektedir. Örneğin Arnavutluk'tan talep edilen kamuda azınlık dillerinin kullanım hakkı, hiçbir dini inanca mensup bireyin ayrımcılığa uğramaması gibi maddeler Yunanistan tarafından hukuki zeminde kabul edilmiş olsa da uygulamada eksiklikler mevcuttur (U.S Department Of State: Office of International Religious Freedom, 2019).

Sonuç olarak, bahsedilen bütün sorunların çözümünde Yunanistan, Arnavutluk'a karşı AB kozunu oynayarak sorunları kendi lehine bir çözüme kavuşturma arayışına girmiştir. Arnavutluk'a karşı bir dış politika stratejisine dönüşen bu durum kimi zaman Arnavutluk'u kendi ulusal çıkarlarından taviz vermeye zorlamıştır. Bu kapsamda Arnavutluk'un AB sürecini veto yetkisini elinde bulunduran Yunanistan, Kuzey Makedonya ile yaşamış olduğu isim sorunu gibi Arnavutluk'la yaşadığı sorunlarda da bu kozu kullanmış ve kullanmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda Arnavutluk'un Yunanistan ile yaşamış olduğu ikili anlaşmazlık ve sorunların tümünü diyalog ve pratik yoluyla çözmeden AB tam üyeliğini alması mümkün görünmemektedir. Diğer bir deyişle Arnavutluk için Brüksel'e uzanan yol Atina'dan geçmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Arnavutluk 1900'lerin ilk yarısından itibaren egemenliğini ve bütünlüğünü sağlamaya çalışmış ve bu doğrultuda birçok kez işgale uğradıktan sonra egemen bir devlet olarak bölge içerisinde var olabilmıştır. Ancak burada bahsedilen egemenlik kavramı ilerleyen süreçte Arnavutluk ve Yunanistan arasında bir tartışma konusu olmuş ve iki ülke arasındaki savaş hali sorunun gerekçesini oluşturmuştur. Arnavutluk İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte, iki kutuplu uluslararası sistemde Doğu Blok'una dâhil olmuş ve Batı dünyasından kopuk bir halde hayatta kalmaya çalışmıştır.

Arnavutluk, Enver Hoca yönetiminde koyu Stalinist bir görüşle ve merkeziyetçi paradigmayla yönetilmiştir. İlk olarak Yugoslavya ile yakın ilişkiler kuran Arnavutluk hem güvenlik hem ekonomik talebini Yugoslavya'dan karşılamaya çalışmıştır. Fakat Yugoslavya lideri Tito'nun Arnavutluk içişlerine müdahale etme çabası ve giderek Stalinist söylemlerden uzaklaşarak revizyonist bir politika benimsemesi, Arnavutluk'u Doğu Blok'u lideri SSCB ile yakınlaştırmıştır. Stalin'in ölümüne kadar geçen sürede Arnavutluk ve SSCB ilişkileri üst noktaya gelmiş ve Arnavutluk; siyasi, eğitim, finans, gıda, askeri olmak üzere birçok başlıkta SSCB güdümüne girmiştir. Ancak Stalin'in ölümü ve ardından Kruşçev'in SSCB liderliğini üstlenmesi iki ülke arasındaki ilişkilere hanel getirmiş ve Arnavutluk'u revizyonizme henüz ilgi duymayan Çin ile ilişkilerini güçlendirmeye zorlamıştır. Doğu Blok'unda bir yanda Marksist-Stalinist Çin ve Arnavutluk, bir yanda revizyonist SSCB ve Yugoslavya iki farklı görüşün temsilcisi haline gelmiş ve birinci bölümde anlatıldığı gibi Arnavutluk kendi varlığını 'offshore-balancing' stratejisiyle sürdürmeye çalışmıştır. Çin 1969-1970 yılları arasında ülke içindeki kültürel devrim ve izolasyonist politikayı bıraktığında, Arnavutluk-Çin ilişkileri gerilemeye başlamış ve Çin lideri Mao Zedung'un ölümüyle Arnavutluk kendini dünya sahnesinde yalnız hissetmeye başlamıştır. Böylelikle müttefiksiz ya da başka bir değişle korumasız kalan Arnavutluk, giderek kendi içine kapanan bir ülke haline gelmiş ve izolasyon politikasını benimsemiştir. Bu dönemde Arnavutluk uluslararası hiçbir aktiviteye sahip olmayarak dış dünyayla iletişimsiz halde hayatta kalmaya çalışmıştır. Ancak buradan görülmektedir ki, Arnavutluk Soğuk Savaş'ın başından SSCB'nin dağılmasına kadar olan süreçte kendi kendine yeten bir ülke kabiliyetine sahip olmamıştır.

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve SSCB'nin çözülmesiyle birlikte Arnavutluk'ta da yeni liberal dünyaya doğru bir eksen kayması başlamıştır. Bu doğrultuda yönünü Avrupa'ya çevirmek isteyen Arnavutluk bununla ilgili ilk ciddi adımı 1991 yılında çok partili sisteme geçerek atmış ve 1992 yılında Avrupa Siyasi Ortaklık Bildirisi'ne taraf olmuştur. Bu süre zarfında diplomatik ilişkiler kurmuş ve izole devlet anlayışını tamamen terk etmiştir. 1994 yılında Barış İçin Ortaklık Kavramını onaylayan Arnavutluk, 2009'da NATO üyesi olmuştur. Bu süreçte Arnavutluk Avrupa ile temaslar kurmuş ve PHARE programına katılmıştır. Arnavutluk'un adının Avrupa ile yeniden anılması ancak bu şekilde Avrupa İstikrar Paketi'ne katılmasıyla gerçekleşmiştir. Böylelikle Arnavutluk, süre gelen ekonomik ve güvenlik yardım alışkanlığını politik destek ihtiyacıyla pekiştirmiş ve yönünü Avrupa'ya çevirmiştir. Avrupa'yla birlikte hareket etme kararı veren Arnavutluk, bu doğrultuda adımlar atmış ve 2009 yılında AB üyeliğine başvurmuştur.

AB, 2000 Zagreb Zirvesi ve Yunanistan'ın liderliğini yaptığı 2003 Selanik Zirvesi'nde Avrupa tarafından Arnavutluk da dahil olmak üzere Balkan devletlerinin geleceğini AB içinde görülmüştür. Bu durum Arnavutluk'a hem istediği finansal desteği, hem de politik dönüşümdeki itici gücü sağlamıştır. AB koşulluluk ilkesi gereğince reform kararları almaya başlayan Arnavutluk bölgesel ve kıtasal birçok ortaklık anlaşmasına dahil olmuş ve AB entegrasyonuna aday ülkelerden biri haline gelmiştir. Bu kapsamda Arnavutluk SAP, IPA, TAIEX gibi ekonomik desteklerden yararlanmış ve yapılması gereken reformlar için gerekli kaynaklar AB tarafından sağlanmıştır. AB, bir yandan Arnavutluk'un gelişimini desteklerken bir yandan da Venedik Komisyonu ve Temel Öncelikler Üst Düzey Diyalog Görüşmeleri'yle Arnavutluk'u denetlemeye ve yönlendirmeye başlamıştır. Bu kapsamda Arnavutluk'un 2000 sonrası dönemde tamamen AB şemsiyesi altına girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Her sene hazırlanan Arnavutluk ülke İlerleme Raporları sayesinde, AB ülke içindeki AB müktesebatına uyumayan sorunları teşhis etmiş ve bunları Arnavutluk yönetimine ileterek çözüm isteğini belirtmiştir. Yapılan reform adımları sayesinde 2010 yılında Arnavutluk'a aday ülke statüsü verilmiş ve Arnavuta vatandaşlar vize serbestliği hakkı tanınmıştır.

2016 yılına gelindiğinde Avrupa Komisyon'u Arnavutluk'un üyelik için hazır olmadığı ancak müzakerelerin başlaması için yeterli ilerlemeyi kat ettiğini belirtmiştir. Ancak 2016'da Yunanistan, Danimarka, Fransa ve Hollanda'nın red oyuyla Arnavutluk'un AB üyelik müzakerelerine başlama kararı ancak 2019'dan sonra başlayabilmiştir. 2021 tarihi

itibariyle henüz fiilen başlayan bir müzakere süreci olmasa da Arnavutluk AB entegrasyonu sürecinde karşılıklı müzakerelerin başlamasına kadar ilerlemiştir.

Arnavutluk'un AB yolunda ilerlemesine ek olarak, AB de Covid-19 pandemi süreci öncesinde Balkan bölgesine olan ilgisini ve entegrasyon isteğini sıklıkla belirtmiştir. Bütün dünyayı etkisi altına alan ve devletlerin ve uluslararası gündemin merkezinde bulunan pandemi süreci Balkan ülkelerinin AB içerisindeki geleceğini süresi belli olmayan bir ertelemeye yüz yüze bırakmıştır. Ancak AB'nin hem bölgenin siyasi güvenliğini ve istikrarını koruma isteği hem de bölgedeki Rusya ve Çin etkisini azaltma amacı Balkan devletlerinin AB'ye tam entegrasyonu fikri devam ettirmiştir. Diğer bir deyişle AB'nin temel önceliği pandemi ile mücadeleye kaymış olsa da Arnavutluk özelinde tüm bölge ülkelerinin entegrasyonu planı varlığını korumuştur. 5 Temmuz 2021 tarihinde düzenlenen 2021 Batı Balkanlar Berlin Süreci Zirvesinde, Almanya Şansölyesi Angela Merkel, Bölgedeki Rusya ve Çin etkisinin azaltılması gerektiğini söylemiştir. Arnavutluk, Kosova, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'ın devlet başkanlarının da katıldığı zirvede Fransa başbakanı Emmanuel Macron bahsi geçen altı devletin AB'ye katılımına açık şekilde destek verdiğini belirtmiştir. Ayrıca AB Komisyon'u başkanı Ursula von der Leyen, zirve sonrasında ilk önceliğin Arnavutluk'u da kapsayan bölge ülkelerinin AB'ye entegrasyon süreçlerini hızlandırmak ve AB gündemini Balkan genişlemesine odaklamak olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda bahsi geçen ülkelerin AB müktesebatına uyumu için gerekli reformları hızlandırması da önem arz etmektedir (Reuters, 2021).

Arnavutluk'un AB entegrasyonu için iç politikada reformlar yoluyla aşması gerektiği sorunlar olduğu gibi dış politikada da AB üyesi olan Yunanistan ile çözmesi gereken sorunlar bulunmaktadır. Öncelikle Arnavutluk iç politikasında beş temel öncelik kapsamında ve ikinci bölümde detaylıca belirtilen İlerleme Raporları doğrultusunda düzenleme yapması gereken bazı hususlar 2021 tarihinde de varlığını sürdürmektedir. Arnavutluk'un reform yapması gereken temel meselelerden biri ülke içindeki yolsuzluk oranı ve yolsuzlukla mücadele konusudur. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2020 Arnavutluk raporuna göre; Arnavutluk genel sıralamada 180 ülke arasında 104. Konumda bulunmaktadır. Aynı rapor doğrultusunda şeffaflık ve yolsuzluğu önleme konusunda 36/100 puana sahiptir (Transparency International, 2020). Aynı zamanda 2021 yılında İtalya mahkemelerince Arnavutluk-İtalya arasında olduğu düşünülen yolsuzluk davası ve bu dava içeriğinde hem Arnavut hem de İtalyan

bürokratların olduğu savı Arnavutluk'un yolsuzlukla mücadele de belirli adımlar atsa da henüz istenilen düzeyde olmadığı bir göstergesi olabilmektedir (Exit Staff, 2021). Öte yandan AB için önem arz eden diğer bir konu şeffaf seçim ve demokrasi tahsisidir. 25 Nisan 2021 yılında Arnavutluk'ta parlamento seçimleri yapılmış ve Başbakan Edi Rama üçüncü kez hükümeti kurma görevini üstlenmiştir. Ancak, E. Rama yönetiminin 2013 seçimlerinde oy satın alma işlemi yaptığı, Avrupa Konseyi ve AGİT işbirliğiyle hazırlanan Uluslararası Seçim Gözlem Misyonu Raporu'nda doğrulanmıştır (OSCE-PA, 2013). Bununla birlikte Arnavutluk yönetimi, 2021 Arnavutluk parlamento seçimlerinde de Arnavutluk muhalefeti tarafından oy satın alma iddialarıyla suçlanmıştır (Sinoruka, 2021). Genel itibariyle Arnavutluk ilerleme Raporları ve Temel Öncelikler Üst Düzey Raporları göstermektedir ki; Arnavutluk AB tam üyeliğine başvurduğu 2009 yılından 2021 yılına kadar birçok konuda önemli ilerlemeler ve reformlar gerçekleştirmiş ve önemli bir mesafe kat etmiştir. Fakat Arnavutluk için ülke içi konjonktürde yapılması gereken reformlar ve atılması gereken adımlar vardır. Hem ikinci bölümde anlatılan AB Komisyonu'nun önerileri hem de Edi Rama'nın Mayıs 2021'de Euronews haber kanalına vermiş olduğu röportaj bu hususu desteklemektedir. E. Rama bahsedilen röportajda, Arnavutluk'un AB bütünleşmesine tam olarak hazır olmadığını ama müzakerelerin başlaması için yeterince hazır olduğunu söylemiş ve müzakerelerin başlamama sebebinin üçüncü aktörlerin baskısı olduğunu vurgulamıştır (Orlandi, 2021).

Arnavutluk'un AB tam entegrasyonunu sağlayacak bir diğer husus ise AB üye devletleriyle ilişkileridir. Bu hususta Yunanistan-Arnavutluk ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Tıpkı Kuzey Makedonya-Yunanistan örneğinde olduğu gibi Arnavutluk ve Yunanistan arasında tarihi sürece ve öneme sahip sorunlar bulunmaktadır. Kuzey Makedonya ve Yunanistan arasında ortaya çıkan temel tarihi sorunlar Kuzey Makedonya isim sorunu ve ülke bayrağında bulunan 'Vergina Güneşi' sorunu olmuştur. Bu sorunları da kapsayan birçok sorun uluslararası organizasyonların –özellikle AB- baskısı ve arabuluculuğuyla çözülmüştür (Karadzovski & Adamczyk, 2014). Benzer şekilde çalışmanın üçüncü bölümünde kapsamlı şekilde ele alınan, Arnavutluk'u Makedon Sendromuna iten sorunlar ve bu sorunların çözümü birbirleriyle ilintilidir. Ancak Yunanistan'ın ya da Arnavutluk'un sorunların çözümü için geri adım atarak taviz vermelerinin gerekliliği tarafların uzlaşmasını zorlaştırmakta dahası Arnavutluk'un AB üyeliği için taviz veren taraf olmasına yol açmaktadır. Bu hususta sorunların çözümü için savunulan kimi Yunanistan argüman ve pratikleri Arnavutluk

tarafından kabul edilmektedir. Böylelikle çalışmanın araştırma sorusuna cevaben Yunanistan, Arnavutluk ve AB üçgeni içerisinde, Arnavutluk'un dış politikası Yunanistan etkisi altındadır. Bu durumun temel sebebi ise Yunanistan-Arnavutluk arasında sorunlarda Yunan yönetimin masaya AB kartını oynaması olmuştur. Kimi zaman açıkça kimi zaman ise dolaylı olarak Yunanistan Arnavutluk'u, AB üyeliğini veto etme yönünde tehdit etmiştir.

Bahsedildiği üzere iki devlet arasında ortaya çıkan sorunlar Arnavutluk'un dış politikasında belirleyici bir özelliğe sahiptir. Bu doğrultuda çalışmanın araştırma sorusu kapsamında Yunanistan dış politikası Arnavutluk'un AB sürecine ve Arnavutluk dış politikasına doğrudan etkilidir sonucu çıkarılabilmektedir. Örneğin, Çamerya Arnavutları sorunu tarihi süreç içerisinde var olan bir sorundur ve Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Arnavutluk'u etkilemiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında bir dış politika amacı olarak yapılan mübadele antlaşması, Arnavutluk'u ve Arnavut halkını bugün dahi etkilemektedir. Öyle ki, Yunanistan'da bulunan ve mübadeleye zorlanan kişiler 2021 yılı dâhil olmak üzere taşınmaz mallarını yeniden elde edememiş hatta mülklerine dönme hakları geri verilmemiştir. Arnavutluk bu hususta Çamerya Arnavutlarını sivil toplum kuruluşları aracılığıyla desteklese de tatmin edici uluslararası adımlar atamamıştır. Diğer yandan savaş hali sorunu da Yunanistan yönetimi kabul etmese dahi resmi olarak devam etmektedir. Savaş hali sorunun gerekçesi olarak Yunanistan yönetimi Arnavutluk'u suçlamakta ve İkinci Dünya Savaşı'nda Arnavutluk'un Yunanistan'a savaş açtığını ileri sürmektedir. Halbuki Arnavutluk o dönemde İtalya işgali altındadır ve savaş durumunu ilan edecek egemen bir kabiliyetten yoksundur. Yunanistan bu gerekçeyi kullanarak bölgede yaşayan Çamerya Arnavutlarının taşınmaz mallarına düşman mülkiyeti gerekçesiyle el koymuştur. Dahası el konulan ya da Yunan vatandaşlarına verilen bu taşınmaz malların net miktarı ve değeri halen tam olarak bilinmemektedir. Öte yandan Yunanistan'ın savaş halini kabul etmesi durumu, Yunan yönetimine birçok yükümlülük ve sorumluluk yükleyecektir. Ancak bu durum karşında dahi Arnavutluk yönetimi uluslararası ortamda sesini gereğince duyuramamış ve Yunanistan baskısı ve 'oldu-bitti' anlayışıyla sindirilmeye çalışılmıştır.

İki ülke arasında ortaya çıkan ve yine tarihi dayanakları olan diğer bir sorun azınlıklar meselesi olmuştur. Yunanistan Kuzey Epir bölgesinde yaşayan Yunan azınlığı dahil olmak üzere tüm Arnavutluk'ta Yunan azınlığının bulunduğunu iddia etmiştir. Helsinki Nihai Senedi ile güvence altına alınan azınlık hakları hususunda, Avrupa Komisyonu Arnavutluk İlerleme

Raporları'nda belirli adımların atıldığı belirtilmiştir. Yunanistan, Arnavutluk'ta yaşayan Yunan kökenli tüm vatandaşlar için anadilde eğitim, resmi kurumlarda Yunancanın da kabul edilmesi, trafik levhalarına Yunancanın da eklenmesi gibi birçok azınlık hakkını talep etmiş ve bunların çoğunu Arnavutluk yönetimine AB kozunu kullanarak gerçekleştirmiştir. Ancak aynı durum Yunanistan'da yaşayan Arnavut vatandaşları için geçerli olmamaktadır. Yunanistan ülkesinde yaşayan azınlıklara talep ettiği hakları vermemiş ve onları kategorize ederek Helenleştirmeye çalışmıştır.

Benzer şekilde Yunanistan ve Arnavutluk arasında ortaya çıkan kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sorunları, Yunanistan'ın İyon Denizi'ndeki çıkarlarını koruma doğrultusunda imzalanamamıştır. Bu durumun temel sebebi İyon Denizi'nde bulunan kaynakların Yunanistan kontrolünde kalması isteğidir. Bu konuya ilişkin şekilde AB'nin kıta enerji güvenliğini sağlamayı amaçladığı TAP projesi benzer bir sorunun konusu olmuştur. TAP projesinde Avrupa'nın transit ülkesi ve enerji dağıtıcı başat güçlerinden biri olmak isteyen Yunanistan, Arnavutluk üzerine baskı yaparak kendi lehine bir sonuç almaya çalışmıştır. Nitekim Yunanistan B.M.D.H.S'ye uygun olmayarak İyon Denizi'ndeki egemenlik alanını 12 mile çıkartmıştır. Böylelikle hem TAP projesinin kilit oyuncularından biri hem de bölgedeki kaynakların sahibi olabilecektir. Ancak bu durum 3. Bölümde anlatıldığı gibi uluslararası deniz hukukuna tamamen aykırıdır. İki ülke arasındaki deniz sınırı ve TAP projesi sorunu Arnavutluk'ta yapılacak Nisan 2021 seçimlerinden sonra görüşülmek üzere ertelenmiştir. Ancak 2021 Temmuz ayı itibariyle henüz somut bir adım atılmamış ve Yunanistan İyon Denizi'ndeki egemenlik haklarını uluslararası hukuka uygun biçimde paylaşmaya yanaşmamıştır. Çalışmanın araştırma sorusu içeriğince, bahsi geçen temel sorunlarda Arnavutluk'un görece olarak pasif kalmasının ve dış politikada istediği gibi ülke çıkarları hareket edememesinin sebebi, Yunanistan'ın elinde bulundurduğu veto kabiliyeti ve bu kabiliyetin Arnavutluk dış politikasının manevra alanını daraltmış olmasıdır. Bu şekilde savunulması gereken diplomatik savları ve baskı unsurlarını etkili biçimde kullanamamıştır. Böylelikle Arnavutluk dış ve iç politikasının Kuzey Makedonya örneğinde olduğu gibi karar alma sürecinden uygulama kabiliyetine kadar Yunanistan etkisi altında kaldığı ve Arnavutluk'un AB üyeliği önünde bir engel olarak Yunanistan'ı görmemesi için kimi ulusal çıkarlarından taviz vermesi gerektiği çalışmada anlaşılmıştır.

Arnavutluk'un Yunanistan ile sorunsuz bir dış politika izlemesi mümkün görünmeyebilir ancak Kuzey Makedonya ve Yunanistan örneğinde olduğu gibi ortaya çıkan anlaşmazlıkların giderilmesi için uluslararası organizasyonlar -özellikle AB ve BM- tarafından yapılacak baskı ve ısrar iki devletin sorunlarını ortak bir noktada çözmesine yardım edebilecektir. Örneğin Kuzey Makedonya ve Yunanistan arasında ortaya çıkan sorunlarda Yunanistan Kuzey Makedonya'ya ambargo uygulamış ve AB Komisyon'u bu ambargonun serbest ticareti sekteye uğratacağı yönünde Yunanistan'ı cezalandırmıştır (Mandacı, 2021, s. 310). Bu durum sonucunda Kuzey Makedonya isim ve bayrak değişikliği yapmak zorunda kalmış olsa da AB'nin arabuluculuğu Yunanistan'a ikili sorunlardaki çözüm metodunun yaptırım mekanizması ve/veya veto tehdidi olmadığını göstermiştir. Bu doğrultuda, devletlerin kendi aralarındaki hususları, çıkar çatışmasına dönüştürmeksizin arabuluculuk yardımıyla çözüme kavuşturması daha başarılı bir metot olarak düşünülmektedir. Diğer bir deyişle Yunanistan ve Arnavutluk arasında ortaya çıkan sorunlardaki karmaşıklık ve diplomatik güç dengesizliği tarafların birini üstün kılmakta ve bu durumun çözümü AB'nin üst bir kurum olarak arabuluculuk yapmasıyla olacaktır.

Görülmektedir ki, iki devlet arasında karşılıklı diyalog ve işbirliği yoluyla çözülebilecek meseleler olduğu gibi ancak uluslararası kurumların bağlayıcı kararlarıyla çözülecek sorunlar da mevcuttur. Tüm sorunların karşılıklı diyalog ve işbirliğiyle çözülmesi planı Yunanistan'ın Arnavutluk karşısında AB üyelik kozunu kullanmasına ve sorunları kolaylıkla görmezden gelmesine yahut kendi ülke çıkarları çerçevesinde çözmesine zemin hazırlamaktadır. Böylelikle Arnavutluk ülke içerisinde bulundurduğu Yunan azınlıkla, Çamerya Arnavutlarının el konulan taşınmaz mallarıyla, deniz egemenliği sorunuyla büsbütün bir 'Makedon Sendromu' içerisine girmiş ve atacağı her adımı Yunanistan'ın veto gücünü kullanarak ılımlı şekilde atmak zorunda kalmıştır. Diğer bir deyişle, bu durum Yunanistan'ın doğrudan yahut dolaylı yollardan Arnavutluk iç ve hatta dış politikasını etkilemesini kolaylaştırmaktadır. Bu doğrultuda, 2009 yılından itibaren kendisini AB sınırları içerisinde görmek isteyen ve bu yönde adımlar atan Arnavutluk, AB entegrasyon hedefiyle attığı her adımda Brüksel'e gitmeden önce Atina'dan geçmek durumundadır.

5. KAYNAKLAR

- Abazi, E. (2008). Albania In Europe: Perspective And Challanges. *Avrasya Dosyası: Uluslararası İlişkiler Ve Strateji Çalışmaları*, 14(1), 229-252.
- Açar, D. A. (2008). *Small State Playing The Asymmetric Game: Continuity And Change In Albanian Foreign Policy*. Ankara: Middle East Technical University.
- Ahmedi, B., & Sheihu, S. (2016). Resolution Of International Conflicts Through The United Nations: The Corfu Channel Case. *European Scientific Journal, ESJ*, 12(13), 105-117.
- Akhundzada, E. (2016, November 8). *How TAP Helps Its Transit Countries*. 5 1, 202 tarihinde naturalgasworld: <https://www.naturalgasworld.com/how-tap-helps-its-transit-countries-34218> adresinden alındı
- Akıncılar Köseoğlu, N. (2020). Batı Balkan Ülkelerinde Azınlık Hakları. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 28(1), 147-177.
- Akyol, G. (2007). *Balkan Politikasında Arnavutluk:1912 Sonrası*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anastasakis, O., & Bechev, D. (2003). EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process. *EU and the Balkans: The Implications of EU conditionality* (s. 1-20). South East European Studies Programme.
- Arman, M. N. (2019). Arnavutluk'un Avrupa Birliği İle Entegrasyonuna Yunanistan Faktörü. (s. 168-177). Lefkoşa : International Congress on Afro - Eurasian Research V.
- Arman, M. N. (2019). Balkanların Avrupa Birliği'ne Entegrasyonu Sorunu. M. S. Erol, & M. Ekşi (Dü) içinde, *Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar* (s. 403-425). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arman, M. N., Paralı, Z., Çiftçi, S. E., & Cengiz, Ç. (2021, May). The Shift in the Energy Policy of Greece after the 2008 Financial Crisis in the Context of Energy Security. *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, 3(2), 82-101.

- Armaoğlu, F. (1999). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi : 1914-1999* (11 b., Cilt 1-2). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arnavutluk Emek Partisi Merkez Komitesi Marksist-Leninist İncelemeler Enstitüsü. (1990). *Arnavutluk Emek Partisi Tarihi-2*. (İ. Aydın, Çev.) İstanbul: Yurt Kitap Yayın.
- Aydın, A. F., & Progonati, E. (2011, May). Albanian Foreign Policy in the Post-Comunist Era. *UNISCI Discussion Papers*(26), 257-280.
- Bechev, D. (2005). *Constructing South East Europe: The Politics Of Balkan Regional Cooperation: 1995-2003*. University Of Oxford.
- Begaj, J. (2008). *Avrupa Birliği-Arnavutluk İlişkilerinin Avrupa Birliği Hukuku Çerçevesinde Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Bozbora, N. (1994). *Osmanlı Yönetiminde Arnavutlar ve Arnavut Ulusçuluğu*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Brahaj, S. (2009). *Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci Ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Cenaj, K. (2015, November). Albania - Greece Agreement on Setting Maritime Boundaries,. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 4(3), 143-148.
- CNN Greece. (2018, December 11). *Ο Ράμα «αρπάζει» περισσότερες Ελλήνων ομογενών - Τι απαντά το ελληνικό ΥΠΕΞ*. 22, 2020 tarihinde CNN Greece: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/157900/o-rama-arpazei-perioysies-ellinon-omogenon-ti-apanta-to-elliniko-ypex> adresinden alındı.
- CNN Greece. (2019, April 12). *Τσίπρας σε Ράμα: Η ένταξη της Αλβανίας στην ΕΕ περνά από τον σεβασμό της ελληνικής μειονότητας*. 22, 2020 tarihinde CNN Greece: <https://www.cnn.gr/politiki/story/172706/tsipras-se-rama-h-entaxi-tis-alvancias-stin-ee-perna-apo-ton-sevasmo-tis-ellinikis-meionotitas> adresinden alındı

- Czekalski, T. (2013). , *The Shining Beacon Of Socialism In Europe: The Albanian State and Society in the Period of Communist Dictatorship 1944-1992*. Krokow: Jagiellonian University Press.
- Dervishi, G. (2019, May). Greek-Albanian Relations, the Past, the Present and the Future. *Mediterranean Journal Of Social Sciences*, 10(3), 24-35.
- Dinan, D. (2005). *Avrupa Birliği Ansiklopedisi* (Cilt 2). (H. Akay, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Dokos, T., & Tsakiris, T. (2012). *A Strategic Challenge: The Role Of Greece in Europe's Southern*. Athens: Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP).
- Dranqoli, A. (2011). Tito's attempt to integrate Albania into Yugoslavia, 1945-1948. *International Journal Of History*, 2(3), 191-196.
- Emin, N. (2014). *Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu*. Ankara: SETA.
- Enacademic. (tarih yok). *Çamerya Bölgesi Haritası*. 01 10, 2020 tarihinde Enacademic: <https://enacademic.com/dic.nsf/enwiki/1090665> adresinden alındı
- Eur-Lex. (tarih yok). *Accession Treaties Lists*. 6 2, 2020 tarihinde Eur-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-accession.html#new-2-30> adresinden alındı
- Euronews . (2020, October 21). *Albania And Greece Take Maritime Dispute To International Court In The Hague*. 5 16, 2021 tarihinde Euronews : <https://www.euronews.com/2020/10/20/albania-and-greece-take-maritime-dispute-to-international-court-in-the-hague> adresinden alındı
- Euronews Albania. (2021, January 10). *Greek MFA Dendias: Deal for maritime borders after the elections in Albania*. 5 18, 2021 tarihinde Euronews Al.: <https://euronews.al/en/albania/2021/01/10/greek-mfa-dendias-deal-for-maritime-borders-after-the-elections-in-albania/> adresinden alındı.

- Euronews Albania. (2021, February 7). *Maritime border dispute with Greece, Rama: Even if they want to, they can't take it.* 5 18, 2021 tarihinde Euronews Al.: <https://euronews.al/en/albania/2021/02/07/maritime-border-dispute-with-greece-rama-even-if-they-want-to-they-can-t-take-it/> adresinden alındı.
- European Commission. (2000, March 31). *The PHARE Programme Annual Report 1998 - COM(2000) 183 Final.* 2 5, 2020 tarihinde aei.pitt: [http://aei.pitt.edu/33799/1/COM_\(2000\)_183_final.pdf](http://aei.pitt.edu/33799/1/COM_(2000)_183_final.pdf) adresinden alındı.
- European Commission. (2001, November 30). *Albania Country Strategy Paper 2002-2006.* 2 6, 2020 tarihinde European Community CARDS Programme: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/cards/publications/albania_strategy_paper_en.pdf adresinden alındı.
- European Commission. (2003, March 26). *EC Commission Staff Working Paper: Albania, Stabilisation And Association Report, SEC(2003) 339.* Mart 6, 2020 tarihinde EC-Albania Stabilisation And Association Report: https://www.parlament.al/Files/Integrimi/2003_progress_report_en_23382_1.pdf adresinden alındı.
- European Commission. (2003, June 21). *EU-Western Balkans Summit Thessaloniki.* 6 2, 2020 tarihinde Ec. Europa. eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_03_163 adresinden alındı.
- European Commission. (2003, June 23). *Thessaloniki European Council 19 - 20 June 2003 Presidency Conclusions.* Şubat 6, 2020 tarihinde Ec.Europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_03_3 adresinden alındı.
- European Commission. (2005, November 9). *Communication from the Commission - 2005 enlargement strategy paper/ COM (2005)561 final.* 2 8, 2020 tarihinde eur-lex.europa.eu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52005DC0561> adresinden alındı.

European Commission. (2006, March 21). *Proposal for a Council and Commission Decision on the conclusion of the Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Albania, of the other part (COM/2006/0138) final*. 2 7, 2020 tarihinde eur-lex.europa.eu: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1582051055506&uri=CELEX:52006PC0138\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1582051055506&uri=CELEX:52006PC0138(02)) adresinden alındı.

European Commission. (2008, June 2). *Visa Liberalisation With Albania Roadmap*. 2 10, 2020 tarihinde esiweb: <https://www.esiweb.org/pdf/White%20List%20Project%20Paper%20-%20Roadmap%20Albania.pdf> adresinden alındı.

European Commission. (2009, December 23). *EU Commission 2008 Annual Report On The Implementation Of The Instrument For Pre-Accession Assistance (IPA), COM(2009)699 final*. 2 9, 2020 tarihinde ec.europa.eu: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2009/EN/1-2009-699-EN-F1-1.Pdf> adresinden alındı.

European Commission. (2010, November 25). *2009 Annual Report On The Implementation Of The Instrument For Pre-Accession Assistance (IPA)- SEc(2010) 1430 Final/2*. 2 11, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/press_corner/key-documents/financial_assistance/2009/annex_working_document_en.pdf adresinden alındı.

European Commission. (2010, November 9). *Key Findings Of the Opinion On Albania - MEMO/10/553*. 2 11, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_10_553 adresinden alındı.

European Commission. (2010, May 27). *Proposes To Waive The Short-term Visa Requirement For The Citizens Of Albania And Bosnia and Herzegovina - MEMO/10/218*. 2 11, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_10_218 adresinden alındı.

European Commission. (2010, May 27). *Proposes Visa Free Travel For Albania And Bosnia And Herzegovina -IP/10/621*. 2 11, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_10_621 adresinden alındı.

- European Commission. (2011, October 12). *Staff Working Paper Albania 2011 Progress Report- SEC(2011) 1205 final*. 2 13, 2020 tarihinde [op.europa.eu: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4dd10b33-26be-4077-b3fe-8280950fa38c/language-en](https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4dd10b33-26be-4077-b3fe-8280950fa38c/language-en) adresinden alındı.
- European Commission. (2012, October 10). *Staff Working Paper Albania 2012 Progress Report- COM(2012)600 final*. 2 13, 2020 tarihinde [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2012/package/al_rapport_2012_en.pdf](https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2012/package/al_rapport_2012_en.pdf) adresinden alındı.
- European Commission. (2013a, October 16). *Key Findings Of The 2013 Progress Report on Albania - MEMO/13/888*. 2 13, 2020 tarihinde [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_13_888](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_13_888) adresinden alındı.
- European Commission. (2013b, November 12). *EU-Albania: 1st High Level Dialogue progress and commitment to EU integration - MEMO/13/983*. 2 14, 2020 tarihinde [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_13_983](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_13_983) adresinden alındı.
- European Commission. (2014, October 8). *Staff Working Albania 2014 Progress Report - SWD/2014/0304 final*. 4 7, 2020 tarihinde [eur-lex.europa.eu: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014SC0304](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014SC0304) adresinden alındı
- European Commission. (2014a, October 8). *Key findings of the 2014 Progress Report on Albania - MEMO/14/553*. 4 10, 2020 tarihinde [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/MEMO_14_553](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/MEMO_14_553) adresinden alındı.
- European Commission. (2014b, March 6). *EU-Albania: 2nd High Level Dialogue progress and commitment to EU integration - MEMO/14/163*. 2 14, 2020 tarihinde [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_14_163](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_14_163) adresinden alındı.
- European Commission. (2014c, June 4). *EU-Albania: 3rd High Level Dialogue - MEMO/14/395*. 2 14, 2020 tarihinde [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_14_395](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_14_395) adresinden alındı.

European Commission. (2014d, September 29). *EU-Albania: 4th High Level Dialogue progress and commitment to EU integration*. 2 15, 2020 tarihinde <http://em-al.org/wp-content/uploads/2015/12/4.Konkluzionet-e-Takimit-t%C3%AB-Kat%C3%ABrt-t%C3%AB-Dialogut-t%C3%AB-Nivelit-t%C3%AB-Lart%C3%AB-.pdf> adresinden alındı.

European Commission. (2015a, November 10). *Key findings of the 2015 Progress Report on Albania - MEMO/15/6035*. 4 10, 2020 tarihinde [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/MEMO_15_6035](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/MEMO_15_6035) adresinden alındı.

European Commission. (2015b, March 24). *EU-Albania: 5th High Level Dialogue progress and commitment to EU integration On The Key Priorities*. 2 15, 2020 tarihinde [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/sites/near/files/pdf/news/20150324_5th_hld_operational_conclusions.pdf](https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/sites/near/files/pdf/news/20150324_5th_hld_operational_conclusions.pdf) adresinden alındı.

European Commission. (2016a, November 9). *Communication On EU Enlargement Policy 2016 - COM(2016) 715 final*. 4 7, 2020 tarihinde [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/sites/near/files/20161109_strategy_paper_en.pdf](https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/sites/near/files/20161109_strategy_paper_en.pdf) adresinden alındı.

European Commission. (2016b, November 9). *Key findings of the 2016 Report on Albania MEMO/16/3636*. 4 10, 2020 tarihinde [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/MEMO_16_3636](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/MEMO_16_3636) adresinden alındı.

European Commission. (2018a, October 16). *2018 Commission Report on Albania - (2018/2147(INI))*. 2 18, 2020 tarihinde [europarl.europa.eu: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0334_EN.html](https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0334_EN.html) adresinden alındı.

European Commission. (2018b, April 17). *Key findings of the 2018 Report on Albania - MEMO/18/3403*. 4 10, 2020 tarihinde [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_18_3403](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_18_3403) adresinden alındı.

European Commission. (2019, May 29). *Key findings of the 2019 Report on Albania - MEMO/19/2775*. 4 10, 2020 tarihinde [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/de/COUNTRY_19_2775](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/de/COUNTRY_19_2775) adresinden alındı.

European Commission. (2020). *Albania - Financial Assistance Under IPA II*. 4 20, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/albania_en adresinden alındı.

European Commission. (2020). *Arnavutluk'a AB tarafından sağlanan ekonomik yardımlar ve temel başlıklar*. 4 20, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/albania_en adresinden alındı.

European Commission. (2020, March 23). *Coronavirus: Commission presents practical guidance to ensure continuous flow of goods across EU via green lanes*. 05 10, 2020 tarihinde EU Commission: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_510 adresinden alındı.

European Commission. (tarih yok). *Bosnia and Herzegovina - Financial Assistance Under IPA II*. 4 21, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/bosnia-herzegovina_en adresinden alındı.

European Commission. (tarih yok). *European Neighbourhood Policy And Enlargement-TAIEX*. 2 7, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/tenders/taieux_en adresinden alındı.

European Commission. (tarih yok). *North Macedonia - Financial Assistance Under IPA II*. 4 21, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/north-macedonia_en adresinden alındı

European Commission. (tarih yok). *Serbia - Financial Assistance Under IPA II*. 4 21, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/serbia_en adresinden alındı.

European Commission. (tarih yok). *Turkey - Financial Assistance Under IPA II*. 4 21, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/turkey_en adresinden alındı.

European Communities. (2006, June 12). *Interim Agreement On Trade And Trade-Related Matters Between The European Community Of The One Part, And The Republic Of Albania Of The Other Part*. 2 8, 2020 tarihinde wits.worldbank.org: <https://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/Albania-EC.pdf> adresinden alındı.

European Communities. (2009, April 1). *Stabilisation and Association Agreement with Albania- 2009/332/EC*. 2 8, 2020 tarihinde eur-lex.europa.eu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=CELEX%3A22009A0428%2802%29> adresinden alındı.

European Council. (1999, June 3-4). *Cologne European Council Conclusion Of The Presidency*. 2 5, 2020 tarihinde European Parliament: https://www.europarl.europa.eu/summits/kol1_en.htm adresinden alındı.

European Council. (2000, July 12). *Council Regulation (EC) No 2666/2000 of 5 December 2000 (Document 32000R2666)*. 2 6, 2020 tarihinde eur-lex.europa.eu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32000R2666> adresinden alındı

European Council. (2004, December 20). *Council Regulation (EC) No 2257/2004 of 20 December 2004 amending Regulations (EEC) No 3906/89, (EC) No 1267/1999, (EC) No 1268/1999 and (EC) No 2666/2000, to take into account of Croatia's candidate status*. 2 6, 2020 tarihinde eur-lex.europa.eu: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2004/2257/oj> adresinden alındı.

European Council. (2008, March 19). *Council Decision of 18 February 2008- 2008/210/EC*. 2 10, 2020 tarihinde eur-lex.europa.eu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008D0210> adresinden alındı.

European Council. (2008, February 18). *European Partnership with Albania - Council Decision 2008/210/EC*. 2 10, 2020 tarihinde eur-lex.europa.eu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ar18011> adresinden alındı.

European Council. (2010, November 8). *Visa Liberalisation For Albania And Bosnia And Herzegovina- 15957/10 (Presse 294)*. 02 11, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_10_294 adresinden alındı.

European Council. (2012, December 11). *3210th Council meeting General Affairs (17439/12)*. 2 13, 2020 tarihinde ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_12_517 adresinden alındı.

European Council. (2014, June 24). *Council Conclusions on Albania 2014*. 2 15, 2020 tarihinde consilium.europa.eu: <https://www.consilium.europa.eu/media/21900/143354.pdf> adresinden alındı.

European Council. (2018, June 26). *Enlargement And Stabilisation And Association Process Council Conclusions - Annex(10555/18)*. 2 19, 2020 tarihinde consilium.europa.eu: <https://www.consilium.europa.eu/media/35863/st10555-en18.pdf> adresinden alındı.

European Council. (2020, 5 6). *6 May Zagreb Declaration*. 5 10, 2020 tarihinde Council Of European Union: 2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/05/06/zagreb-declaration-6-may-2020/> adresinden alındı.

European Council. (2020, March 25). *Enlargement And Stabilisation And Association Process- The Republic Of North Macedonia And The Republic Of Albania Council Conclusions - COM (2020)57 Final and SWD(2020)46/47 Final*. 12 22, 2020 tarihinde data.consilium.europa.eu: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7002-2020-INIT/en/pdf> adresinden alındı.

European Parliament. (2000, March 24). *Lisbon European Council 23 And 24 March 2000 Presidency Conclusions*. 2 6, 2020 tarihinde europarl.europa.eu: https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm adresinden alındı.

European Parliament. (2019, October 24). *Opening Accession Negotiations with North Macedonia and Albania (2019/2883(RSP))*. 2 22, 2020 tarihinde europarl.europa.eu: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0050_EN.pdf adresinden alındı.

- European Parliament. (2021, March 25). *European Parliament resolution of 25 March 2021 on the 2019-2020 Commission Reports on Albania - (2019/2170(INI))*. 6 7, 2021 tarihinde europarl.europa.eu: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0112_EN.html adresinden alındı.
- European Parliament and European Council. (2010, October 28). *Regulation Of The European Parliament and European Council Amending Council Regulation No 539/2001- 2010/0137 (COD)*. 02 11, 2020 tarihinde data.consilium.europa.eu: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE%2050%202010%20INIT/EN/pdf> adresinden alındı.
- European Union. (2020, Januray 15). *9th Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin and their International Registration*. 4 16, 2020 tarihinde Wipo: <https://www.wipo.int/export/sites/www/treaties/en/documents/pdf/lisbon.pdf> adresinden alındı.
- EWB Archives. (2016, March 30). *EU-Albania: 6th High Level Dialogue progress and commitment to EU integratiome On The Key Priorities*. 2 16, 2020 tarihinde europeanwesternbalkans: <https://europeanwesternbalkans.com/2016/03/30/joint-conclusions-of-the-6th-high-level-dialogue-on-the-key-priorities/> adresinden alındı.
- Exit Staff. (2021, January 23). *Italian Prosecution Investigation Shows Mafia Attempts To Launder Money In Albania*. 7 11, 2021 tarihinde Exit News: <https://exit.al/en/2021/01/23/italian-prosecution-investigation-shows-mafia-attempts-to-launder-money-in-albania/> adresinden alındı.
- Feta, B. (2019). *The Protection of Minority Rights in Albania through EU's Enlargement Conditionality*. EU Policy HUB.
- G8 Köln Summit. (1999, June 10). *Stability Pact for South Eastern Europe*. 2 5, 2020 tarihinde G7 Research Group: <http://www.g7.utoronto.ca/summit/1999koln/pact.htm> adresinden alındı
- Gökçen, S. (2010). Balkanlarda Bölgesel Yaklaşım: Avrupa Birliği'nin Balkanlar Politikası. *Atatürk Dergisi*, 3(5), 115-132.

- Göktaş, O. (1995). *Balkanlar'ın Anahtar Ülkesi Arnavutluk*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Greece Press and Communications Office. (2006, May 7). Greece, A news review from the Embassy of Greece. *Greece Urges Stronger Regional Cooperation: SEECF Summit In Thessaloniki*, 12(5). Standfor University.
- Hall, R. C. (2002). *The Balkan Wars 1912-1913: Prelude To The War*. Taylor & Francis E-library.
- Hamzaj, I. (2019). *Balkan Geopolitics And Chameria Question*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Hatipoğlu, M. M. (2005). *Yunanistan'da Tanınmayan Azınlıklar: Arnavutlar, Makedonlar ve Ulahlar*. Avrupa Batı Trakya Türk Federasyonu (ABTTF), Bilimsel Araştırmalar Serisi, No:4. Witten: Avrupa Batı Trakya Türk Federasyonu (ABTTF).
- Hima, A. (2011, December 15). The Cham Issue: Past, Present and Solutions in the Light of European Integration of South East Europe. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1899219>.
- Hoca, E. (1988). *Avrupa Komünizmi Anti-Komünizmdir* (1 b.). (S. Kış, Çev.) Ankara: Yurt Kitap.
- Hocxa, E. (1974). *Selected Works* (Cilt I). Tirana: The Institute Of Marxist-Lennist Studies At The CC Of te PLA.
- Hoffmann, J. (2005)., Integrating Albania: The Role Of The European Union In The Democratization Process. *Albanian Journal Of Politics*, 1(1), 55-74.
- Hoxha, E. (1976). *Challenges Khrushcev Revisionism*. New York: Gamma Publishing.
- Huszka, B. (2020). *The Power of Perspective: Why EU Membership still Matters in the Western Balkans*. European Council On Foreign Relations. European Council on Foreign Relations (ECFR).

- İnanç, H., & Betül Yazıcı. (2019). Uluslararası Hukuk Açısından Korfu Boğazı Davası Ve Sonuçları. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(70), 148-165.
- International Court Of Justice (ICJ). (1949, April 9). *International Court Of Justice 1949 Reports Of Judgement, Advisory Opinions And Orders: Corfu Channal Case*. 4 20, 2020 tarihinde icj-cij: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/1/001-19490409-JUD-01-00-EN.pdf> adresinden alındı.
- International Crisis Group (ICG). (2000, March 1). *Albania: State of the Nation*. 6 3, 2021 tarihinde Refworld: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=publisher&docid=3ae6a6db10&skip=0&publisher=ICG&coi=ALB&querysi=albania&searchin=fulltext&sort=date> adresinden alındı.
- International Crisis Group (ICG). (2001). *Albania: The State Of The Nation 2001*. No: 111. Tirana - Brussels: International Crisis Group (ICG).
- Jarvis, C. (1999). The Rise and Fall of the Pyramid Schemes in Albania. *IMF Working Papers*, 47(1), 1-29.
- Jelavich, B. (2009). *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl* (2 b., Cilt 2). (Z. Savan, & H. Uğur, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Kalay, E. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan-Arnavutluk-Kosova İlişkileri. *Dergi Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(27), 1013-142.
- Karadzoski, M., & Adamczyk, A. (2014). Macedonia and Her Difficult Neighbours on the Path to the EU. *Yearbook of Polish European Studies*(17), 209-228.
- Kaynar, M. K., & Ak, G. (2017). Balkanlar'da "Modern" Bir Yunan Tragedyası: Çamerya Arnavutları Kıyımı. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(9), 79-93.
- Kruse, I. (2006). EU Readmission Policy and its Effects on Transit Countries – The Case of Albania. *European Journal Of Migration*, 8(2), 115-142.

- Kuko, V. (2004). *Stabilization And Association Process In Albania And Institutional Framework*. MBA.
- Laar, M. (2011). 20 Years of Independent Rule: The Former Communist States' Success Stories. E. Precht içinde, *Balkan Blend The Road To Renewal* (s. 8-25). The Jarl Hjalmarson Foundation (JHS).
- Lala, B. (2014). Disruption of Albanian-Soviet Relations. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies MC SER*, 3(3), 340-344.
- Lalaj, A. (2014). *Burning Secrets of the Corfu Channel Incident*. Washington: Woodrow Wilson International Center for Scholars .
- Lozan Mübadilleri Vakfı. (tarih yok). *Yunan Ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme Ve Ek Protokol- Lozan Barış Konferansı Tutanak Belgeleri*. 17, 2021 tarihinde lozanmubadilleri: <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/mubadele-sozlesmesi/> adresinden alındı.
- Majstorovic, V. (2010). The Rise and Fall of the Yugoslav-Soviet Alliance, 1945-1948. *Past Imperfect*(16), 132-164
- Maltezou, R. (2021, January 9). *Greece submits bill on western territorial waters extension*. 5 18, 2021 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/world/greece-submits-bill-western-territorial-waters-extension-2021-01-09/> adresinden alındı.
- Maps-greece. (tarih yok). *Korfu Map*. 4 20, 2020 tarihinde Maps-greece: <https://tr.maps-greece.com/> adresinden alındı.
- Marku, Y. (2017). *Sino-Albanian Relations During The Cold War, 1949-1978 : An Albanian Perspective*. Hong Kong: Lingnan University.
- McCormick, J. (2015). *Avrupa Birliği Siyaseti*. (D. Özsel, Çev.) Adres Yayınları.
- Mearsheimer, J. J., & Walt, S. M. (2016, July/August). *The Case for Offshore Balancing*. 4 3, 2020 tarihinde Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2016-06-13/case-offshore-balancing> adresinden alındı

- Mejdini, F. (2016, November 23). *Albania PM Highlights Cham Plight on Greek TV*. 12 24, 2020 tarihinde balkaninsight: <https://balkaninsight.com/2016/11/23/camera-becomes-the-focus-of-albanian-pm-interview-in-the-greek-tv-11-23-2016/> adresinden alındı.
- Mejdini, F. (2016, September 29). *Greece Accuses Hahn of Backing Albania Over Chams*. 12 24, 2020 tarihinde balkaninsight: <https://balkaninsight.com/2016/09/29/eu-commissioner-caught-in-between-albania-greece-hot-topic-09-29-2016/> adresinden alındı.
- Ndoj, D. (2015, May-Agust). The Albanian-Greek Relations Following the Sea Border Issue. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 2(3), 138-141.
- Njekomb. (2020, February 11). *Dokumenti/ 200 milionë dollarë pasuria e shqiptarëve në Greqi nën sekuestro konservative*. 6 3, 2021 tarihinde Njekomb: <https://njekomb.org/dokumenti-200-milione-dollarë-pasuria-e-shqiptareve-ne-greqi-nen-sekuestro-konservative/> adresinden alındı.
- O'Brien, T. A. (2008). *Manufacturing Homogeneity in the Modern Albanian Nation-Building Project*. Budapest, Hungary: Central European University History Department.
- O'donnell, J. S. (1999). *A Coming Of Age Albania Under Enver Hoxha*. New York: Colombia University Press.
- Official Journal of the European Union. (2007, December 17). *Treaty Of Lisbon - (2007/C-306/1) - Art. 201/b*. 4 16, 2020 tarihinde eur-lex.europa.eu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12007L/TXT&rid=1#d1e9948-1-1> adresinden alındı.
- Orlandi, G. (2021, May 5). *Küresel Tartışmalar: Arnavutluk'un AB yanlısı Başbakanı Edi Rama: Avrupa bize verdiği birçok sözü tutmadı*. 11 7, 2021 tarihinde euronews.tr: <https://tr.euronews.com/2021/05/13/arnavutluk-un-ab-yanl-s-basbakan-edi-rama-avrupa-bize-verdigi-bircok-sozu-tutmad> adresinden alındı.

- OSCE-PA. (2013, June 23). *International Election Observation Mission - Republic of Albania Parliamentary Elections*. 7 11, 2021 tarihinde Oscepa.org: <https://www.oscepa.org/en/documents/election-observation/election-observation-statements/albania/statements/1786-2013-parliamentary/file> adresinden alındı.
- Özkan, A. (2017). *Enver Hoca Dönemi Arnavutluk (1945-1985)* (1 b.). Ankara: Nobel Yayın.
- Öztürk, Z. (2013). AB Koşulluluğu Ve Türkiye'nin Reform Süreci. *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi* , 48-53.
- Papadopoulou, D., Tourkolias, C. N., & Mirasgedis, S. (2015). Assessing the Macroeconomic Effect of Gas Pipeline Projects: The Case of Trans-Adriatic Pipeline on Greece. *Journal of Economics and Business*, 65(3/4), 100-118.
- Parliament Of The Albania Republic. (1998, November 22). *1998 Constitution Of The Republic Of Albania*. 6 6, 2021 tarihinde osce.org: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/2/41888.pdf> adresinden alındı.
- Pazarıcı, H. (2018). *Uluslararası Hukuk* (17 b.). Ankara: Turhan Kitapevi.
- Pettifer, J. (2001, July). The Greek Minority In Albania-In The Aftermath Of Communism. *Conflict Studies Research Centre*, 1-18.
- Progonati, E. (2012). *Arnavutluk-Yunanistan İlişkilerinde Bir Azınlık Sorunu Olarak: Çamerya Arnavutları'nın Yeri Ve Geleceği*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Psomas, L. A. (2008). The Religious and Ethnographic Synthesis of the Population of Southern Albania (Northern Epirus) in the Beginning of the 20th Century. *Theologia*, 79(1), 237-284.
- Republic Of Albania Parliament. (2017, October 13). *Law On The Protection Of National Minorities In The Republic Of Albania: Law No: 96/2017*. 6 6, 2021 tarihinde rm.coe.int: <https://rm.coe.int/law-on-protection-of-national-minorities-in-albania-english/1680a0c256> adresinden alındı.

- Reuters. (2021, July 5). *Merkel Sees Strategic Case For Balkan States Joining EU*. 7 11, 2021 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/world/europe/germany-give-3-mln-covid-19-shots-western-balkans-merkel-2021-07-05/> adresinden alındı
- Semczyszyn, M. (2016). The Greek Civil War (1944–1949). M. Semczyszyn içinde, *The Polish People's Republic and the Greek Civil War* (s. 15-32).
- Sinoruka, F. (2021, July 8). *Vote-Buying Hurts Trust in Albanian Election Result, Again*. 7 11, 2021 tarihinde BalkanInsight: <https://balkaninsight.com/2021/07/08/vote-buying-hurts-trust-in-albanian-election-result-again/> adresinden alındı.
- Stivas, D. (2018). EU Enlargement to the Western Balkans the 2003 and 2014 Greek Council Rotating Presidencies' Effect. (s. 1-60). Greece: The EU and the Balkans at the End of the Second Decade of the 21st Century.
- Sümer, Ç. (2013). What Did The Albanians Do?: Postwar Disputes On Albania Attitudes. M. H. Yavuz, & I. Blumi içinde, *War & Nationalism* (s. 727-738). Utah: The University Of Utah Press.
- Sürgevil, S., & Özgün, C. (2012). *Balkanlar - II*. Ege Üniversitesi Yayınları.
- T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı. (2019, Temmuz 12). *Avrupa Birliği Konseyi*. 4 16, 2020 tarihinde Ab.gov: https://www.ab.gov.tr/avrupa-birligi-konseyi_45630.html adresinden alındı.
- Tallon, J. N. (2014). Albania's Long World WarI: 1912-1925. *Studia Historyczne*(LVIII), 437-456.
- TAP Official Web Site. (2021, March 19). *TAP transports first 1 bcm of natural gas to Europe*. 5 1, 2021 tarihinde tap-ag: <https://www.tap-ag.com/news/news-stories/tap-transport-first-1-bcm-of-natural-gas-to-europe> adresinden alındı
- Tarifa, F. (2008). Albania's Road From Communism: Political And Social Change, 1990–1993. *Development And Change*, 133-162.

- Transparency International. (2020). *Corruption Perceptions Index (CPI) 2020*. 7 11, 2021 tarihinde transparency.org: <https://www.transparency.org/en/countries/albania> adresinden alındı.
- Triantaphyllou, D. (2018). Greek Foreign Policy in Defence Of The National Interest: Teetering Between Exceptionalism And Integration. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 15(58), 107-117.
- Tsaka, D. (2019, March 10). *Is Greece Still In A State Of War With Albania?* 6 4, 2021 tarihinde thegreekobserver: <https://thegreekobserver.com/blog/2019/03/10/is-greece-still-in-a-state-of-war-with-albania/> adresinden alındı.
- Türbedar, E. (2004). Yunanistan-Arnavutluk İlişkileri: Balkanların Tedirgin Dosyaları. *Karadeniz Araştırmaları (Karam)*, 1(2), 109-120.
- U.S Department Of State: Office of International Religious Freedom. (2019). *2019 Report on International Religious Freedom: Greece*. 6 7, 2021 tarihinde state.gov: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/GREECE-2019-International-Religious-Freedom-Report.pdf> adresinden alındı.
- Ünlü, T. (1998). *The Greek-Albanian Dispute In The 1990s*. İstanbul: Bilken University.
- Vickers, M. (2002, April). The Cham Issue Albanian National & Property Claims In Greece. *Conflict Studies Research Centre*, 1-21.
- Vickers, M. (2007). The Cham Issue- Where To Now? *Research & Assessment Branch Balkan Series*, 1-11.
- Vickers, M. (2010). The Greek Minority in Albania – Current Tensions. *Research & Assessment Branch*.
- Weiner, M. (1971). The Macedonian Syndrome An Historical Model Of International Relations and Political Development. *World Politics*, 23(4), 665-683.

- World Population Review. (2021). *Albania Population 2021*. 6 4, 2021 tarihinde World Population Review: <https://worldpopulationreview.com/countries/albania-population> adresinden alındı.
- Worldometer. (tarih yok). *Albania Population*. 6 4, 2021 tarihinde Worldometer: <https://www.worldometers.info/world-population/albania-population/#> adresinden alındı.
- Xhudo, G. (1996). *Diplomacy And Crisis Management In The Balkans.: A US Foreign policy Perspective*. Macmillian Press.
- Yavuz, Y. (2014). *Yunanistan'ın Azınlıklara Yönelik Politikaları Ve Uygulamaları*. Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara.
- Zandberg, J., & Lato, F. (2019). *Submission to the Office of the OHCHR for the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples on the Study on the theme of Indigenous Peoples' Rights in the Context of Borders, Migration and Displacement*. Hague: United Peoples Assembly (UPA).
- Zeneli, B. (2018). Why Are The Albanian-Greek Relations Moving Backwards? A. I. (AIIS) içinde, *Albania And Greece: Understanding And Explaining* (s. 47-70). Tirana: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Zickel, R., & Iwaskiw, W. R. (1994). *Albania: A Country Study, Area Handbook Series*. Washington, D.C: Federal Research Division, Library of Congress.